ATTİLÂ İLHAN

AYDINLAR SAVAŞI

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

2 baskı

Genel Yayın: 783

ATTİLÂ İLHAN BİLİM, SANAT VE KÜLTÜR VAKFI

Başarı yalnız yetenek değil, disiplin, özveri, bağımsız ve ödünsüz bir kişilik, içten bir yurt ve insan sevgisi gerektirir. Ancak o zaman, gerçek ve hak edilmiş bir başarı olur. Attilâ İlhan tüm yaşamı ve eserleri ile bu başarıya iyi bir örnektir.

Attilâ İlhan'ın bu değerlerinin ve bunları temsil eden eserlerinin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için, onun ismiyle anılacak bir vakıf kurulmuştur.

Bu vakıf, bilim, sanat ve kültür alanında ülkemiz genç kuşaklarının çalışmalarına destek sağlayacak; bu değerler ışığında bir düşünce ve bilgi üretim, bir yardım merkezi olmayı amaç edinmiştir.

Attilâ İlhan genç yaşlarında, henüz bir lise öğrencisi iken, kendisi için kişisel bir hedef belirlemiş ve son gününe kadar ideallerine ulaşmak için özverili ve disiplinli bir yaşam sürdürmüştür. Geride bıraktığı eserlerin, kendisi gibi yaşam idealleri doğrultusunda yürüyen gençlere destek olması, İlhan Ailesi üyeleri için en büyük mutluluk olacaktır.

Cengiz İlhan ve Çolpan (İlhan) Alışık

Attilâ İlhan Bilim Sanat Kültür Vakfı
Adres : Sıraselviler Cad. No: 25 K: 3
34437 Taksim-İstanbul
Tel/Faks : (0212) 243 95 25 (3 Hat)
E-posta : bilgi@aibskv.org
Web : www.tilahan.net

TÜRK EDEBİYATI

ATTİLÂ İLHAN

AYDINLAR SAVAŞI

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2004
Sertifika No: 11213

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASKI: NİSAN 2004
II. BASKI: ŞUBAT 2011

ISBN 978-975-458-544-5

BASKI
ŞEFİK MATBAASI SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
TURGUT ÖZAL CAD. NO: 137
İKİTELLİ İSTANBUL
(0212) 549 62 62
Sertifika No: 0307-34-008250

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Deneme

aydınlar savaşı

Attilâ İlhan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz Yerine 9

Aydın Bağımsızlığını Yitirirse

Bir Terslik Yok mu? 15
Aydın Bağımsızlığını Yitirirse 18
Duygusal Yandaşlık Nereye Götürür? 20
İnönücülük Hortluyor mu? 23
Öğretmenler Neden Aksıyor? 27
Üretime Katkımız Ne? 30

'Aydın' Havası

Çağdaş Uygarlık Düzeyinin Farkında mıyız? 35
Neden Olmadı? 38
İki 'Ekol' 41
Uzun Dişi Bir Kesim 43
'Aydın' Havası 46
Ekonomi Liberal, Eğitim Otoriter 49
'Akıl' Bir Gemi, 'Zekâ' Yelkeni 52
Dünyaya Açılmak! 55
Gösterişe Düştük 58

Batı'ya Parmak Kaldırmak

Niye Altı Kaval? 65
Göstergeye Dikkat! 67
Sağcıların Laikliği 70
'Kültürsüzleşme' ya da Hileli Yazı 72
Burjuva Var, Burjuvacık Var 75
Mustafa Kemal'in Elleri İki Yakalarındadır 78
Batı'ya Parmak Kaldırmak! 80
Hastalığa 'Teşhis' Konmuş, Ama 83

Neşeniz Bilir 86
Hangi 'Sivilleşme'? 88

Hangi Aydınlar

Ne Kafadır Bu? 95
Ruhumuza mı Sinmiş 99
Hangi Aydınlar 101
Ecevit Örneği 104
Ecevit'in Çıkmazı 107
Aybar'ın Farkı Ne? 110

İki Yüz Yıldır Anlayamadığımız

Eğri Oturalım Doğru Konuşalım 117
İşimiz Gücümüz Toplantı 120
Nostalji İyi de 123
İki Yüz Yıldır Anlayamadığımız 126
'Nostalji' Tartışması 128
'Bunalan' Yalnız Gençler mi? 130
Bilinç Milinç 132
Bilmece Bildirmece 135
Günceli Kovalamak! 137
Farkedilmek Merakı 139
Gelin Oynayalım 141

'Markiz'de Beş Çayı

'Markiz'de Beş Çayı 147
Yalnız Öğretim Yetmez 151
Oyun Deyip Geçme 156
Bu Ne Sorumsuzluk? 161
Hangi Mutluluk 167
'Geçmiş'i Tartışmak! 172

Aydınların Affedilmez Kopukluğu

Aydınların Affedilmez Kopukluğu 179
Üç Atatürkçülük 183
Reklam Neyi Söyler? 186
Sen Kendine Ağla Mr. Josh! 189
Aydınlar Niye 'Tekliyor'? 192
Media'ların Önlenebilir Yoksulluğu 195
Hani Bizim Perestroika? 198

Kolejlerin Fiyaskosu 202
Nasıl Bir Kompleks 204
İki Liberal, Gorbaçov ve Özal 206
'Sivilleşme'ye Evet, 'Yabancılaşma'ya Hayır! 209

Klasik toplumsal gelişme şeması, kırsal/feodal ümmet toplumundan, kentsel/burjuva millet toplumuna 'yükselmeyi' öngörüyor: 'sıçramayı', ulusal demokratik devrim gerçekleştirir; 'kutsal' monarşiler yıkılır, yerine 'laik' cumhuriyet kurulur. Kırsallığın çözülüşü, 'kapalı' feodal ekonomiden, 'açık' liberal ekonomiye; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, süreci tamama erdirir. **Sanayileşme demek aynı zamanda burjuvalaşma/işçileşme, yani şehirleşme (kentleşme) demektir;**

Kırsaldan çözülüp şehirlere yığılan nüfus, ticaret ve sanayi kapitalizmin iş kapasitesi içinde emilir; burjuva/proleter diyalektiği içinde şehirlileşir; ekonomik altyapı bu dönüşüm sürecini yaşarken öteyandan karşıtların birliği yasasına göre, kırsal feodal/ümmet kültüründen, kentsel/burjuva millet kültürüne geçiş başlar; **başat unsur din ve dinsellik olan feodal kültür yerine, başat unsuru laiklik olan ulusal kültür bileşimi oluşur.**

Bugün 'gelişmiş' dediğimiz Batı ülkelerinde gelişme şeması aşağı yukarı böyle gelmiştir; ne vakit ki kapitalizmin emperyalist aşamasına ulaşırlar, artık açık gizli, ya da yarı sömürge haline soktukları ülkelerin, aynı gelişme grafiğini izlemesine izin vermezler. **Üstelik, hem sanayileşmelerini engelleyerek, ekonomi düzeyinde yaparlar bunu; hem de onlara, kendi kültürlerini 'geçerli' ve 'ileri' (evrensel') kültür diye 'empoze ederek', kültür**

düzeyinde yaparlar. Osmanlı'nın son döneminden bu yana, ülkemizde de, 'batılı, beyaz ve hristiyan' emperyalizm, toplumsal ekonomik ve kültürel gelişmeyi, klasik şemaya uygun yürütmekten saptırmış; kapalı, açık ya da yarı sömürge ülkelerindeki biçime göre çarpıtmıştır.

Nasıl mı, şöyle bir bakalım!

'İTİCİ GÜÇ' OLUŞMAYINCA...

Türkiye'de hanidir kırsal/feodal ümmet toplumu çözülmüş, şehirleşme başlamıştır; ne var ki yaygın, yoğun ve gerçek sanayileşme hâlâ geciktirildiği için, kırsaldan kente yığılan kalabalığın işçileştirilmesi/burjuvalaştırılması, kısacası gerçek anlamda şehirlileştirilmesi mümkün olamamıştır; büyük şehirlerimizin çevresindeki geniş gecekondu kuşakları, ne işçi ne köylü ne de burjuva sayabileceğimiz, ne yazık ki ancak 'lümpen' diyebileceğimiz insanlar tarafından doldurulmuştur.

Ayrıca, ulusal demokratik devrimlerin 'itici gücü' olan ulusal burjuvazi ülkemizde bir türlü palazlanamamıştır. Osmanlı'nın son döneminde, ecnebi sermayesinin ülkedeki mümessilleri, 'komprador' bir ticaret burjuvazisi oluşturmuşlardı; bunlar çoğunlukla gayr-ı müslim olduklarından metropollerin ecnebi kültürleriyle kolayca özdeşleştiler, bunu 'asrilik' diye benimseyip, 'ilericilik' diye savundular. Gerçek şu ki, Osmanlı aydınları da, Tanzimat'tan itibaren bu fikre itibar etmiş, böylece iş, gelişmenin ekonomik bir sorun olmaktan çıkarılıp, bir kültür sorunu gibi ele alınmasına doğru götürülmüştür. Bu yüzden mesela Japonya, gelişmiş Batılı ülkelerin ekonomisini inceleyip, sanayileşmeye doğru yönelirken; Tanzimat, Meşrutiyet, hatta Cumhuriyet aydınları, o ülkelerin kültürlerini ve kültür kurumlarını içi-

mize aktarmayı, gelişmek için yeterli saymışlardır: bunun, yaratıcı ve sentezci ileri aydınlar yerine, ne türlü 'işbirlikçi' ve 'komprador' bir aydın kuşağını doğuracağını farkedemiyorlardı.

Bu 'taklitçi' aydın ve sanatçılar, ister istemez, halka yabancılaştılar, onunla her türlü dirsek temasını yitirdiler; artık halkla aydınlar arasında, kültür ve sanat bakımından, eski 'derece' farkı kaybolmuş, ciddi bir 'mahiyet' farkı belirmişti. Mustafa Kemal döneminin, o çok kısa süren ulusal tarih, ulusal dil, ulusal sanat heyecanı bir yana bırakılırsa, Cumhuriyet'in 'ilerleme' anlayışı da, üstyapısal bir kültür kopyacılığı gibi görünür; üstelik, Selçuklu Osmanlı ümmet sentezi toptan yok sayılmış, çağdaş kültürümüze temel olarak, İnönü'nün devr-i saltanatında, Yunan/Latin kültür tabanı önerilmiş ve kabul edilmiştir.

Ne yapmalı?

İşte, kırdan çözülen kalabalığı şehirlere 'yediremez', kültür açısından aydınla halk arasındaki 'mahiyet farkını', –gelişmiş ülkelerde olduğu gibi– 'derece farkına' indiremezse, gelişmekte olan her ülkede ortalığı 'lümpen' bir fikir ve sanat ortamı kaplar. Türkiye'de de böyle olmuştur. Aydın ne yapıyor? Saati yıllardır ya Paris'e, ya Londra'ya ya Newyork'a, ya Moskova'ya, ya Pekin'e 'ayarlıdır'; tarihini önemsemez, halkını düpedüz küçümser; beride ne köylü kalabilmiş, ne şehirli olabilmiş, kara kalabalık, kılavuz olarak aydınlarını kaybedince, kendi göbeğini kendisi kesmeye kalkışmış, neticede o 'lümpen sacayağı'nın ortasına düşmüştür: Bir uçta arabesk müzik, bir uçta Yeşilçam sineması, bir uçta gazino (magazin) basını!

Bu bakımdan, Türkiye'de aydın, halk ya da fikir sanat sorunu, münhasıran bunlardan birisi görülmemelidir; zira arabesk şarkıların thème'leriyle, Yeşilçam Sineması'nın şablonları, birbirinden hiç de farklı değildir; gazino kültürü, ikisinin içinde de gelişiyor, magazin basını ise, karşılıklı etkileşimleri, dahası bu 'yeni' lümpen değerler sistemini yaygınlaştırıyor ve pekiştiriyor.

Ne yapmalı? Önce şehirlileşmenin rayına oturtulması lazım, bu da geniş ölçüde sanayileşmeden geçiyor; sanayileşmeksizin sanayi toplumu olunabilir mi sanayileşeceğiz ki şehirlerimizde yaşayan insanlar, o toplumun üst yapısını edinecekler, o düzende yaşamayı, gereğince davranmayı öğrenecekler ama bu yetmez, mutlaka ulusal kültür bileşimiyle tamamlanması gereklidir; aksi halde, hem aydın halk ikiliği sürüp gider, iki 'millet' olarak yaşamayı sürdürürüz, hem de tarihin derinliklerinden gelen ulusal kimliğimizi kaybederiz.

O kadar özendiğimiz Batılı ülkeler öyle yapmamışlar mıdır? Hem sanayileşip birer sanayi toplumu oldular, hem de tarihlerini ve geçmiş kültürlerini yoksaymadan, yeni koşullara uygun, onların içinden ulusal birer sentez ürettiler. Gerçek çağdaşlık, gerçek ilerleme, onların 'maymunluğuna' soyunmak değil; uyguladıkları metodu kendi koşullarımıza uygulayıp, kimliğimize ve geçmişimize uygun, geleceğimizi güvence altına alabilen orijinal bir sentez üretebilmek!

Attilâ İlhan
Maçka (İstanbul)

Aydın Bağımsızlığını Yitirirse...

BİR TERSLİK YOK MU?

4 Temmuz 1977

... Yok efendim yok, palavra dinlemem, bu sorunun da tartışılması zamanı gelmiştir. Türkiye'de genel olarak 'aydınların', özel olarak 'ilerici aydınların', handiyse olumsuz diyebileceğim bir davranışı var; bu davranıştan yıllardır çekiyoruz, üstelik **Tanzimat**'tan bu yana bir ayrıcalık edinmişler, onlar sizi tepeden yargılıyorlar da, siz onları yargılamaya kalkıştığınız zaman aralarında birleşip sesinizi kısmak, sözünüzü duyurmamak için ellerinden geleni yapıyorlar. Yargılarında, öngörüşlerinde her zaman doğruyu bilip, akıllı kılavuz olsalar, yüreğim yanmayacak; çoğu miyop, burnunun ucunu görmüyor, kanıtı, önemli her olayda teklemeleri...

(Nasıl, çok mu sert oldu bu giriş? Kusura bakmayın, biraz kızdım galiba. Neye mi anlatacağım, anlatacağım ya, isterseniz şu başladığımı bitireyim.)

Türk aydınlarının en şahane teklemesi, **Kuva-yı Milliye**'de olmuştur. **Mustafa Kemal Paşa** durur durur **'Dersaadet'teki münevverler'**den şikâyet eder. Niye. Bürokrasi de, onun ayrılmaz parçası aydınlar da 'mülkün kurtarılamayacağına emindirler', o kadar ki **Sıvas Kongresi**'ne alenen ve resmen **Amerikan Mandasına** sığınılma-

sı önerileriyle gelirler, Kemal Paşa'nın bu önerileri gargaraya getirinceye kadar göbeği çatlar, zira bir yandan da Intelligence Service'nin harekete geçirdiği Bedirhani'lerle, bunların Kongre'yi basma girişimleriyle başa çıkmaya uğraşmaktadır, çok şükür ki ikisinin de üstesinden gelir. Ama 'Dersaadet münevverleri'nin Kemal Paşa'ya, Ankara Hükümeti'ne öfkesi bir türlü geçmez, kurtuluştan sonra da yıllarca sürer...

Neye mi kızmıştım?

Gazetenin biri, Ecevit kabinesinin güvenoyu alması konusunda çeşitli kişilerin fikirlerini sordu ya, kim ne demiş diye gözden geçirirken bir şeye çarpıldım. Eski Cumhurbaşkanı Sunay şöyle diyor: "Ecevit Hükümeti'nin denenmesi gerekir. Bence sağduyuyu hakim kılarak, bu hükümete güvenoyu verilmelidir." Âlâ, demek Cevdet Paşa böyle düşünüyormuş deyip geçecektim baktım altında Sadi Irmak'ın düşüncesi yer almış, peki o ne diyor. Efendim, aslında AP/CHP koalisyonu olsa çok iyi olurmuş ama, bu gerçekleşmediğine göre Meclis'in Ecevit Hükümeti'ne güvenoyu vermesinde yarar varmış.

Arkasından kafamda, –hani çizgi filmlerde olur–, çat diye bir ampul yandı: Yahu Nihat Erim de Ecevit Hükümeti'nin güvenoyu almasından yana değil miydi? O da cafcaflı demeçler vermedi mi? Allah Allah, o da yalnız değil, işin ucundan Feyzioğlu sesini duyuruyor, Irmak gibi AP/CHP diyaloğunu daha çok seviyor ya, aşırı akımlarla mücadele şartıyla Ecevit kabinesi'nin güvenoyu almasından yana idi, dahası, Aydın Yalçın öyle, Halil Tunç öyle, Kemal Kurdaş öyle, Ekrem Alican öyle, işadamları çevresi, bu arada TÜSİAD (İşadamları ve Sanayiciler Derneği) öyle...

Hay Allah çıldıracağım, kardeşim şu çıkan kadro **12 Mart kadrosu** değil mi? Evet, tam takım **Ecevit**'in arkasına gelip durmuşlar: **Sunay**'ı, **Erim**'i, **Irmak**'ı **Feyzioğlu**'su vs vs... Eee, aynı **Ecevit**'i, bu takıma yüzdeyüz karşı olmakla maruf, karşı ne demek kanlı bıçaklı düşman birtakım **'ilerici'** aydınlarımız ve gazetelerimiz desteklemiyorlar mı? Hadi şimdi içinizden biriniz lütfen bana izah etsin, nasıl oluyor da **12 Mart**'a karşı, **12 Mart** kadrosuna öfkeli **'ilerici'** gazete ve aydınlarla, **12 Mart kadrosu Ecevit kabinesini** desteklemekte birleşebiliyorlar?

Bir terslik yok mu bu işde?

Olmaz olur mu? O ilerici geçinen aydın ve basın, nasıl **12 Mart**'ın ilk günlerinde feci şekilde teklemiş, muhtırayı bir 'ilericilik' sanmışsa, şimdi yine tekliyor, sorunları nesnel koşulları içinde derinlemesine ve geniş açıdan değerlendirecek yerde, dostluklar, düşmanlıklar, duygusal nedenlerden hareket ederek dar açılı bir yandaşlığa düşüyor. Adam bir an için, "Yahu nasıl oluyor da ben, **12 Mart**'ın **'yıldız kadrosu'** ile aynı siyasal pozisyonda bulunuyorum" diye kendi kendine bir soru açar, açmakla kalmaz, bu sorunun nesnel cevaplarını arayıp bu cevapların toplumsal ve ekonomik kökenlerini bulur, öyle mi? Hayır, Türk aydınları **'akılcı kuşku'** nedir bilmezler, kör değneğini bellemiş gibi bir adamın ya da bir saplantının ardına takılırlar, taa gerçeklerin acımasız dürtüsü onları eşekten düşürünceye kadar...

Amma iş be!

AYDIN BAĞIMSIZLIĞINI YİTİRİRSE...

5 Temmuz 1977

Anasıl Bulgar bu kadın, **Fransa**'da yaşıyor, sosyalistlerin belirli bir çevresinde, ünü büyük, kitapları birbirinden ilginç, her çıkanı yeni tartışmalar, her tartışma yeni sorunlar getiriyor. Resmine bakıyorum, çok yaşlı sayılmaz. Akıllı bir yüzü var; güzel mi, diyemem pek; gülümsemesinin aydınlığı dikkatimi çekiyor, bir de zarif parmakları arasındaki yaprak cigarası...

Efendim, çağımızın en dikkate değer düşünürlerinden **Julia Kristeva** ile tanışmış oldunuz. Yeni çıkan kitabı dolayısıyla gazetecilerin biri onunla görüşmüş, şurdan burdan, yaşadığımız dönemin önemli sorunlarından sözediyorlar, (yok mu bir hayırsever, tamamını çevirip yayınlayacak) bu arada **Julia Kristeva** aydınları da ele alıyor, ona bakarsanız solda ya '**Sartre**'ın "Angaje" aydın kavramı etkili, ya **Gramsci**'nin "Organik" kadın kavramı; her ikisi de aydınları toplum karşısında "sorumlu" kılıyor, bu sorumluluk o derece büyütülmüş ki, sonunda çağının sorunları üzerine kendi başına bir araştırmaya kalkışan, bir sonuca ulaşmak isteyen aydın suçlu duyumsuyor kendini; neden, halk yığınlarına karşı görevini ihmal ettiği için?

Oysa, **Kristeva**'ya göre, "basitleştirme aydınlık ve saydamlıkla yüklü" bir görevi yok aydınların, bu iş için aygıtlar var, örgütler var; ideolojiler, politikalar, bunlar aracılığıyla kitleyle bağdaşıyor; Aydınların görevi, tam tersine, aygıtların örgütlerin, işi fazla basitleştirmeye götürüp tekdüzeliği egemen kılmasını önlemek, başka bir deyişle, farklılığı yaymak! Bunun için ne gerekir peki, bir kere aydının hem örgütlere hem yığınlara karşı öz-

gürlüğünü ve bağımsızlığını koruması, ikincisi yöntemini aklına uyduğu biçimde koşullara uygulaması değil mi?

Ha, çağımızda bundan hoşlanan yok pek!

Şimdi, siz son yargıyı benim yargım sandınız; oysa **Michel Foucault**'nun yargısıdır, o da bir süre önce yayınlanmış bir konuşmasında Kristeva'nın dediklerini başka bir yönden ele alıyor, tartışıyordu. **Foucault**'ya göre de zamanımızda aydınlar ya şu yandan oluyorlar ya bu yandan; bir kere akımların, örgütlerin, ya da aygıtların eşeğine bindiler mi; yandınız, başka türküleri kalmıyor artık, ha bre eşeğine bindikleri aygıtların, örgütlerin, akımların türküsünü çağırmaya koyuluyorlar. Bunu yaparlarken bilimsel saygıları azalıyor, sırasında bayağı propagandacılık, "gerçekleri söylemek", ya da ülkenin, o olmadı mı işçi sınıfının çıkarlarını "savunmak" oluyor. **Foucault**'nun düşüncesine inanılırsa sonuç alıcı, yararlı bilimsel araştırmayı bu kötü yandaşlık espirisi kadar aksatıcı bir tutum olamaz. **Kristeva** da haklı, **Foucault** da! Doğrusunu isterseniz, yüzyılın başından bu yana batılı uygarlık aydınları mutlaka gelişmeyle, ilerlemeyle ilgili bir akıma angaje olmaya itti. Bunun tepkisi elbette, gerici bağlılıklar oluyor: Son yetmiş küsur yılın bilançosu; körü körüne sağcı ve solcu "ülkülere" bağlanmış, körü körüne bunların savunmasını yapmış, sanatlarını, kalemlerini, fırçalarını, inançlarını buyruğuna vermiş, çeşitli türde aydınların hazin fiyaskosundan ibarettir. Bizde daha bu derinlemesine duyumsanmıyor; oysa şu arada **Fransa** gibi bir ülkede şiddetli bir aydın hareketi tepki olarak gelişmekte; çoğu 1968 ayaklanmasından gelen bazı genç filozoflar, işi aydının sorumsuzluğuna, ya da dokunulmazlığına kadar götürüp saçmalamaktadır.

Henüz Türk fikir yaşantısına sıçramamış şeylerin tar-

tışmasına kalkışmak bana düşmez. Sırası gelirse **Andre Glucksmann, Bernard Henri Levy, Maurice Clavel** gibi yazarların solda neyi aradığını, neyin kavgasını yaptıklarını da söyleşiriz. Burada üstünde durduğumuz, sadece, körükörüne yandaşlık yapan bir **"ilerici"** aydın türünün, artık, savunulan davalara bile yaramadığının, günümüzün aklıbaşında yazarlarınca ortaya atıldığı, tartışıldığı gerçeği! Bu bizi ilgilendiriyor.

İki nedenden: İlki tarihimizle ilgili, **Tanzimat**'tan gelen bir **"Batılı"** ve **"Batıcı"** aydın tipi var, yüzeysel bir ilericiliği memleketin hayrına önemli bir atılım saymaktadır; başka bir deyişle, komprador ekonomisinin yarattığı bir garip yaratıktır ki ülkenin sağlığını ve yücelmesini komprador kültürünün yaygınlaşmasında görür, emperyalizme çalıştığını farketmez, miyopluğu yüzünden görüş alanı dışında kalan her şeyi çağdışı olmakla suçlar. Bu aydının **"ilerici"** değil **"işbirlikçi"** olduğunu saptamak zorunludur.

İkinci neden sosyalizmle ilgili, Türk sosyalizminin aydınları, uzun süre hem körükörüne angaje olmayı meziyet sayan takımından olmuşlardır, hem de kuramı iyi bilmeyip ulusal koşullara iyi uygulayamadıklarından başkalarının yanlış ilericiliklerini tartışmasız benimsemişlerdir.

Tekleyen de onlar oluyor zaten.

DUYGUSAL YANDAŞLIK NEREYE GÖTÜRÜR

6 Temmuz 1977

Sosyalist aydınların, **27 Mayıs**'tan bu yana en yaman yanılgılarından birisi nedir, yazmışımdır. Hepiniz yıllardır

yazdıklarımı izlemiş olamazsınız elbet, onun için özetleyeyim:

CHP diktası, faşizan bir iktidar iken, köylünün proleterleşmesini önlemek, (sosyalizme yolu kapamak) için kırsal kesim adamını o kesimde tutmayı amaçlamış, köy enstitülerini bu nedenle örgütlemişti. Üstelik ülke kalkınmasını altyapısal bir dönüşüme (ciddi toprak reformu, sanayileşme) bağlamıyor, eğitim seferberliği diye üstyapısal bir kültür çabası olarak alıyordu: Halkevleri kasabada, köy enstitüleri köyde 'batılı' kültürü yayacaklar. **Türkiye**'nin kalkınması gerçekleşecek! Bu **İnönü Atatürkçülüğü**'nün; açıkçası, **Kemal Paşa** devrimciliğinin **İnönü** iktidarınca yozlaştırılmasının ana fikridir. Çünkü **Kemal Paşa** anti-emperyalist, tam bağımsızlıkçı, demokratik bir devrimin lideri idi, **İsmet Paşa** ise, emperyalizme göbek bağıyla bağlanan, **Avrupa**'da esen faşizm rüzgârlarından etkilenip **Türkiye**'yi tek parti, tek şef, tek millet sloganına uydurmaya kalkışan bir diktatör. Ama oportünistlik mayasında var, nitekim savaş bitip de emperyalist sistem demokrasiyi şart koşunca diktayı, diktanın kültür politikasını bir kenara atıverdi, yavrularını yedi, yön değiştirdi...

O zaman köy enstitüsü ve halkevi 'devrimcileri' kendilerini sosyalist ve ilerici aydınlara bal gibi solcu diye yutturdular. Hâlâ da yutturmaktadırlar. Gerçek sosyalistlerin kültür yoluyla kalkınmaya gülmesi, kırsal kesimdeki el zanaatlarıyla 'cennet Türk köyü' tasarısına dudak bükmesi gerekirken...

Neden böyle oluyor?

Aydınlarımızın çoğu kulaktan dolma aydın da ondan. Kitap okumuyorlar. Daha acısını söyleyeyim, okudukları kitapları anlamıyorlar. Sıradan bir adam duygusal olarak nasıl bir partiye ya da lidere takılırsa, onlar da

öyle bir partiye ya da lidere takılıyor, düşünüp taşınıp, kişisel birleşimlerini deneyecek yerde, ortalama birtakım yazarların, sütun sahiplerinin beylik klişelerine inanmayı, sağda solda bunları tekrarlamayı aydın olmanın gereği sayıyorlar. Kristeva, aydınların görevini bilinç taşımak, farklılığı yaymak diye mi alıyor, Türkiye'de tersine, sağcısı olsun solcusu olsun, aydının görevi, liderleri, partileri ve durumları, kendince değerlendirmeye çalışan kişileri susturmak, herkesin kendileri gibi düşünmesini sağlamaya çalışmak, yani farklılığı silip, tekdüzeliği (yeknesaklığı) egemen kılmak!

Sonra bunun adı, siyasal ustalık oluyor. Sevsinler siyasal ustalığı! Yahu biz bu memlekette bırakın yorumcuları, bırakın baş ve köşe yazarlarını, haber merkezlerinin, ajansların olayları ve durumları tuttukları yana göre ele alıp işlediklerine tanığız. Yoksa ne işi var ANKA Ajansı baş sorumlusunun CHP kontenjan listesinde, ya da bakanlar kurulunda? Ne işi var AK Ajansın Karataş'ın TRT'sinde başköşede? Demek yan tutmak içimize işlemiş, bilim onuru, haber onuru, nesnellik onuru kalmamış, yan tutmayı sadece işin adamlarına yani partililere ve partili yazarlara bırakacak yerde, alayımız angaje oluyoruz, bizden nesnel haber, doğru olay bekleyen, bunları doğru ve gerçeğe uygun olarak alıp da kendi kişisel değerlendirmesini yapacak yurttaşı 'uyutuyoruz'.

Kendimiz uyumuyor muyuz bu arada?

Uyumaz olur muyuz? Yoksa sosyalist geçinen, ilericilik dendi mi mangalda kül bırakmayan takımı, şu yeni hükümet tartışmasında farkında olmadan nasıl 12 Mart takımı ile aynı çizgiye düşerdi?

Şu köşede hanidir tartışıp duruyoruz, emperyalist sistemin tavrını, Türkiye'den beklentilerini, bunları elde et-

mek için başvurduğu yolları, ambargo, anarşi yaratmak, iktisadi boykot vs (bu konuda *Günaydın* son derece başarılı bir gazetecilik yaptı, Amerikan iş çevrelerinin gizli belgelerini elde edip yayınladı, yazılan her şey burada altı yedi aydır, başka yerlerde on yıldır söylediğim her şeyi doğrulamaktadır, o soruna döneceğim) diyerek sistemin çıkarlarına uygun bir iktidarı oluşturmaya çalıştığını filan... İzan sahibi herkes görebilir bunları, ama Türk aydını öylesine bir duygusal yandaşlık içinde ki, gözüne giren nesnel gerçekleri görmüyor, düşlerini gerçek sanıp savunuyor. Sonra elbet, gözlerini bir açıyor ki, **Amerika**'nın istediklerini, Amerikancıların istediği biçimde savunacak birtakım platformun desteği olmuş! Sağında solunda bütün Amerikancı takımı!

Has CHP'lilere, partili yazarlara, ömrünce sosyalist olmamışlara diyeceğim yok, benim öfkem sosyalistlik adına bu haltı yiyenlere, bir kere daha genç sosyalistleri sosyalizme hiç yakışmayan bir çizgiyi savunmak zorunda bırakanlara... Diyeceksiniz ki, ne hakkın var, adamların kendileri daha tam bağımsız olamamış, nasıl sosyalist tam bağımsızlığın savunmasını üstlenebilirler...

İNÖNÜCÜLÜK HORTLUYOR MU?

25 Ocak 1978

Demokratik sol hareketi başladığı zaman, **İzmir**'deki tartışmalarımızı hatırlıyorum. Genç kuşaklar, CHP'yi bir muhalefet partisi olarak tanımışlardır, **İnönü**'yü ise özgürlükçülükten yana bir muhalefet lideri olarak. Gerçek bu mudur? Sanmıyorum. **Mustafa Kemal** hareketi, radikal

bir demokrasi hareketiydi. Bir tür **Jacobin**'lik hiç kuşkusuz laikliği, halk egemenliğini içeriyordu, tarih sahnesine çıkışıyla da tam bağımsızlıkçı, emperyalizme karşı bir hareketti. Bizim kuşağımız, bu hareketin, **İnönü** iktidar olduktan sonra dondurulduğunu, 1938'den itibaren eski tanzimatçı batıcılığına doğru kaydırıldığını yaşamıştır. Bizim gözümüzde **İnönü** bir diktatördü, **Kuva-yı Milliye** ve **Müdafaa-i Hukuk** atılımcılığını durduran, o zamanki deyimiyle **Türkiye**'de bir "**Perikles**" dönemi başlatarak kültürel bir kalkınmanın başını çeken bir diktatör!

Kültürel kalkınma dedim de!.. **Tanzimat** kuşağı buna inanır, **Meşrutiyet kuşağı** da! **Mustafa Kemal**'de izlerini bulursunuz, **Ziya Gökalp**'te tartışma konusu yapılmıştır, **İnönü** kesinlikle uygulamaya girişmiştir. Yaşı elli sularında olanlar hatırlayacak: 40'lar **Türkiye**'sinde **Atatürk**'çülük demek, ne demekti: Eğitim seferberliği, yani köy enstitüleri ve halkevleri aracılığıyla halka batılı kültürü götürmek. **Batılı** kültür, köken olarak Yunan/Latin kültürünü içeriyor, klasiklerin çevirisi buna dayandırıldığı gibi, **Devlet Konservatuvarı**'na, **Devlet Tiyatro Bale ve Operası**'na verilen abartılmış önem, bundan kaynaklanıyordu. 1943 yılının yoksul ve perişan **Bahçe** kasabasında, sabah **Ankara Radyosu**'nu açar, pencereden sığırın kıra dağılışını seyrederken, sabah müziği diye Fransız **musette** havaları, ya da **Çardaş Fürstin** operetinden **Düetto**'lar dinlerdim. **Haruniye Köy Enstitüsü**'nün kız öğrencileri mandolinle bir iki **menuetto** çaldılar mı, **Türkiye** çağdaşlaşmış oluyordu.

Bunun adı **İnönü**'cülüktür, **Atatürk**'çülük filan değil. **Mustafa Kemal, Dil Kurumu**'nu, Tarih Kurumunu ulusal bir bileşim yaratılsın, ulusal bir bilinç doğsun diye kurmuş, **İnönü** dönemi bu kurumları yanlış bir çağdaş-

laştırmanın, açık bir kültür emperyalizminin araçları haline getirmiştir. Köy enstitüleri ve halkevleri de bu amaca hizmet etmişlerdir.

1965'de **İzmir**'de tartıştığımız neydi peki? Söyleyeyim: diyordum ki, **Türkiye**'de tabandan gelen bir halk hareketi başlamıştır, CHP, **İnönü** ve takımının üstüne giydirdiği bu tanzimat batıcılığından, kültür züppeliğinden sıyrılmalı, **Müdafaa-i Hukuk** döneminin, **Kuva-yı Milliye** döneminin gerçek **Mustafa Kemal**'ciliğine dönmeyi bilmelidir. Halk hareketi soldan geldiğine göre, bu dönüşe elverişli ve uygundur. Hele artık iyice yozlaşmış, iyice biçimselleşmiş **İnönü** yönetimine karşı çıkması, ortamı daha da uygunlaştırmaktadır. **Mustafa Kemal**'in tezleri araştırılıp ortaya çıkarılsın, **İnönü** döneminde bozulmuş, hatta tahrif edilmiş olan **Müdafaa-i Hukuk** espirisi yeni demokratik sol harekete kılavuzluk etsin! Bence böyle bir toplum, CHP'yi demokratik sosyalizme getirecekti ki, bu gerçekte, çağdaş uygarlık düzeyinin bugünkü hizasıydı: hem gerçek **Atatürk**'çülülük rayına oturacaklardı, hem **İnönü**'nün partiye koyduğu **Tanzimat** ilericiliği ipoteğinden kurtulacaklardı.

Bakın bu ipotek sandığınızdan güçlüdür ha! Askeri ve sivil bürokrasi bugün dahi **Atatürk**'çülük diye bu **İnönü**'cülüğü bilir. **27 Mayıs** ve **12 Mart** sonrası sloganlarını hatırlayınız: **Atatürk**'çülüğe dönüş neye dönüş olmuştur hep, laikliği sağlamak diye inançlara baskıya, sokaklardan çarşaflı kadın, bereli sakallı toplamaya değil mi? Bürokrasi sesini duyurduğu her seferinde laikliği sağlıyorum, ilericiliği geçerli kılıyorum diye ahmakça biçimsel düzenlemelere girişmiş, bu arada asıl çağdaş uygarlık düzeyini tutma çabası gürültüye getirilmiştir. Yine aynı dönemlerde, basını bir gözden geçirin: geçmiş iktidarların savurganlığı bahanesiyle, yatırım programlarının

ortadan kaldırıldığını, kemerleri sıkma gereklerinden sözedildiğini göreceksiniz.

Şu halde, CHP adam olmak, Türk tarihindeki onurlu yerini almak istiyor idiyse ne yapmalıydı? **İnönü**'cülüğü **Atatürk**'çülük diye yutturmaktan vazgeçmeli, **İnönü**'yü partinin yönetiminden ayırırken, **Mustafa Kemal**'in unutturulmuş savlarını bir eylem programı olarak partiye kabul ettirmeliydi. Hayır böyle olmadı, o geleneksel tatlısu frengi ilericiliği yeni hareketin yönetimine egemen oldu, **İnönü** ayrıldı ama, lafta ilerici geçinmekle birlikte CHP yönetimini eski bürokratik ilericiliğini, mason medeniyetçiliğini sürdürmeyi bırakmadı.

Tarihsel bir fırsat kaçırılmıştı. Bu fırsatı kaçıran adamın adı **Ecevit**'tir.

Yeni iktidarın ilk "icraatı" bakıyorum **İnönü**'cülük doğrultusunda oluyor, eh Ecevit ne de olsa onun öğrencisi, daha güzeli ortanın solu sloganını ortaya ilk atan da **İnönü** değil miydi, CHP boyalı bir iktidar da elbet **İnönü**'cü olacak. Ama günümüzde bu ne demektir bilir misiniz, **Müdafaa-i Hukuk** düzeyinde **Mustafa Kemal** ilericiliğini kavramış olanların tümünü yanında değil karşısında bulmak demektir. Malum, Türk'ün aklı geç gelir, Türk aydınının aklı daha da geç gelir, ama mutlaka gelir, siz bakmayın bugün **Ecevit** şakşakçılığı yapanlara, iktidar **İnönü**'cülüğü bırakıp, gerçek **Mustafa Kemal** rayına oturmayı bilmezse çok geçmez, bütün aklı başındaki adamları karşısında bulur.

Hah şuraya yazıyorum.

ÖĞRETMENLER NEDEN AKSIYOR?

31 Ağustos 1978

Hüseyin, Marmara bölgesinde bir yerde köy öğretmeni, TÖB-DER toplantısı için gelmiş, bana da uğradı. (Hüseyin diyorsam, inanmayın, asıl adı başka, ama onu böyle anmak daha iyi olacak.) Konuştuk ettik, köyleri durumları anlattı. Uyanık bir çocuk, sağdan soldan haberi var, devrimci bile diyebilirsin ama, hani o takım hızlılarda görülen tedirgin edici dikenlilik yok üstünde. Bunu söyledim, güldü, dedi ki:

"— Bulunduğum köyde, benden önceki öğretmen arkadaş, o dediklerinden imiş; aklı fikri, uğraşı politika, ne var ki okuttuğu öğrencilerin arasında beşinci sınıfa gelmiş de hâlâ okuma yazma öğrenememiş çocuklar da pek çok!"

Hüseyin'in şöyle dokunup geçiverdiği şey, son on yıldır eğitim sistemimizin geçirdiği, en önemli bunalım! Ben evvel eski yazarım, bu defaki TÖB-DER toplantısı öylesine çığırından çıktı ki, öğretmenlere en toz kondurmayan yazarlar bile eleştirmeden edemediler: Türk öğretmeni, asıl görevinin öğretim ve eğitim olduğunu unutmuş, siyasete batmıştır!

Olmaz böyle şey!

Peki, 'eğitim emekçilerinin' bilinçlenmesine karşı mıyım ben? Ne münasebet, ağzımdan öyle bir söz çıkmadı. Söylemek istediğim açık, öğretmen ilk önce öğretim ve eğitim görevinden sorumludur, eline verilmiş çocukları eğitecekler, onları eğitebilmek için mesleğinin gereklerini öğrenecek, kültürünü arttıracaktır. Bu arada, demokratik haklarını kullanması elbette ki zorunlu: yasaların ölçüsünde, sendikaları varsa sendikasında, yoksa

derneğinde; hem emeğini savunacak, hem de daha hakça bir düzenin gerçekleştirilmesini! Ama dikkatinizi çekerim, öğretmen sendikası ya da derneği, siyasal bir örgüt değildir; tek başına öğretmenler, ne ülkeyi düzeltebilirler, ne de dünyayı, meslek kuruluşunda demokratik haklarını kullanmakla, meslek kuruluşunu parti sanıp iktidarı ele geçirecekmiş gibi oyunlara girmek ayrı ayrı şeyler; bir kere ikisini karıştırıp dernekçiliği rayından çıkardın mı, hem öğretmen formasyonunu yozlaştırır, ulusal eğitimin içine edersin, hem de meslek kuruluşunu şu son TÖB-DER toplantısında gördüğümüz curcunaya çevirirsin! Yeryüzünün hiç bir yerinde, hiç bir öğretmen kuruluşunun, böyle kimin ne dediği anlaşılmaz bir toplantı yaptığı görülmemiştir.

Bizde böyle oluyor. Peki ama, neden böyle oluyor? Sık sık öğretmen arkadaşlarla tartışırız. Benim fikrim şu: Türk öğretmeni kendini önemsiyor, gereğinden fazla önemsiyor hem bu Tanzimat'tan bu yana toplumumuzda yerleşmiş olan yanlış bir düşüncenin sonucu, o düşünceyi hep bilirsiniz, Türkler iki yüzyıldır toplumu eğitimin ve öğretimin kalkındıracağını sanmışlardır: ülke geri mi kaldı, aç bir okul, yetiştir birkaç öğretmen kurtulursun! Bu inanış, öğretmenin toplum içindeki görevini olduğundan fazla abartıyor, onu bir çeşit uygarlık havarisi, gelişme kılavuzu haline getiriyor. Ne yaparsa öğretmen yapar, ne bilirse o bilir düşüncesi yaygınlaşıyor. Oysa, bir kere temel düşünce yanlış ve köksüz, bir toplumu sadece eğitim ve öğretimle kalkındırmak mümkün olsaydı, ooo, biz şimdi Almanya'yı filan yakalamıştık birader, ama ne halde olduğumuz ortada! Öğretim ve eğitimi, kalkınmanın temeline koymak, öğretmene yılmaz öncü misyonunu vermek, gerçekte tanzimat kafası! Bir ülkenin kalkınması o ülkenin üretim

güçlerinin gelişmesine bağlıdır, bundaysa öğretmenin etkisi dolaylıdır ancak.

Peki öğretmen bunun farkında mıdır?

Hayır, dram da oradan kaynaklanıyor zaten, öğretmen misyonunu abartıyor, önemini büyütüyor, büyütünce o öneme yakışan bir toplumsal düzeyde olmadığını görüp eksikleniyor. Değil mi ki öğretmen uygarlık kılavuzudur, eh toplumdaki yeri de ona göre olmalı değil mi? Hayır, bırakın kapitalist toplumdaki yerini, baremdeki yeri bile öyle pek yukarlarda değildir fukaraların; çalışır çabalar, son derece düşük ücretlerle geçinmek zorunda kalırlar. İşte çelişki de burada: Öğretmen, hele toplumsal kökeni kırsalsa, yoksul aile çocuğuysa, benimsediği misyonla aldığı para arasındaki ters orantıdan son derece rahatsızdır; gerçekte beklentileri onu bir sınıf değiştirme psikolojisine itiyor, buysa bireysel bir egoizme! Ötesini kestirmek kolay, bireysel egoizmler, genellikle toplumsal egoizmlere dönüştürülerek haklı kılınırlar; öğretmenler de toplumsal bir dönüşüm projesi yakaladılar mı, tamam, hemen baş gönüllüsü oluveriyorlar; ondan sonra gelsin TÖB-DER toplantılarında filan ya da falan fraksiyonun türküsünü çağırmak; köy çocuklarına, okuma yazmadan önce kof sloganları belletmek!

Bence öğretmenlerin gerçek tavrını yakalamak için, yaptıkları yan işleri, aralarında meslek değiştirenlerin nerelere gittiklerini, hele pundunu bulup mal mülk edinenlerin yüzdesini araştırmak lazım.

Öğrencisine hayrı olmayan öğretmenin, hiçbir şeye hayrı olmaz..

ÜRETİME KATKIMIZ NE?

14 Temmuz 1979

Bir tarihte, **Menderes**'le büyük mücadele vermiş bir gazetede çalışıyorum. Bir müsahhih alacağız, **Naci Sadullah** yazılarını hâlâ eski harflerle yazdığı için, alacağımız musahhihin bu harflerle okuyup yazması gerekiyor, tuttuk bir ilan yayınladık. Allah Allah, meğerse bütün millet bizim gazetede müsahhih olmayı beklemiyor muymuş, kapının önü ana baba günü. Başvuranlarla konuşuyorum, herkes, her yerde olduğu gibi 'hayatını anlatmaya' yatkın olduğundan, kısa kesmek zorundayım. İçlerinden birisi dikkatimi çekiyor. Saçı başı ağarmış bir zat, öyle pek muhtaç olmadığı da belli, hatta biraz da dik kafalı. Girer girmez kapıyı kapadı, gizli ajan jestleriyle bir iskemle çekip oturdu, sağa sola bir göz attıktan sonra, iç cebinden bir kimlik kartı çıkarıp gösterdi: "Görüyorsunuz ya, musahhih olarak beni almak zorundasınız" dedi. Karta şöyle bir göz attım. CHP üyelik kartıydı.

Ben bu olayı unutamam, önüme gelene de anlatırım. Ülkemizi yiyen bir derdin çok çarpıcı belirtisidir de ondan. Herif ömründe müsahhihlik (düzelticilik) yapmamış, nasıl yapıldığından haberi yok, eski harfleri bu işi usturubuyla yapabilecek kadar bildiği şüpheli, ne önemi var? Cebinde CHP kartını taşıyor, gazete de **Menderes**'in amansız düşmanı ya, yeter. Aslında söz konusu olan, dikkatinizi çekerim, bazı melekeler gerektiren teknik bir iş, duygusal hiçbir yanı bulunmuyor, o teknik işi başarabilmek için teknik bazı nitelikleri taşımak zorunlu, gel gör ki, başvuran zat için olay tamamiyle duygusal düzeyde cereyan ediyor, Allah bilir, onu alacak olan benim gibi iş konusunda duygusallığa hiç yer vermeyen

birisi olmasa, aynı düzeyde çözümlenecek: **"Aa tabii, biz DP'yle bu kadar uğraştık, eh bu adam da DP'nin rakibi CHP üyesi, tam bize göre müsahhih"** diye düşünülüp alınacak, gazetenin bütün yazıları, bu arada **Naci Sadullah**'ın fıkraları yanlışlarla dolu çıkmayı sürdürecek.

Osmanlı'yı batıran nedenlerden birisi budur. Bizi de, ciddi olarak engellemektedir.

Partilerimizin muhalefete düşer düşmez, yeni iktidarları 'partizanlık yapıyor' diye suçladıkları malum. Nedir 'partizanlık yapmak', çeşitli görevlere, aslında ehliyeti şüpheli 'yandaşlarını' getirmek değil mi? İyi ama, bunun adı partizanlık değil, azgelişmişliktir. Çünkü ancak üstyapısı azgelişmişliğini koruyan bir toplumda, yönetim kademeleri etkili ve sonuç alıcı kadrolara değil de, duygusal nedenlerden yakınlık duyulan kişilere dağıtılır. Elhak, duygusallıkta birinciyiz. Adam milliyetçi mi, onun için milliyetçilik vatan millet Sakarya sözlerini eksik etmemek demektir, kahramanlığı önemsemek, kan, barut, savaş traşını sevmek, günde birkaç öğün millet düşmanlarının nasıl kanını içeceğini yazmak ya da söylemek... Hepsi o kadar. Milliyetçi değil de, devrimci diyelim, söyledikleri elbette başkadır ya, davranışının kökeni ve doğrultusu aynıdır. O da duygusal düzeyde ülkeye **'nizamât'** verir, fakat **'hanesinde bin türlü teseyyüp bulunur'**. Aynı duygusal düzeyde aynı yiğitlik, erkeklik, mertlik gibi feodal ve hiç kuşkusuz gerilerde kalması gereken kavramlar uğruna, birbirleriyle kapışıp, birbirlerinin canlarına da kıyarlar. Oysa kanıtladıkları, ne birisinin milliyetçi olduğudur, ne öbürünün devrimci olduğu, kanıtladıkları ne yazık ki her ikisinin azgelişmiş bir üstyapıya ait olduklarıdır.

Gelişmiş toplumun bireyi toplumsal yaşar. Gariptir,

ama, bireyci de olsa böyledir bu. Liberallerin egemen oldukları kapitalist ülkelerde iş disiplini, sözde devletçilerin egemen oldukları azgelişmiş ülkelerden fazlasıyla sıkıdır. Bir elektrikçinin milliyetçiliği ya da devrimciliği önce zanaatını ne dereceye kadar bildiğine ve uyguladığına bağlıdır. İhmaliyle, ya da milliyetçilik lafına dalıp unutarak, bir anda birkaç **trafonun** yanmasına neden olan adamın, cereyan eksikliğinden yurdunu uğratacağı zarar milyonlarla ölçülürken, o herifi, üyelik kartı kimin olursa olsun, milliyetçi ya da devrimci saymak olanak dışıdır. Adam tanırım, kamu sektöründe çalışır, işi gücü kaytarmak, var mı kahvede tavla oynasın, karıya kıza laf atsın, ama birisi yanılıp yakılıp da **İstiklal Marşı** çalarken ayağa kalkmayı unutursa tepesinde: ne hainliğini bırakır, ne alçaklığını. Oysa **Paris'te, Colombe Stadı**'nda, **Yugoslavya/Fransa** maçını seyrediyorum, **Marseillaise** çalınırken, Fransız'ın biri pek iplemiyor, bir başkası efelenince cevabı şu: **"Bereni çıkardın diye, kendini daha iyi Fransız mı sanıyorsun sen, ben direnme örgütünün başı filandım, şimdi de Renault'da ustabaşıyım, üretime katkım şudur."**

Evet, sorun aslında bu: Üretime katkımız ne? İşimizi iyi yapıyor muyuz yapmıyor muyuz? Bilir misiniz ki, **Türkiye**'deki bütün işletmelerde kamu olsun, özel olsun en çok sıkıntısı çekilen şey işini doğru dürüst yapmasını bilen elemandır. Kiminle konuşsan, burnundan kıl aldırmıyor, ya milliyetçinin önde gideni, ya devrimcinin başı, ama atölyeler pis, üretim düşük, kalite fena, rüşvet almış yürümüş, önüne gelen torpil yapıyor. Ne o, milliyetçilerle devrimciler **Türkiye**'yi kurtarıyorlar.

Bırakın Allah aşkına...

'Aydın' Havası

ÇAĞDAŞ UYGARLIK DÜZEYİNİN FARKINDA MIYIZ?

9 Mart 1982

Ankara'nın kışlarından, niye kükürtlü gündüz karanlıklarını değil de, kristal bir çanın içindeymişim gibi çınlayan, pırıl pırıl buzlu aydınlıkları hatırlıyorum? Boğaz'ı kaşla göz arasında boğuveren sis dağınıklığından, sabahlara kadar kulağımdan eksilmeyen şakırtılı yağmurlardan mı? Dün gece, çağrışım sürüleri arasında, eski bir 'fikr-i sabit' gibi kesinleşiveren, o soru: 'resmi' ideolojinin, Türkiye için saptadığı ana hedef, 'çağdaş uygarlık düzeyini' aşmaktır; güzel de, kimsenin 'çağdaş uygarlık düzeyi'nin ne olduğunu kesinleştirdiği yok. Nereye ulaşmak istediğimizin farkında mıyız?

Ondan sonra, uyuyabilirsen uyu!

El yordamıyla, bir açıklama denemeye kalkışsak diyorum.

Çağdaş uygarlık düzeyi, sanayi ötesi toplumlarından oluşuyor. Sanayileşmişler de, ötesine geçmişler. Hemen hiçbiri, tarımsal ürünleriyle kendi kendisini besleyebilen 'dünyanın yedi ülkesinden biri' sayılmaz ama; elektrik enerjisini çekirdek enerjisiyle değiştirmişler, elektrik

sanayiini, elektronik sanayiiyle; otomasyon, gittikçe daha çok insan emeğini serbest bırakıyor. Battal endüstriler (tekstil vs) gelişmekte olan ülkelere bırakılmış; gündemde, uzay fiziği ve kimyası, insanın ömrünü uzatabilmek, genleri kusurlarından arındırmak, vs.

Sanayi ötesi toplumun, sosyal düzeydeki görünüşü, hoşgörü toplumu dediğimiz toplum türü. Yani ne, çoğulculuk mu? Hem de daniskası: 19. yüzyıldan 'müdevver' sanayi toplumlarındaki, son hukuk ve ahlak sınırlamaları kaldırılıyor. Cinsel azınlıklar sokağa dökülmüş, 'resmiyet' istemektedir. Kadınlar, erkeklerle eşitliği yalnız hukuk düzeyinde aramıyorlar artık, bütün düzeylerde arıyorlar: 'Erkek' sporları tarihe karışıyor, halter kaldıran, 'vücut yapan' kadın atletler gündelik manzaralar arasında, çoğu kadın rekorları, azgelişmişlerin erkek rekorlarından iyi... Kimse kimseye karışmıyor. Kamu yönetiminin görevi, başkasına zarar vermemek koşuluyla, herkesin gönlünce yaşamasını sağlamak. Ana özgürlükler, sıkı güvencelere bağlanmış.

Geleneksel aile dağılıyor. Kadının üretime dolaysız katılması, ona ekonomik özgürlüğünü, buysa hareket serbestliğini sağlamaktadır. Yüzyılın başında, aile üzerindeki egemenliğini, kilise devlete mi kaptırmıştı; yüzyılın sonunda devlet, ailenin bireylerine kaptırıyor. Nikâh önemini çoktan yitirdi. Çalışma hakkı kadar, keyif çatma hakkı da, herkese tanınsın deniyor. Savaşımını, paldır küldür sürdürüyorlar. Doğrusu istenirse, haklı haksız, uğruna savaşılmayan sav kalmamış gibi bir şey. Dedim ya, adı üzerinde, hoşgörü toplumu.

Şimdi soru şudur: 'çağdaş uygarlık düzeyini aşacağız' derken, eğer gerçekten bu toplumu amaçlıyorsak, ilk elde hemen iki zorunlulukla karşı karşıyayız: **en kestirme yoldan, sanayileşmeyi gerçekleştirip, sanayileşme ötesi-**

ne sıçramak, bir; toplum düzenimizi, her bakımdan çoğulcu, özgürlükçü, hoşgörülü bir toplum modeline göre ayarlamak, iki! Acaba hazır mıyız buna?

Geçen yıl, Türkiye için 'çağdaş uygarlık düzeyini aşmak' amacını, Gazi Mustafa Kemal'in saptamış olduğunu, radyodan televizyondan dinledik durduk. Gerçekten böyledir. Tarihe, bilmem meraklı mısınız? Meraklıysanız bilirsiniz ki, Mustafa Kemal sağlığında Türk toplumunu içinde bulunduğu toplumsal koşullara göre, çok ileride sayılabilecek bir aşamanın kültür devrimine sokmuş, inanılmayacak bir sıçrama yapmasını sağlamıştır. O dönemde, ümmet hukuku geçerli, ekonomik taban yarı sömürge tabanı, üretim tarımsal üstelik ilkel; oysa 'çağdaş uygarlık düzeyi' laik topluma ulaşmış, ekonomik altyapısı endüstriyel, üretimi seri halinde yapıyor, üstelik makinelerle; Türk toplumunu, bir yandan tarımı çağdaşlaştırma, tarımsal bünyeyi sanayileştirme çabasında görüyoruz; öte yandan, laik topluma atlanıyor, kadınlar hukuk düzeyinde erkeklerle eşitleşiyor, çok geçmeden siyasal haklarını elde ediyorlar, vs. vs. Demek ki, gerçekleşme yüzdesi her zaman tartışılabilirse de, Cumhuriyetin ilk yıllarında 'çağdaş uygarlık düzeyine' ulaşmak atılımı denenmiş, umut verici sonuçlar da alınmıştır.

O halde, 'çağdaş uygarlık düzeyini yakalamak' hedefi, Türkiye'yi kasaplık, manavlık, sütçülük, balıkçılık ya da otelcilik yerine, ciddi ağır sanayi kuruluşlarını gerçekleştirmeye, elektronik ve kimyasal sanayiini geliştirmeye zorlamakta; toplum hayatını 'istikrara' kavuşturabilmek için, tek sesli sükunet modelleri yerine, çoğulcu ve çok sesli hoşgörü toplumu örneklerine yöneltmektedir.

Eğer gerçekten Gazi Mustafa Kemal'in Türkiye için düşündüğü hedeflere bağlıysak, yeni anayasayı hazırlar-

ken, 'çağdaş uygarlık düzeyi'nin ne olduğunu saptamakla işe başlamalıyız.

NEDEN OLMADI?

11 Mayıs 1982

Ne müthiş bir kıştı!.. Gökyüzü soğuktan öylesine saydamlaşıyordu ki, bazan bir buz kalıbının derinliklerinde eğitim yaptığımızı sanıyorduk. **Mamak**'ta, **Muharebe Okulu**'nda yedek subay öğrencisiyim. 1956 mı? Tabur komutanı **Şaylan 'baba'**, adımız şaire çıktığından olacak, 'moral gecesinde' Türk şiiri üzerine bir söyleşi yapmamı istiyor... Yakın tarihimizle ilgili o değerlendirmeyi, gece, irticalen konuşuyorken yaptığımı hatırlıyorum: Galiba demiştim ki, **Tanzimat** aydınları, **Batı**'yla, **Doğu**'yu telif etmeye (uzlaştırmaya) çabalamışlardır; **Meşrutiyet** aydınları, **Doğu**'nun, **Batı**'yı taklid etmesine yönelirler; **Cumhuriyet** aydınlarına (ve sanatçılarına) düşen, bileşimi (**terkip/synthese**) gerçekleştirmek olacak!

'Mülkü kurtarmak' kaygısı, **Osmanlı** aydınlarını, nice tutarlıklara sevketmiş! Devlet sisteminin köhnediğini görür, sanatı eleştirir, fakat bir türlü radikal olmazlar. **Namık Kemal**, Osmanlıcıdır. 'Pozitivist' **Ahmet Rıza Bey** Osmanlıcıdır. 'Mizancı' **Murat Bey**, Osmanlıcıdır. Türklük fikri çoğunun aklına gelmez. Milliyetçilik söz konusu değildir. **Babanzade Ahmet Naim**, *İslamda Dava-yı Kavmiyet* adlı kitabında İslamcılık adına Türk Milliyetçiliğine adeta cihad ilan etmiş, **Niyazi Berkes** öyle diyor. Türk milliyetçiliği olmazsa, gerçek anlamda bir ulusal Türk bileşimi nasıl olacak?.. Toplum halinde Sel-

çuk/Osmanlı bileşiminden (ümmet bileşimi) Türk bileşimine geçemeyişimizde (millet bileşimi); acaba ümmet imparatorluğunu, Osmanlılık fikri çevresinde toplayıp kurtarmak kaygısı rol oynamamış mıdır?

İsmail Gasprinskiy, *Türk Yurdu*'nda bakın ne yazmış "**Kürt milliyetçiliği başlayalı on beş yıl oldu. Arap milliyetçiliği yirmi yıl önce başladı. Arnavut milliyetçiliği başlayalı otuz yıldan fazla zaman geçti. Ermeni milliyetçiliği en aşağı kırk, Bulgar milliyetçiliği altmış, Yunan milliyetçiliği seksen yıllık olmuştur.**" Bu satırlar 1914'de yazılmış. Adı geçen kavimlerin hepsi 'Osmanlıydı'. Türkün milliyetine uyanması için, **Osmanlı**'yı oluşturan kavimlerin, emperyalizmin dürtüleriyle, kendi milliyetçiliklerinin bayraklarını açması gerekmiştir. Ancak o zaman **Yusuf Akçura**'yla **Ziya Gökalp**, tarihsel anlamlarını kazanırlar ama, önerecekleri Türk bileşimini gerçekleştirecek toplumsal güç acaba mevcut mudur?..

Klasik şemaya uygun gelişmiş Batılı toplumlarda, bu güç, ulusal burjuvazi olmamış mıydı? Bu anlamda milliyetçilik, ümmetçiliğe karşı, bir burjuva ideolojisidir. İyi de, **Osmanlı** toplumu ulusal burjuvazisini üretememiş ki; doğru dürüst bunun ideolojisine sahip çıkabilsin, o ideolojinin gerektirdiği ulusal kültür bileşimini başarabilsin! Nedenini biliyorsunuz: emperyalizm gırtlağına çökünce, **Osmanlı**'da ulusal değil 'komprador' bir burjuvazi beliriyor. Üstelik bu burjuvazi, **Osmanlı** toplumunun **'levanten'** dediğimiz, kesiminden, yani Müslüman değil. Hal böyle olunca, savunduğu kültür, ister istemez kozmopolit Batılı kültür olacaktır. O kadar böyledir ki bu, **Osmanlı** aydınlarının bir kesimini de etkiler, ilericilik adına onların da kültürlerinden bir ulusal bileşimi değil, **Batı**'dan aktarma kültür bileşimlerini savunmalarını hazırlar. Sel-

çuk/Osmanlı bileşiminin içinden, niye bir ulusal kültür bileşimi çıkaramadığımız, pek açık görünmüyor mu?..

Bunun içindir ki, Jöntürkler 1908'de iktidarı ele geçirince, 'Batılı Beyaz ve Hıristiyan emperyalizmin, her iki kanadı da fazla telaşlanmamış, önünde sonunda duruma egemen olabileceklerine hükmetmiştir. Edward Mead Earle, Dr. Rorhback'tan naklen ne yazıyordu: "... Jöntürklerin liberalizmi, işin başından beri Anglomania (İngiliz yandaşlığı) belirtileri gösteriyor..." Alman Kayzeri U. Wilhelm ise, Kont Von Metternich'in olaya değgin raporu altına şu notu düşmüştü: "... ihtilal, Paris ya da Londralı Jöntürkler tarafından değil, ordu tarafından ve de Alman subayları olarak bilinen, Almanya'da eğitim görmüş Türk askerleri tarafından yapılmıştır." Gerçekte iki taraf da yanılmıyordu. 1908 devrimini gerçekleştiren Jöntürkler, ittihatçı ve itilafçı diye ayrıldıklarında, ittihatçılar Kayzer'i itilafçılar ise Dr. Rorhback'ı haklı çıkarmışlardı.

Ulusal burjuvazi olmayınca, ulusal kültür bileşimi de olmadı.

Bu yüzden değil midir ki, ulusal demokratik devrimi, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ulusal burjuvaziye dayanarak değil, sivil ve asker bürokratlarla aydınlara ve eşrafa dayanarak gerçekleştirebilmişler; devrimin mantığı gereği, ulusal burjuvaziyi ondan sonra yaratmaya yönelmişlerdir. Yaratabilmişler midir, o ayrı bir konu. Yalnız bugün hâlâ 'ilericilerimizin' önemli bir kesimi, çağdaş, bağımsız ve ulusal bir kültür bileşimi yerine, şurdan ya da burdan aktarılacak 'ikame' kültürleri savunuyorlarsa; bunlara 'milliyetçilik' adına karşı çıkanlar, bula bula, koz olarak ümmet kültürünün verilerini bulabiliyorlarsa, dava halledilmemiş demektir.

Bundan ulusal burjuvazinin bir türlü örgütlenemeyi-

şi kadar, sanıyorum ki Müslüman tabanlı laik topluma geçişte, Türkiye'nin önünde başarılmış hiçbir model bulunmamasının da dahli olmuştur. Hıristiyan tabanlı laik toplumlara bakarak, çağdaş ve laik bir kültür bileşimi yaratmak zorunluluğu, hele orjinal çabalar yeterli değilse, elbette büyük yanlışlıklara yol açacaktı. Elli yıldır o yanlışları yaşıyoruz. Artık yetmesin mi? Telif ve taklid dönemi kapanmalı! Terkip (**bileşim/synthese**) dönemini hızla aşmalıyız: ulusal, çağdaş, bağımsız, laik ve demokratik bir kültür bileşimi!

İKİ 'EKOL'...

17 Mayıs 1982

Günahı söyletenlerin boynuna; Osmanlı mülkünü İngiliz emperyalizmine açan **Sened-i İttifak** ve **Gülhane Hatt-ı Hümayunu**'nun hazırlanışında, 'Koca' **Reşit Paşa**'nın **İngiltere Devlet-i fehimesi**'nin **Dersaadet**'teki 'sefir-i kebiri' ile birlikte çalıştığı söylenir.

Tanzimat 'ekolünden' iki önemli 'devlet adamından' biri, **Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa**, padişaha 'ariza' olarak kaleme aldığı 'vasiyetnamesinde', şunları tavsiye ediyordu: "... yabancı müttefiklerimiz içinde en önemlisi İngiltere'dir. Her ne olursa olsun, dünyanın en sabırlı ve en metin milleti olan İngilizler, bizim en önde gelen ve en son vazgeçeceğimiz müttefiklerimiz olacaktır. Bendenizce Babıâli'yi İngiltere'nin dostluğundan mahrum görmektense, birkaç vilayetimizi elden çıkmış görmek daha iyidir." Evet, bunları devlet başkanına önerebilen, o

zamanın başbakanı. Yine aynı 'ekolden' bir 'devlet adamı' sayılan **Ali Paşa** ise, kendi vasiyetnamesinde, 'vergilerin toplanmasının, şirketlere devredilmesini' tavsiye etmekte; tavsiyesine, şu düşünceyi eklemektedir: "**... uluslararası oldukları oranda, (bu şirketlerin) iş yapma etkinlikleri de artacaktır.** Dahası **Ali Paşa** 'bizim gibi bir devlet için savaş donanması oluşturmayı', 'gereksiz masraflar açacağı' gerekçesiyle lüzumsuz görmekte; padişaha, 'vakit geçirmeden donanmayı dağıtmasını' öğütleyip, şöyle demektedir: "**... bunların yerine nisbeten küçük, hızlı, asker ve savaş malzemesi taşıyabilen, buharla işleyen vasıtalar koymak uygun olur. Bunlar barışta kıyıları korur, ticaret filosunu destekler ve saraya ait olan Şirket-i Hayriye-i Osmaniye'nin yerine geçer.**" Kısacası deniz gücünü 'özel sektöre' devrediyor; Allah bilir, o 'özel sektörü' de 'yabancı' şirketler destekleyecektir.

Tanzimat 'ekolünden' devlet adamlarının, ulaştığı rezillik derecesini merak mı ettiniz? 30 Mart 1919'da **Dersaadet'te İngiliz Yüksek Komiseri** olarak bulunan **Amiral Calthorpe**'u ziyaret eden, **'Damat' Ferit Paşa**'nın, –zat-ı şahane namına– **Londra**'ya yaptığı teklifleri, gözden geçiriniz: "**1/ Ülke, 15 yıl süreyle, İngiltere'nin denetimine bırakılıyor. 2/ Bakanlıklara, İngiliz 'müsteşar'lar atanacaktır. 3/ Valilerin yardımcıları, vilayetlerdeki İngiliz başkonsoloslar olacak. 4/ Bütün maliye üzerinde, İngiltere'nin denetimi bulunacaktır. vs.**" aslında bu, 'önce Allah'a, sonra **İngiltere** devlet-i fehimesine güvenen' **Osmanlı** devlet adamlarının 'yönetemediklerini' kabul ettikleri 'mülkü', **İngiltere**'ye 'sömürge' olarak 'takdim etmeleri' demektir.

Mustafa Kemal Paşa, 6 Mart 1922'de TBMM'de demiştir ki: "**... artık durumu düzeltmek, hayat bulmak, in-**

san olmak için; mutlaka Avrupa'dan nasihat almak, bütün işleri Avrupa'nın emellerine uygun yürütmek, bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi, birtakım zihniyetler ortaya çıktı. Oysa, hangi istiklal vardır ki, yabancıların nasihatlarıyla, planlarıyla yükselebilsin? Tarih, böyle bir olay kaydetmemiştir."

Şu sözleri de o, aynı konuşmasında söylemiştir: "... Türk halkının nasılsa başına geçmiş birtakım insanlar (...) Türkiye'yi atıl ve çekingen bir halde tutuyorlardı. (...) Türkiye'de fikir adamları, adeta kendilerine hakaret ediyorlardı. Diyorlardı ki, 'Biz adam değiliz ve olamayız. Kendi kendimize adam olmamıza ihtimal yoktur.' Bizim canımızı, tarihimizi, varlığımızı; bize düşman olan, düşman olduğundan hiç şüphe edilmeyen Avrupalılara; kayıtsız şartsız, bırakmak istiyorlardı. 'Onlar bizi idare etsin' diyorlardı."

Her ikisi de bu ülkenin tarihinden çıkmış, iki 'devlet adamı' tipi. Tanzimat 'ekolünden' paşalar. Müdafaa-i Hukuk'un yarattığı, 'devlet adamı' türü. Yeni partiler kurulur, yeni isimler 'devlet adamlığına' soyunurken; hatırlatmakta yarar var, diye düşündüm.

Mustafa Kemal'e bakıp, hizaya gelmelidirler.

UZUN DİŞLİ BİR KESİM

7 Ağustos 1982

Nasıl da saf bakar mışız! O tarihte, bizim için Amerika, meteliksizlerin bir çırpıda milyoner oluverdiği, 'efsanevi' ülke! En çok tanıdıklarımız, Rockefeller ile Henry Ford! Bunlar meteliğe kurşun atıyorlarmış, sonra biri

petrol mü ne buluyor, öbürü atölye matölye derken, bir bakıyorsunuz, ikisi de dolar milyoneri! Gerçekte bu 'sınıf değiştirme' olayının, bize yansıyışı! Burjuvazinin yükselme döneminde, –henüz rekabet çağı geçerlikte iken– toplumun çeşit kesimlerinden kopmuş kişiler, bir üst sınıfa 'terfi edebiliyor. Burjuva toplumu henüz iyice yerleşememiş de ondan! Nitekim, Amerikan toplumunda meteliksizlerin milyoner olabildiğini işitirdik de **Avrupa**'da aynı şeyin olabildiği hiç kulağımıza gelmemişti. Niye? Onlar yerleşik toplumlar, herkesin yeri belli, öyle vırt zırt oradan oraya geçilemez! Giderek Amerikan toplumu da onlara benzedi ya, o apayrı bir bahis!

Sözü Türk toplumuna getireceğim besbelli!

Hanidir ülkemizde, tam bir geçiş dönemini yaşıyoruz. **'Sınıf değiştirme'** gerçeği, bütün toplumsal katmanlarda gündemdedir. **Avrupa**'daki işçilerimiz arasında yapılan bir soruşturmanın sonuçlarını okumuştum: aralarında yurda dönüp de işçi kalmak isteyen yok gibi bir şeydi; çoğu iş kurmayı, işçi değil işveren olmayı tasarlıyor. Kırsal kesimin dağılması üzerine, şehirlere üşüşenlerden bir kısmı, her ne kadar lümpen bir kalabalık halinde, nasipsiz kaderlere rıza gösteriyorsa da; diğer bir kısmının, küçük esnaflıklardan orta boy işadamlarına atladığı, bir gerçek! Başka düzeylerde olmasa bile, bu anlamda ve düzeyde, **Türkiye**'nin, bir zamanların **Amerika**'sına benzediği doğru sayılabilir.

Bir farkla mı? Gelişmiş ülkelerde sınıf değiştirme olayı, liberal kapitalizmin geçerli kuralları çerçevesinde gerçekleşmiştir, oysa bizde biraz kural dışı olabiliyor. (Yoksa kanun dışı mı demeliydim?). Oyunu kurallarına göre oynayanların yanısıra, ihtirasları olanaklardan yüksek, uzun dişli bir kesim var ki, din iman tanı-

maz: Cumhuriyet bürokrasisini, akıl almaz hesaplarına alet etmek isteyenler, onlardır. Devlet ihalelerini onlar kirletmiş, nice bakanları Yüce Divan'a onlar sürüklemiştir. İnanılmaz rüşvetlerle gümrüklerin ırzına geçen; kombine uyuşturucu ve silah kaçakçılıklarıyla, sefahati ve terörizmi besleyen, onlar olmuştur. Pervasızlığı, siyasal partileri ve iktidarları, dolaylı yollardan denetlemeye kadar götürmüşlerdi. Hiç olmazsa deniyorlardı. Her seferinde başarısızlığa uğradıklarını söyleyebilmek de mümkün değildir.

Bilmem ama, bürokrasinin ikide bir tepki gösterip yasaklarla ortalığı üzerine koymaya çalışması, biraz da bu vahşi orman yırtıcılığını önlemek çabasından doğuyor. Kurunun yanında yaşlar yansa da!

Olağanı, burjuvazinin tarih sahnesine, kültürü ve değerler sistemiyle birlikte çıkmasıdır. Kuşkusuz, bu kültür ve değerler sistemi, feodal olmayacak; ama mutlaka ulusal olacaktır. Türk burjuvazisi, ulusal demokratik devrimimizin spesifik koşulları gereği, Türk bürokrasisi tarafından yaratılmış; ne var ki, ulusal bir kültür ve değerler sistemiyle yaratıldığını söyleyebilmek, son derece güç! Hal böyle olunca, davranışlarına özdenetim getirecek bir ulusal ahlak geliştirebilmesi, acaba olası mıdır? Malûm-ı âliniz, **Amerika** dahil bütün batılı liberal burjuva toplumlar, hayatlarını yasaklarla değil, laik ve ulusal ahlak kurallarıyla denetlemektedirler. Oysa biz tam bir kuralsızlık içinde çırpınıyor, sıkıştık mı çareyi sıkıdüzende arıyoruz.

Burjuvazi, niye ulusal ve laik ahlaka sahip çıkmıyor?

'AYDIN' HAVASI

19 Eylül 1982

Nilgün diyor ki, aydınlara takılırken, ikide bir '**komprador**' aydın diye bir laf ediyorsunuz, şunu bir açıklasanız. Çok yerde açıklamaya gayret etmişimdir, *Hangi Sağ*'da uzun uzun üzerinde durdum, ama **Nilgün** takıldığına göre, başkaları da katılmış olabilir; isterseniz, sorunu şurada toparlayalım.

Comprador kelimesi yanılmıyorsam, İspanyolca: ilk sömürgeciler İspanyollar değil mi? Sömürgelerinde "**yerli halkla**" kendi "**tüccarlarının**" direkt temasını yasaklamışlar; bu teması ancak, "**yerli halktan seçtikleri**" bazı kişiler yürütebiliyor, **comprador** onların adı. Gittikçe kelimenin kapsamı genişlemiş, yabancılarla çıkar ilişkisinde bulunan, yabancıların davuluna oynayan "**yerli**" anlamına gelmiş. Geçen yüzyıl, bilirsiniz, ya "**Beyaz, Hıristiyan ve Batılı**" emperyalizm, yeryüzünün handiyse bütününü sömürgeleştirmişti. Kompradorluk, o zaman son derece yaygın: İngiliz sermayesi **Çin**'e, Fransız sermayesi **Çinhindi**'ne dalacaksa, daha gelişmiş yöntemler kullandığı için, önce "**komprador yerli**" tipini "**yaratıyor**"; bunun için yaman usuller bulmuş, başta geleni din, henüz aşiret toplumu olan, puta tapan bu toplumlara misyonerleri salıveriyor, "**yerli**"nin gidebileceği "**sermayenin**" diliyle eğitim ve öğretim yapan, okullar açıyor; böylece, "**komprador**"un kültürünü de değiştiriyor; eh, artık bu adama güvenemez de kime güvenir, sonra bunu merkezi **Paris**'te ya da **Londra**'da bulunan çokuluslu şirketlerin "**mahalli**" sorumlusu mevkiine layık görüyor: "**yabancı sermaye**", "**yerli halkla**" yine direkt ilişki içinde olmayacaktır; onun

yerine, kestaneleri ateşten bu "komprador" tüccar alıverecektir.

Canım az mı film gördük, az mı roman okuduk? Hollywood'un hemen bütün exotique filmleri, Batı'dan Afrika'ya, ya da Asya'ya giden "şirket mümessillerinin", oralardaki madenleri işletmek, plantasyonlarda hevea üretmek için, "kendi dilini konuşan, kendine yakın" kişileri aramasıyla geçer. Şimdi Joseph Conrad'ın Jack London'ın, Rudyard Kipling'in, Somerset Maugham'ın Graham Green'in romanları aklıma geldi. Ne güzel anlatırlar. Son yıllarda, Lucien Bodard, çocukluğun geçirdiği eski Çin'i gözlerimizin önüne sererken, İngiliz ve Fransız "sermayesinin" Çinhindi'nde, Çin'de çevirdiği fırıldakları; bu arada, "yerli halkla" ilişkilerini sürdürmek için "yarattığı" komprador sınıfını elle tutulacak bir somutlukla canlandırdı: "komprador tüccar" ya da, "komprador aydın", öz kültürüne özellikle "yabancılaştırılmış", "metropol kültürü"nün gözü bağlı hayranı, çıkarlarıyla da çokluk öz ülkesine değil, "metropol"a dönük bir adam. Hayatı çekilmez, ülkesinde "yabancı" sayılıyor ama, "metropol" onu benimsiyor mu, yooo, orada da "yabancı", dahası "ikinci sınıf" bir insan işlemi görür.

Nilgün diyor ki, iyi ama bunun bizimle ilgisi ne, tarihimizde hiç sömürge olmadık ki biz! Doğru, klasik anlamıyla açıkça sömürge olduğumuz söylenemez, gel gör ki, şu Tanzimat-ı Hayriye dediğimiz olay, emperyalizmin, Osmanlı mülküne "komprador" aracılar yaratmak amacıyla sızmasını "tescil ettirdiği", önemli bir dönemeç!

Tanzimat'tan başlayarak, Osmanlı mülkünde misyonerlerin faaliyeti, inanılmaz derecede artmış! Hele yabancı dil eğitimi yapan okulların sayısı, akla ziyan! Bir

yandan yabancı firmalar için, gayr-ı müslim mümessiller aranıp bulunuyor, bir yandan bu mümessillerin çalıştıracağı "**Batı modeli**" aydınlar yetiştiriliyor. Türkler'in "**çağdaşlaşmak**" ihtiyacı, işte o tarihlerde "**batılılaşmak**" rayına kaydırılmış; bundan da, öz kültürüne burun kıvıran, üç aşağı beş yukarı çıkarıyla da "**batılılaşmaya**" bağımlı, bir aydın tipi türemiştir. Benim "**komprador aydın**" dediğim, işte bunlar; bunların günümüzdeki "türevleri".

Pratikte, olayın işleyişi şöyle: "**komprador**" bir tüccar, ya da sanayici nedir? Çokuluslu bir ecnebi firmanın çıkarlarını, –sırasında– ulusal firmaların zararına savunan, bundan yararlanan işadamı kategorisi değil mi? "**Komprador aydın**" da, bu gelişmiş metropollerden gözde bir aydını, sanatçıyı, fikir adamını seçer, tabiri caizse ülkesinde onun **mümessilliğini** alır. Koşullarına uyuyor mu uymuyor mu pek de incelemeden; başlar adamı, fikirlerini, önerilerini savunmaya. **Tanzimat**'tan bu yana, fikir adamlarımızın çoğunu kurcalayın: "**Batı**"dan bir filozofun, bir sanatçının, bir bilginin, "**Türkiye mümessili**" olduğunu göreceksiniz! Tabii bu eğilim, zamanla, ülkenin öz kültürü üzerinde; sahte, "ecnebi", kelimenin tam anlamıyla "**komprador**" bir kültür tabakası meydana getiriyor. Daha kötüsü, bu "**kültür**" çocuklarının, "**Batılı**" özellikleri dolayısıyla, kendilerini ülkenin "**ilericileri**" sanmaları. Çıkmazın dehşetini, gösterebiliyor muyum?

Dehşetini dedim, zira, bu "komprador" ilericiliği, ülkede tepkisel olarak, bir "gericiliğe" neden olmaktadır. Normali, feodal kültürden ulusal çerçeve içerisinde burjuva kültürüne geçmek idiyse; bunların "komprador burjuva kültürü", onlara karşı olanların feodal ümmet kültüründe direnmesine yani ülkenin asıl ulaşması ge-

reken aşamaya ulaşamamasına yolaçıyor. O zaman durum nedir? "İlerici" şu ya da bu "yabancının" temsilcisi, "gerici" kendini milliyetçi sanan feodal/ümmetçi; halk da, ne onu, ne onu benimseyebilen, lümpen bir kalabalık, ya da "Arabesk?"

Yok mu bir çıkış? Olmaz olur mu, "metropollerin" sana kabul ettirmeye uğraştıkları değerler sistemine bakmayacaksın, o sistemi hangi koşullarda hangi yöntemlerle yarattıklarına bakacaksın; ulusal koşullarında, o bilimsel yöntemlerle kendi kültürel bileşimini gerçekleştireceksin! Bu da, her türlü "bağımlı ve komprador" aydın türüne karşı, gerçekten bağımsız ve ulusal aydın tipinin oluşması demek! Tabii geniş ölçüde, ulusal ekonominin bağımsızlaşmasına, ulusallaşmasına bağlı.

Bilmem biraz daha aydınlatabildim mi?

EKONOMİ LİBERAL, EĞİTİM OTORİTER?

25 Eylül 1982

Okullar açılıyor dendi mi, burnumda hemen iki koku: birisi, elişi kâğıtlarının 'kaymak' kokusu! Öbürü, tüpteki yapıştırıcının acı badem kokusu! İzmir'de, Karşıyaka Cumhuriyet İlkokulu'na gidiyorum: siyah önlüğüm ve beyaz yakam var, üçüncü sınıftayım. Yıl 1933. "Çıktık açık alınla on yılda her savaştan..."

Osmanlı aydını, bir türlü başa çıkamadığı 'diyar-ı küfrü'; Tanzimat'tan itibaren, ancak onun eğitimini kapabilir, okullarına kavuşabilirse, haklayabileceğini sanmıştı: "Mühendishane-i Berr-i Humayun'dan başlayarak, Osmanlı 'teceddüt tarihi', aslında 'Batılı' öğretim

ve eğitim sistemlerinin, (uyar mı uymaz mı pek aramadan) topluma aktarılması tarihidir. Hele Cumhuriyet kuşakları, okumayı çok önemser; çünkü bir ulusun 'okumakla' kalkınacağına inanmıştır. 'Okulsuz kırk bin köy' kâbusu, yıllarca hepimizi tedirgin etmedi mi? 'İrfan ordusu' yani öğretmenler, Cumhuriyet tarihinde, gerçek ordudan sonra, en çok itibar gören 'devlet memurları' olmamış mıdır?

Al takke ver külah, kırsal kesimi çocuğunu okutmanın yararına inandırdık. Köylü için 'okumak' ilerde 'memur olmak' demekti. Memur olmayı, 'parlak bir istikbal' sayıyor. Bunun anlamı şudur: eğitimimiz, Türk ekonomisi için değil, Türk bürokrasisi için adam yetiştirmiştir. Yaşı elli civarında olanlar, hatırlamıyor mu? Hepimiz 'lisede' okumayı, 'ticaret' ya da 'sanat' mektebinde okumaya yeğlerdik. **'Mühendis Mektebi'nin 'revaç bulması', 1950'den sonra hızlanabildi: iktisat ve ticaret akademilerinin, karma ekonomili bir toplumda ne önemli rol oynayacağını, yeni yeni kavrıyoruz. Öyleyse, bilerek bilmeyerek, eğitim sistemimizi, ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı öncü bir kadro yetiştirmeye değil, bürokrasiyi bol memurla beslemeye ayarlamışız.**

Oysa, UNESCO'nun araştırmaları göstermiştir ki: eğer bir ülke tarımını çağdaşlaştırabilir, endüstrisini hızla geliştirirse, bizim o kadar önem verdiğimiz okuryazarlık oranı, kendiliğinden yükselir. Üstelik okumuş nüfusu, planlı bir kalkınma ekonomisine dolaysız olarak katıp, üretimi bilimselleştirdiğinden; **çağdaş uygarlık düzeyine daha çabuk yaklaşır.** Yanlışımız galiba burada oldu: sık sık yaptığımız gibi, arabayı atların önüne koştuk, 'maarifi', 'iktisada' tercih ettik: sonuç olarak, ağzı kala-

balık, elinden pratik iş gelmez, çoğu gayr-ı memnun bir sürü 'aydınla' başbaşa kaldık.

Dahası var, eğitim 'Batı'dan kopya çekildiği için, toplumun heves ve özlemleriyle tam çakışmıyor; bu da okumuş yazmışların, içinde yaşadıkları toplumsal ortamla sürekli çelişmelerine, gittikçe olumsuz bir tavra sürüklenmelerine yol açıyordu. Ben olsam, son on yıldır öğretmenlerin (yalnız öğretmenlerin mi, çoğu genç memurların) davranışlarında saptanan bazı aşırılıklara, bir de bu açıdan yaklaşırdım.

Çok şükür, ağzı laf yapandan çok, eli işe yatkın aydınlara muhtaç olduğumuzu, anlar gibiyiz. Ne var ki, öğretim ve eğitim düzenimizin, büyüyen bir ekonominin çağdaş ihtiyaçlarına göre ayarlandığını söyleyebilmek, o kadar kolay değil. Yeni 'düzenlemeleri' okudunuz, hemen hepsi, Türk ekonomisinin 'bağımsız' gelişmesiyle, 'bağımsız' öğretim sistemi arasındaki ilişkileri sıkılaştırmaktan çok; disiplin açısından uysal, hatta evcil, tek boyutlu üniversitelere ulaşmak amacıyla yapılıyor, elbette kargaşalığın hüküm sürdüğü yerde, doğru dürüst ne öğretim yapılabilir, ne eğitim; 60'lı yıllar boyunca bunu yaşadık ama, 'huzur içindeki' öğretim ve eğitim, çok yönlü, çoğulcu, dinamik olmazsa; gelişmekte olan büyük bir ülkenin, yönetici ve yaratıcı kadro ihtiyaçlarını karşılayabilir mi?

Daha da şaşırtıcı olanı, 'liberal' olmak isteyen bir ekonominin, son derece merkeziyetçi, 'otoriter' bir eğitimle beslenmek istemesi! Olur mu yahu, 'liberal' bir ekonominin 'elemanları', 'liberal' bir eğitimle yetiştirilir. Çelişkinin farkına varan yok mu?

"AKIL" BİR GEMİ; "ZEKÂ" YELKENİ

21 Kasım 1982

O sabah kahvesinde, **Nilgün**'le oturmuş, şundan bundan söyleşiyoruz. **Nilgün** tanırsınız, hem üniversitede okuyor, hem de çalışıyor. Çoğu akranı gibi, insanlara ve olaylara önyargılarla yaklaşmaz, bu yanını beğenirim. Gelir gelmez çay istedi. Bir cıgara yaktı. Genç kızlarımız, ne çok cıgara içiyorlar? Dışarda, sonbahar aydınlığının o yorgun insanları. Kahvenin teypinde, **Baccara** ikilisinin, yumuşak müziği. Söz aydın kişinin, vazgeçilmez niteliklerinden açılmış, kimde, hangi özellikler olursa, ona aydın diyebiliriz filan?

Nilgün: "— **Her şeyden önce, akıllı olmalıdır**" dedi. Yanlış mı? Akıllı olmayan aydın olur mu? İyi de, akıllı olmak ne demek? Öğretmenlerimizden işitmiş durmuşuzdur, insanı hayvandan ayıran en büyük nitelik, akıllı olmasıymış: hayvan ya çağrışımlarla ya içgüdülerle davranıyor, oysa insan aklıyla, yani düşünerek, muhakeme ederek: İyi ama, akıl insanın belirleyici vasfıysa, yalnız aydınların değil, her insanın akıllı olması lazım. En azından, aydınlarda, akıldan başka nitelikler de bulunmalı. Ne olabilir? Akıl yoluyla bilgi edinmek mi? Yaşadığı ortamda, gözlediği, ya da gözlendiğini izlediği olayları, şeyleri, insanları, belirli bir sistem içinde tasnif edip, bu sınıflandırmadan kavramlar üretmesi, bu kavramları bilgi dağarcığı halinde belleğinde biriktirmesi! Aydın kişi, hem akıllıdır, hem de bilgili! Bilgisi, yalnız hayatı süresince yaptığı gözlemlerden edindiği bilgilerden ibaret değildir, okumak, incelemek, araştırmak yoluyla, bilgi dağarcığını çok zenginleştirebilir, zenginleştirdikçe, düşünce ufku da genişler.

Nilgün cıgarasına ateş aranıyordu, çakmağının gazı bitmiş, neyse garsondan bulduk. İki masa ötemize, basbayağı ketfiyeli ağelli Araplar oturdu, paldır küldür Arapça konuşuyorlar. Bir yandan kulak misafiri oluyorum, aşina bir kelime yakalayabilir miyim diye. O sırada Nilgün, bir kaygısını geliştiriyor:

"— ... bazılarına bakıyorsun, akıllı bir adam, bilgili de, gelgelelim aklını bilgisinden dinamik sonuçlar çıkarmak için kullanmıyor, söyledikleri ya ölü bilgi yığınları, ya da akıl yoluyla elde edilmiş çıplak soyutlamalar!"

O çok sevdiğim tekerlemeyi söylemenin, tam sırası: "Onların söyledikleri, akıllıların zaten bildiği, ahmaklarınsa hiçbir zaman öğrenemeyeceği şeyler", öyle mi? Evet! Peki, aklı ve bilgiyi dinamikleştiren ne? Besbelli, zekâ! Hani lise laboratuvarlarında suyun kimyasal terkibinin iki hidrojen ve bir oksijenden ibaret olduğunu kanıtlamakta kullanılan bir aygıt vardır, tüpün içine iki ölçü hidrojen, bir ölçü oksijen koyarsın, elektrik akımını verdin mi, su olur; akıl oksijen, bilgi hidrojense, bu ikisini birleştirip bundan su bileşimini elde eden de verilen elektrik akımıdır, yani zekâ! Zekâ olmadı mı, akıl biraz hımbıl kalıyor, bilgiyse, epeyce hamallık!

Nilgün benzetmeyi sevdi, zekânın yaratıcı rolüne inanıyor, yalnız bir ayrıcalık olmasından kaygılı, şöyle söylesek de olur, kim istese belirli bir akıl düzeyine ulaşabilir, istediği kadar bilgi edinebilir de, isteyen istediği kadar zeki olamaz galiba! Biraz Allah vergisi, biraz da yetişme koşullarının sonucu mu? Biraz allah vergisi diyorum, zira son derece zeki babalardan süzme salak oğulların çıktığı görülmüştür, (Nilgün'e bir örnek söyledim, gülmekten katıldı, size söylemeyeceğim) yetişme koşullarının etkisi, buna karşılık, hiç küçümsenemez: söyler dururum, Anadolu'da Ege yöresinin ve Ka-

radeniz kıyılarının insanı daha bir açıkgözdür, niye, balık dolayısıyla fosfor yerler de, ondan. Tahılla beslenmenin, zeki insan yetiştirmeye yaramadığını, bütün beslenme uzmanları söylemiyorlar mı? Et, süt, balık yiyin tavsiyesi nereden geliyor.

Şöyle ya da böyle, zekâ, aydın kişinin gerçek itici gücü! İsteğin kadar bilgili ol, istediğin kadar akıllı, zeki değilsen onların hazırladığı kavramlar arasında ilişkileri kuramaz, bundan gerekli sonuçları çıkaramazsın; bunu yapmadın mı, bireysel bir fikir bileşimine ulaşman hayaldir! (**Bak bak bak, adı aydına çıkmış bir sürü adamın, bireysel bileşimler deneyecek yerde, kalıplaşmış hazır bileşimleri benimseyivermesi, bundan demek!**) Ancak zekâ sayesindedir ki, bilginin verilerini aklın süzgecinden geçirip, yaşadığın koşulların gerçeğine ulaşabiliyorsun!

Nilgün ikinci çayını koyuyordu, durdu: "... öyleyse" dedi, "... aslolan zekâ! **Zeki oldun mu dava biti!**" Yoo hayır, bu görüşe katılmıyorum, öyle zekiler vardır, gözleri pırıl pırıl parlar, konuştular mı ağızlarından bal akıyor sanırsın: ne parlak cümleler, ne müthiş benzetmeler, ne yaman vecizeler! Yalnız, eğer bu gökkuşağı renk cümbüşü, sağlam bir akıl ve bilgi temeline oturmuyorsa, bir süre sonra insana kof gelmeye başlar, başka türlü söylersek, durmadan çakan bir kıvılcımdır ama, hiçbir oksijenle hiçbir hidrojeni birleştirmediğinden, ortaya bir türlü su sentezini çıkaramaz. Hem canım, psikopatları düşünsenize adamakıllı zekidirler, o kadar ki, akıllı ve bilgili olduklarına bile inandırabilirler sizi, oysa akıl hastasıdır bunlar: **Erzincan**'da askeri hastanede yatarken **Ayhan Songar**'ın bölümünde böyle bir psikopat hatırlıyorum, tümenin bütün arabalarını o tamir ederdi, gözleri velfecri okuyor keratanın, ama deli!

Sözü şöyle mi bağlayacağız: aydın kişinin, hem akıllı hem bilgili, hem zeki olması zorunludur. Bana sorarsanız bu da yetmez, çünkü bilgi faktörü zaman içinde son derece zenginleştirilebilir, bunun için de çalışkan olmak gereklidir. Tamam mı?

DÜNYAYA AÇILMAK

16 Ocak 1983

Kaptan Onedin'ı seyreder miydiniz?.. Çoğumuz ciddiye almadı, çocukları ilgilendirecek, bir deniz filmi sandı. Kendi hesabıma, soluk soluğa izledim. Dizinin yazarı, alttan alta, **İngiliz İmparatorluğu**'nun dünyaya açılma sürecini işliyor; **Onedin Denizyolları**'nın gelişmesiyle, **İngiltere**'nin emperyalist bir deniz devleti oluşu arasındaki, bağlantıyı belirtiyordu. Batı'nın gelişmiş ülkeleri, bu dönemi, geçen yüzyıl içinde yaşamışlardır. Ulusal burjuvazilerin, ulusal pazarla yetinmeyerek, dış pazarlar araması; gözü kara, yüreği pek, bir öncü işadamları kuşağı üretiyor ki, hepimizin bayıldığı **'Batı'**lı **'egzotik'** yazarlar, gerçekte bunları işlemiştir. **Kaptan Onedin** denizcidir ama, aslında hinoğluhin bir işadamıdır. Dizi boyunca ben, hep **Joseph Konrad**'ın, nedense ülkemizde az bilinen o büyük romancının her biri başlı başına birer dünya demek olan, romanlarını hatırlardım: *Nostromo*'yu *Lord Jim*'i, *Almayer Çılgınlığı*'nı, vb. *Kaptan Onedin* dizisi, **Joseph Konrad** romanlarının, televizyon için tasarlanmış kopyası gibi idi. Üçüncü, beşinci kopya.

Kibarların **'egzotik'** diye adlandırdıkları bu edebiyat,

aslında elbet bir 'sömürge' edebiyatı. İngilizlerde güzel örnekleri var. **Rudvard Kipling**, en belirginleridir. Daha yenilerden, **Somerset Maugham**'ı, **Graham Green**'i sayabiliriz. Peki, yıllardır Türk dostu diye bildiğimiz **Pierre Loti** ne, o da Fransızların bu tür bir romancısı değil mi? ... Bizim kuşağın onun hakkında gözünü, **Nâzım Hikmet**, ünlü, **Pierre Loti** şiiriyle açmıştı. Adam Fransız sömürge donanmasında subay, **'vazife-i aslisi'**, Fransız sömürge imparatorluğunun açık denizlerdeki çıkarlarını savunmak, bu arada **Osmanlı** toprağına geliyor. Oranın **"iklimini"** yazıyor, **Çin**'e gidiyor, oranın **"iklimini"** yazıyor. Türk aydınları, bu yazarlarda, daha çok **"seyahat"** unsurunun ağır bastığını sanmışlardır; oysa onlar, gelişmiş ulusal burjuvazilerinin, dünya pazarındaki büyük serüvenlerini, bir aşk ve heyecan atmosferi içinde yansıtıyorlar; böylelikle, ulusal **"yayılmaya"**, ekonomik **"dışa açılmaya"** karınca kararınca katkıda bulunuyorlardı.

Bunları niye mi düşündüm?..

Kestirmesi kolay: **Uzakdoğu**'ya giden son büyük Türk heyeti, **Türkiye**'de ekonomik gelişmenin, artık yeryüzünde **"dışpazar"** arama aşamasına ulaşmış olduğunu gösteriyor. Günlerce ne konuşuldu, **Çin**'in tüketim olanakları, **Endonezya**'nın bizden neleri alabileceği, **Bangladeş** ya da **Güney Kore**'nin sağlayabileceği ihracat potansiyeli. **"Gelişmiş"** ülkeler, benzer yolculukları, geçen yüzyılda yapıyorlardı. **(Kayzer Wilhelm'in Osmanlı ziyaretlerini hatırlayınız.)** Aradaki fark hiç kuşkusuz, onların **"cebren ve hile ile"** açık sömürgecilik politikaları peşinde olmaları, **Türkiye**'ninse sadece dost bildiği ülkelerden ekonomisine hava delikleri araması. Ama bu bile, ulusal olanakların, artık dünyada pazar arama aşamasına gelmiş olduğunu kanıtlamaz mı?..

Bangladeş'e "anahtar teslimi" şeker ya da çimento fabrikası yapmayı önermek, otuz yıl önce hiçbirimizin hayal edemeyeceği bir şeydi. Hele Ortadoğu ve Mağrip'te, inşaat ihalelerine girip, bu ülkelerin önemli kalkınma atılımlarını somutlaştırmak, düpüdüz abuksabuk bir rüya. Oysa duyuyoruz, bilinmez kaç Üçüncü Dünya ülkesinin başkentinde, büyük oteller, ellerinde James Bond çantaları, çantalarında ihracat, yatırım, mal ve proje önerileri, o telefondan bu telefona konuşan Türk işadamlarıyla dolu. İhracat seferberliği ne demek, Türkiye'nin nihayet dünyaya açılması demek değil mi?.. Yüz yıl gecikerek de olsa, klasik şema, ülkemizde gerçekleşiyor.

Bir farkla, Türk altyapısındaki bu önemli değişmeyi, Türk sanatçıları, eserlerine aktaramıyorlar. 1950'lerden itibaren, burjuvazi, toplumsal ve ekonomik hayatımızda, handiyse yırtıcı diyebileceğimiz bir dinamizmle önemli roller oynamaya başlamıştır. Bakın arada geçen otuz yılın edebiyatına, resmine, sinemasına; göreceğiniz yürekler acısı bir köy romantizmi, en esnaf cinsinden yoksulluk "edebiyatı", gittikçe geride bırakılmakta olan eski bir toplumsal yaşama biçiminin, inatla ısrarla –üstelik, hay Allah kahretsin, "ilericilik" diyerek– tekrarıdır. O kadar böyledir ki bu, Almanya göçü ki, Türkiye'nin dünyaya açılmasının bir başka yönüdür, onu bile ciddi bir işçileşme ya da burjuvalaşma süreci olarak işleyememiş, "halkevi" dönemi "köylücülüğünün" ilkel halkçılığı (narodnikliği) ile ele almıştır.

Yahu yeter! İlerici sanatçı, hadi meydana ghetto'sundan çıkamıyor, halktan soyutlanmış olmanın kahrıyla işi biçimciliğe dökmüştür; peki nerde, burjuvazinin yazarları?.. Dakka'da, Trablusgarp'da, Bağdat'ta, –yarın belki Jakarta'da, Seul'de– milyonlarca dolarlık iş kovalayan işadamları, bunun eksikliğini hissetmiyorlar mı?..

Görüşüne göre, onların edebiyatını ve sanatını överek yapacak olan sanatçı kesimi, ya "ırkçı" bir kabile mitolojisine yönelmiştir, ya "feodal" bir ümmet mistisizmine; bunları niye çekip çevirmiyorlar, niye Türk burjuvazisinin "yükselişini" ve "dünyaya açılışını" estetik düzeyde somutlaştırmalarını istemiyorlar.

Bana sorarsanız, "ilerici" sanatçılar da, aynı konuya eleştirel açıdan pekâlâ yaklaşabilir. Yaklaşmalıdır da! Kendi hesabıma, son otuz yıldır bunu yapmaya çabalıyorum. Bir düşünsenize, Batı'da "büyük romanlar" çağı, Batılı burjuvazilerin tam böyle dünyaya açılmaları çağıdır. Çağımızda romanla birlikte, görsel sanatlar –özellikle sinema, televizyon ve video– ağır bastığına göre, sinemada, televizyonda ve videoda, Türkiye burjuvazisinin yükselişi ve yayılışı ne güzel işlenebilir. Ne canlı, hareketli, ihtiraslı konular içeriyor. Yeşilçam "ilkel" piyasa şemalarından, televizyon "yabancı" dizilerin egemenliğinden, video "porno" rezilliğinden kendini kurtarıp, tarihimizin bu en ilginç gelişme dönemine eğilse, fena mı olur?..

Genç sanatçılara, görev duyurusu: alan bomboştur, çocuklar!

GÖSTERİŞE DÜŞTÜK...

23 Ocak 1983

Bizim sınıfta, Dany diye bir kız vardı, Amerika'lı. Güzel mi güzel, zengin mi zengin, derse her gün başka bir kılıkla geliyor, her kılık bir önceki giydiğinden, hem daha şık, hem daha pahalı. O sıralar, savaşın hemen son-

rası, Amerikalılar henüz gözden düşmemiş, okuldaki bütün oğlanlar **Dany**'nin peşinde. Bu dediğim, 1950 yılının ilk aylarında **Paris**'te oluyor. Okul diyorum ya, kulak asmayın, **Alliance Française**, kurs gibi bir yer. 72.5 millet, orada Fransızca öğrenmeye çalışıyoruz.

Bir akşam üstü, **kantinde**, Fransız öğretmenlerden **Matmazel Masson**'la oturmuş laflanıyorduk. Camlarda, iri taneli yağmur, içeride, sıcak sütlü kakao buğusu, cıgara dumanı. **Dany**, ardında sinek bulutu gibi hayranları, içeriye daldı, bizi şöyle burnunun ucuyla selamlayıp geçti. **Matmazel Masson**'un dedikleri, bugünmüş gibi kulağımdadır. Bütün dişleriyle gülerek, demişti ki:

"— ... Şu Dany'de amma zevk fukarası ha! Ne de olsa Amerikalı!.. Bunlar adamakıllı görgüsüzdür!.."

Böyle bir yargının, savaş sonrası kuşkuları için, yadırgatıcı olduğunu düşünmeli miyim? İki savaş arası dönemin bütün karikatürlerinde, **Amerika**'lı turist, zevksiz giyinen, **"tuhaflık meraklısı"**, zengin bir **"görgüsüzdü"**. **Amerika**'lı üzerine yazılan taşlamaları, o zamanlar, ülkemizde çıkan salon dergilerinde de okurdunuz. Yaşlı **Avrupa**, zengin **Amerikalı**'yı, bir türlü görgülü ve zevk sahibi sayamıyor. **New York**'un, **Chicago** ya da **Los Angeles**'in **"milyarderleri"** ne yaparlarsa yapsınlar, **Avrupa**'lı zenginlerin, ne zengini be, hatta orta hallilerin gözünde **"tuhaf yaratıklar"** olmaktan kurtulamıyorlar.

Bir gece, **Montparnasse** metrosunda sırsıklam sarhoş bir **Amerikalı**'yı gördüğümüz için sanırım, konuyu **Margot**'yla konuşmuştuk. (**Margot'yu merak eden, *Hangi Seks?*'e bir göz atacak.**) Tek gözlüğünde sokak lambalarının ışıklarını parıldatarak demişti ki:

"— ... Bunda şaşılacak bir şey görmüyoruz. Avrupa burjuva servetini, burjuva kültürü ile birleştirmiştir, dahası, aristokrat kültürünü, bütünüyle içine sindir-

miştir. Fransız devrimi, eskiden aristokratlara ait ne varsa, hepsini demokratikleştirdi, halka yaydı. Üstelik devrim büyük bir kültür birikimiyle geliyordu. Amerika'da böyle mi? Birdenbire servete kavuştular, bu serveti değerlendirebilecek kültür birikimleri yok!"

Sonradan biraz düşünmüş, biraz da incelemişimdir. Amerikan toplumu, önce bir Avrupa kültürü yaşıyor, o tarihte görgü yok değil, var ama seçkinlere özgü bir şey, Andrew Jackson döneminden başlayarak, gittikçe semiren burjuvazi, asıl Amerikan toplumunu yaratıyor ki, bu işi yaparken hiçbir kültürel mirasa sahip çıkmıyor, bunun sonucu belli, zenginlik artık önemli tek değerdir, yaşama standardı, saygınlığın tek ölçütü. Amerika'lı milyarderlerin, kişiliklerine incelik ve soyluluk katmanın yolunu, Avrupalı yoksul kont ya da düklerden, eski şatolarını satın alıp, taş taş Amerika'ya taşıtarak İllinois'a ya da Maryland'a dikmek sanmaları boşuna mı?

Bundan galat.

Ayıptır söylemesi, epeydir bize musallat olan gösteriş merakının, üstünlük taslamanın kökenini kurcalıyorum. Yahu bize ne oldu? Yoksa, eskiden de böyleydik de, farkına mı varmamışız? Herkeste bir üstünlük iddiası, bir gösteriş düşkünlüğü. Nerelere kadar varıyor, hayret! Okulda çocuklar müsamere mi verecekler, aile varını yoğunu döküyor, çocuğunu öyle bir giydirip süslüyor ki, akıllara ziyan. Aileden biri sizlere mi ömür, ertesi gün, gazetelere bir göz at, sayfa sayfa ilan, ceddini cibilliyetini oku, soy sülale, ülkemizde hiç varolmadığı halde, acayip "asaletler" icat edilerek, ardı ardına sıralanmış. Bir yabancı koleje, bir üniversiteye girme sınavı, öğrencilerin aralarındaki bir bilgi yarışması olmaktan çıkıyor, aileler arası bir gösteriş, bir üstünlük yarışması halini alıyor. Gidilen yazlıklardan,

içilen içkilere kadar, her şeyde gizli açık bir gösteriş, bir çalım iddiası. Peki, bu görgüsüzlük değil de, nedir?

Bilirsiniz, "**asalet**" gösteriş sevmez. **Osmanlı**'da "**tevazu ve mahviyet**" esastı. **İslam**'da kibir, tafra, aşırı gurur, şatafat, makbul sayılmaz. Öyleyse, bizdeki gösteriş merakı, görgüsüzce servet teşhiri, nereden geliyor? Şöyle bir açıklama denesem, bana katılır mısınız?

Biz de bir burjuva kültürü yaşamadık, bildiğiniz üzere **Osmanlı**'nın son dönemi, komprador karakterli bir gayrimüslim burjuvazisinin oluşmasına yaradı, bu "**burjuvazi**" doğrudan **Batı**'yı taklit ediyor, az buçuk yetişmiş Türk komprador burjuvazisini de ardı sıra sürüklüyordu. **Devrim**'den sonra, saray gelenek ve göreneğinden, bunları demokratlaştırıp bir ulusal burjuva kültür bileşimi süzeceğimize, tükaka diye hepsini reddetmek yolunu tuttuk. **Cumhuriyet**'in ilk dönemi, bir seçkinler cumhuriyeti olduğundan, kapalı bir çevrede iyi kötü bir kültür görgüsü egemen olabiliyordu. Savaş ertesinde halk yığınları "**devreye girince**" iş karışıyor. Birden, **Amerika**'daki **Andrew Jackson** dönemini andırır, bir dönemin göbeğinde bulduk kendimizi. Görünüşe bakılırsa, o dönem sürüyor. Gösteriş düşkünlüğünü gittikçe artırarak...

İki sebepten mi? Birincisi yeni yeni oluşan burjuvazinin varlığını gösterişle kanıtlamak merakı, ikincisi sınıf değiştirme olanaklarının henüz açık olduğu toplumda, aşağıdan gelip de yukarı geçim kuşağına katılanların, bunu ancak maddi güçlerini vitrine koyarak, inandırıcı kılabileceklerini sanmaları.

Bu da geçer yahu!

Batıya Parmak Kaldırmak!

NİYE ALTI KAVAL...

3 Ocak 1984

Muhafazakârlar, adı üstünde, muhafaza ediyor, neyi derseniz, o da belli: toprağa bağlı, kırsal/feodal kapalı ekonomi düzenini, bu düzenin üretim ilişkilerini. Muhafazakâr'ın, ideolojisi aslında dindir; feodal dönem 'ümmet dönemi' olduğuna göre, bunda şaşacak bir taraf da yok! Liberal, muhafazakârın karşıtı: düzeni tüccar lehine değiştirmekten yana, kentsel/burjuva bir ekonomi düzenini savunuyor, piyasa ekonomisini. İdeolojisi, muhafazakârın tersine, laik. Klasik gelişme şemasına uygun ülkelerde, liberaller, muhafazakârların hasm-ı biamanı olmuşlardır. İngiltere'de Torry'lerle (muhafazakâr) Vig'lerin (liberal) müthiş kapışmasını, siyasal tarih kitapları, anlata anlata bitiremezler.

O zaman soru şu: öyleyse nasıl oluyor da, tarih sahnesinde birbirine karşıt düzenlerin ifadesi olarak görünen liberallik ve muhafazakârlık, ülkemizde, genellikle ortanın sağındaki kitle partilerinin, ortaklaşa özelliği olabiliyor? Öyle ya, en basit mantık bile, muhafazakârlığın laikliğe 'yan oturan' kırsal kökenli eşraf takımına yaraştığını, olsa olsa, onların çıkarlarını savunan partilerin niteliği olabileceğini; liberalliğin ise, Cumhuriye-

ti müteakip gelişen ticaret burjuvazisinin laik özelliğine uygun düştüğünü, şu halde, onun çıkarlarını savunan partilerin niteliği olabileceğini kabul eder. Halbuki bakıyoruz, ülkemizdeki karşıtlık, muhafazakâr liberal vasıfları üstünde toplamış, ortanın sağındaki kitle partileriyle; 'ilerici' devletçi vasıflarını üstünde toplamış, ortanın solundaki partiler arasında cereyan ediyor.

Acaba neden?

Konu beni, uzun zaman meşgul etmiştir. Yanlışlığın, **Yusuf Akçura**'nın taa o zaman işaret ettiği üzere **Osmanlı**'da ulusal burjuvazinin gelişemeyişinden kaynaklandığını sanırım. Komprador burjuvazi, ilericiliği, komprador kültür ilericiliği olarak anlıyor, öyle de anlatıyor; o kadar ki, **Tanzimat** sonrasında bürokrasi (yani devlet mekanizması), alafranga bir merkeziyetçilikle, müzmin bir **Batı** taklitçiliği içindedir. O zaman muhafazakârlık, deyim uygun düşerse mahiyet değiştirmekte; kuşkusuz dine dayanan, fakat ülkenin şiddetle aleyhine işlediği görülen taklit alafrangalığa karşı, bir tepki özelliği kazanmaktadır. O kadar böyledir ki bu, **Kuva-yı Milliye**'nin en heyecanlı günlerinde, **Ankara**'da, koyu bir dindarlık yaşanmıştır. Giderek, Cumhuriyet bürokrasisi, merkeziyetçi bir devlet kapitalizmini, laik esaslar çerçevesinde, kültürel bir üstyapı ilericiliğiyle kaynaştırarak, sürdürmeye başlamış; 1946'daki demokrasi tecrübesine, opera aryaları, Yunan klasikleri, **Mozart** çalan köy enstitüsü öğrencileriyle gelinmiştir. O zaman, teşekkül eden ilk kitle muhalefetinin, **İkinci Dünya Savaşı** birikimiyle palazlanmış, ticaret burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda, liberal; fakat 'seçkinlerin' alafrangalığına karşı muhafazakâr görünmesine şaşmalı mı?

Sözde 'muhafazakâr' **Menderes** iktidarları, ulaştırma

ve iletişimi geliştirmiş, ulusal pazarı oluşturup, ticaret burjuvazisini beslemiştir. Sözde 'muhafazakâr' **Demirel** iktidarları, aynı kesimleri, pek de ehven olmayan yollardan, sanayiciliğe yöneltiyor. Aslında bunlar önceki feodal/kırsal düzen üstündeki devlet kapitalistliğine oranla, hiç de 'muhafazakâr' sayılamaz. Gelelim günümüze! **Özal**'ın paketinden sonra, 'muhafazakâr' **Pakdemirli** ne demiş: **"Bu, Türk ekonomisinin yönetiminde Batılılaşma'nın önemli bir adımıdır."** Bak sen, biz onları başka türlü biliyorduk! İş altyapıya geldi mi, alayı liberal, muhafazakârlıkları üstyapıda yani yem borusu. Aynı pakete SODEP'in tepkisi, bunun tam karşıtı: **"Türk ekonomisi Cumhuriyet'ten bu yana elde ettiklerini kaybedecektir."** diyorlar. Yani, altyapıyı 'muhafaza etmek' isteyen onlar, üstyapıdaki 'kültür batıcılıkları' ise müsellemdir ve tarihe geçmiştir.

Altı kaval üstü şişhane diye buna demezler mi? Düşünmeliyiz.

GÖSTERGEYE DİKKAT!

2 Şubat 1986

Sizden 'iyi olmasın', **'solcu'** bir arkadaşımız vardı; yaşı herhalde bugün altmışın üstündedir, bir tevkifat, iki tevkifat, baktı bu iş yürümeyecek, tüccarlığa vurdu, yanlış bilmiyorsam, önemli **'imalat sanayicilerimiz'** arasına girmiştir; arada, solculuk günlerini hatırlasa gerek! Yenilerden de, **'özel sektörü'** tercih edenler az değil: reklam, piyasa araştırması, fuarcılık, çeşitli sinema ve video işlerini çevirenleri bir kurcalayın; aralarında 60'lı

70'li yılların **'hızlı solcularından'** bir haylisini bulursunuz! Ayıplıyor muyum, yo hayır, bu bir tespit! Burjuvazinin en dinamik çağını yaşadığı, ekonominin **'sistem'**le bütünleştiği bir devirde; işçi sınıfı nicelik olarak da ağırlığını koyamıyorsa, onun hareketine sonradan ithal edilmiş olan **'aydınların'**; yükselen sınıfın değer ölçülerini benimsemesine şaşılır mı?

Hele durun, ağzımdan büyük bir laf çıktı, onu açıklayalım: **'İşçi hareketine sonradan ithal edilmiş aydınlar'** dedim, anlamı ne ki? Efendim, doktrinin başlangıcında sosyalizm saf işçi hareketi olarak düşünülmüş; o kadar böyle ki bu, **Bernstein** ünlü tezlerini ortaya attığı, iktidar olabilmek için köylülükten, hizmet kesiminden ve aydınlardan yararlanmak, onlarla ittifak yapmak gerektiğini öne sürdüğü zaman; en şiddetli tepkiyi, sırtını **Engels**'e yaslamış olan **Kautsky**'den görür; Alman sosyalistliğinin bu büyük ismi, aydınların bilinç oluşturucu olarak harekete katılmasını 19. yy.'ın sonlarına doğru kabul edebilmiş; **Bernstein** türü bir geniş cepheciliğe 1922'ye kadar aklı yatmamıştır. Aydınları da niye kabul ediyor? Daha o tarihte ortaya çıkan **'partilerüstü bir sendika'**, sosyal demokrat sendikalardan işçileri çalmaya başlayınca, sosyalist aydınlar, **'gidecekleri'** aydınlatsın diye!

Türkiye'deki sosyalist hareketin eskileri bilir: KUTV **neslinin 'proleterleri'** aydınları tutmazlardı; iki sebebi var bunun, biri hareketin genellikle yukarıdan aşağıya ve aydınlar tarafından yönlendirilmesi; bunun işçileri ikinci sınıf üye durumuna düşürmesi; ikincisi, aydınların bir süre sonra bürokratlaşıp, ülkemizde yüksek yaşama biçimini temsil eden, bürokrat mevki ve mansıplarına heves etmesi! Gerçekten de, aralarından az tüccar, epeyce yüksek memur çıkmıştı. Köylünün bile, **'adam olma-**

yı' kravatlı memur olmak anladığı dönemlerde, bunu yadırgamamak gerekiyor.

Yazar dururum, son otuz yılı bürokrasi ile burjuvazinin atışması halinde geçirdik; burjuvazi ağır basıp **'sistem'**le bütünleştikçe, değer ölçülerini empoze etmekte, genellikle ülkemizde, sosyalistliğin **'avlanma alanı'** sayılan, öğrenci gençliğin eğilimleri de değişmektedir. Son örneği, *Güneş*'in üniversiteliler arasında yaptığı, bir araştırmanın sonuçları: gençlerin büyük bir çoğunluğu, (kızlarda % 65, erkeklerde % 34), özel sektörde çalışmayı yeğlemiş; diyeceksiniz ki erkeklerde niye az, kamu kesimini mi yeğliyorlar; hayır efendim, geriye kalan % 46 **'kendi işini kuracakmış'**, memurluğa heveslenen ancak % 18! Daha önemlisi, meslek seçimlerinde, amaçlarının **'para kazanmak'** oluşu; kızlarda % 95, erkeklerde % 94; üstelik kızlardan % 50, erkeklerden % 72'lik bir kalabalık, kendinde **'zengin olma'** şansını görüyor. Cazip meslek kategorileri de, bırakın bizim zamanımızı, on yıl öncesine göre bile çok değişmiş; ticaret, bilgisayar mühendisliği, ihracat ve pazarlama önde geliyor.

Yadırgadınız mı? Ben yadırgamadım, –çünkü konuşmuştuk,– yurt dışında çalışan işçiler arasında yapılan anketler de, benzer sonuçlar vermektedir; onlar da, yurda dönüp işçiliği sürdürmeyi değil, **'kendi işlerini'** kurmayı düşünüyorlar. Yurt içindeki lümpenlerin olduğu kadar, bir kesim işçinin de hayali bu! Son yirmi yılda, sınıflararası akışkanlığın; yakın geçmişi küçük esnaf, işçi, fakir avukat, ya da taşralı muhasebeci olarak bilinen kişilerin; ülkenin sayılı zenginleri ve işadamları arasına girmesine imkân vermesi, hayali kuranlara dayanak ve tutanak olmaktadır. Kısacası, Türkiye burjuvazisinden proleteryasına, aydınından öğrencisine, bürokratın-

dan esnafına, büyük bir başkalaşma (istihale) geçiriyor. Bu tablo karşısında, her siyasi partinin, –ama özellikle solda at oynatanların– hesaplarını gerçekçi yapmaları gerekir. Geleneksel olarak dayandıkları örenci/aydın/memur tabanında, eski heyecanı bulamayabilirler; işçi sınıfı derseniz, nüfusa oranla sayısal olarak güdük kaldı, üstelik hiç de bilinçli görünmüyor.

SAĞCILARIN LAİKLİĞİ

14 Aralık 1986

Telefonda demişti ki, "**Muhafazakârlıkla milliyetçiliği, nasıl olur da birbirinin karşıtı sayarsınız, teessüf ederim!**" Vakit akşam, sinsi bir yalnızlık, çevremde gizli gizli titreşiyor; dudaklarımda, fikr-i sabite dönüşmüş, Nef'î'nin o ünlü mısraı: **Bir âh ile bu âlemi virân ederim ben!**"; baylan, hayli edalı sesin sahibesine, kaşla göz arasında, başörtülü 'münevver' bir hanım portresi, yakıştırıyorum; bütün bunlar, iki ay kadar önce oluyor: gazetenin birine demişim ki: "**... Milliyetçi aydın, 'ben muhafazakârım" diyor; böyle saçmalık olmaz; çünkü, milliyetçilik, muhafazakârlığa karşı ihtilalciliktir, muhafazakârlık, Batı'da, kiliseyle işbirliği yapan soyluların ideolojisiydi, milliyetçiler ise burjuvalardır...**"; itiraz, buna! Hanidir konuya döneceğim, lüzumsuz bir yağmura, olur olmaz yıldır parıltılarına, öyle vakti nereden çıktığı anlaşılamayan, vahşi **Beyoğlu** kızlarına dağılıp erteliyorum; bilmem ki niye, zira her şey apaçık, ortada!

İlk 'solcular' liberallerdir, yani burjuvazi; onların

'sağcıları' ise, muhafazakârlar; malum a, ümmet fikri, millet fikrini (kavmiyet) reddediyor; milletler, ulusal demokratik devrimlerini gerçekleştiren, burjuvazilerin yükselişiyle oluşmuşlardır; **ihtilal-i kebir**'de **Robespierre** ile **Saint-Just**'ün, onca papazı giyotine yollaması boşuna mı; burjuva, yani milliyetçi, muhafazakârdan iki önemli özelliğiyle ayrılır: demokratik olmasıyla, bir; laik olmasıyla, iki! Ancak bizim hiç anlayamadığımız yoksa bu mu? Anlayabilsek, **Fehmi Bey**'in **Serbest Fırkası**'ndan, **Turgut Bey**'in ANAP'ına kadar, bir sürü 'liberal' parti, aynı zamanda 'muhafazakâr' geçinebilir miydi?

Açıklaması kolay, gerçekte son iki yüzyıla hükmeden iki büyük ideoloji, liberallik ve sosyalistlik, birbirinin kardeşi, yekdiğerinin tersi ve yüzüdür; **Aydınlanma çağı**'nda inanç yerini bilince bırakıp, akılcılık (rasyonalizm) devreye girince, pozitivizm dönemi açılıyor: liberalizm de, onun sonucu, sosyalizm de! (O tarihte, sosyal demokratlık). O kadar böyledir ki bu, **Ricardo**'yla **Adam Smith** olmasaydı, **Marks** ile **Engels** olur muydu, şüphelidir: sosyalistler, –hele aşırıları– görmezden gelir ama, sosyalizmin güç aldığı **artık değer** teorisi, başka türlü ifade edilmiş olarak, **Adam Smith**'te vardır; ben uydurmuyorum, **Maurice Dobb** yazıyor:

"... toplumun işini yapanlarca yaratılan şeyin toplamından, toprak ve sermayeye sahip bulunanlar için de bir gelir sağlamak üzere, bir indirim yapılması gerekir. Bu sorunun, kendisine 'siyasal iktisadın babası' adı verilen Adam Smith tarafından ortaya konuş şeklidir. Sorunu diğer tarafından ortaya koyacak olursak, mülkiyete bir gelir kaynağı sağlamak için, –bunun mümkün olan biricik kaynağı olarak– toplumun işini yapan kim-

selerin kendi kazançlarının üstünde ve ötesinde bir fazla –Marks buna artık değer der– yaratmaları gerekir."

Bu kadarcığı bile liberallerin, mahiyetleri itibarıyla muhafazakârlardan farklı, onlara karşıt; buna mukabil, sosyalistlere (o tarihte sosyal demokratlar) yakın olduğunu göstermez mi? Netice itibariyla, ulusal demokratik devrimler 'modern' milletleri oluşturuyor; liberaller bu milletlerin, laik ve demokratik burjuva kanadını; sosyalistler ise, laik ve demokratik proleter kanadını meydana getiriyorlar; ikisi de, karşıtların birliği yasası uyarınca, millet bünyesinde, muhafazakârla –ki tasfiye edilmiş, ümmet döneminin kalıntısıdır– diyalektik bir karşıtlık içindedirler.

O akşam, sesi baylan, hayli edalı bir muhafazakâr hanıma dediğim gibi, ülkemizde sağcılar, hem harıl harıl liberal geçinir hem de laik ve demokratik aydınlar üretemezler; sıkıya geldiler mi muhafazakârlık taslamaları da, cabası! Bu nerede böyle oluyor, bilir misiniz: sömürgelerde ve dominyonlarda: 'sistem' onları, muhafazakârlıkla uyutup, liberallikle soyuyor da, ondan!

'KÜLTÜRSÜZLEŞME' YA DA HİLELİ YAZI?

7 Aralık 1986

Kültürsüzleşme nedir? (Bu yazı hileli, haberiniz olsun!) Kültürsüzleşme bir grubun, diğer bir kültürle ilişkisi sonucu kendi kültürünü değiştirmesi, hatta bütünüyle kaybetmesi olayıdır. Azgelişmiş ülkelerin şehir ekonomileri, hayat biçimleri bakımından, ülkenin geri kalan kısmına yabancıdırlar. Batılılar, film, reklamcılık, eği-

tim ve yabancıların varlığı yoluyla, şehir halkı üzerinde egemenlik kurarlar. Şehir, geniş ölçüde 'kültürsüzleşmiş' bir topluluktur.

Sömürücü, yerli halkın, metropoldeki sömürgeci halka benzemesi amacıyla, eski anlayış ve kuruluşlara, yeni bir biçim vermeye çalışır. Ama yerlileri, aşağı bir düzeyde tutarak, tam bir benzerlikten, kesinlikle kaçınır. Bu politika, iki temel ırkçı düşünce üzerine kurulmuştur; bu düşüncelere göre 1/ Hiçbir insan için, bir Avrupalı'ya benzemekten daha güzel bir şey olamayacağı için, Afrika, Asya ve Latin Amerika halkına, Batı uygarlığı aktarılmalıdır. 2/ Hiçbir uygarlık, Avrupa uygarlığından üstün değildir. Bu arada yerlinin daima aşağılık bir varlık olduğuna, hiçbir zaman düzelemeyeceğine inanılmaktadır.

Ekonomik ve politik egemenliğin ötesinde sömürgecilik, üçüncü dünya halkının kişiliğini derinliğine hedef alan, geniş bir beyin yıkama kalkışımı olmaktadır. Sömürgeleşmiş ülke, sömürgeciyi taklit etmesine inandırılmak istenmektedir. Sömürge halkının, sanatı felsefesi ve dini inkâr edilmekte, giderek bu halkın kişiliği yok edilmektedir. Endüstri uygarlığı, az gelişmiş ülkelere, kendi değer ve karşıt değerlerini de aktarmaktadır. Gerçekten de, bu değer, bu karşıt değerler, çoğunluk, zengin ülkelerin yönettiği kitle haberleşme (büyük basın, radyo, sinema, televizyon, reklamcılık) vasıtasıyla iyice yayılmıştır.

Bu sosyo-kültürel darbe, şüphesiz, üçüncü dünya ayaklanmasının, niçin her şeyden önce 'milliyetçi' bir ayaklanma olduğunu açıklayan olgudur. Egemenlik ve bağımsızlık haklarının aranması, şüphesiz bir kendi kendini kanıtlama, kişiliğini yeniden yaratma ve kendine yeniden kimlik kazandırma çabalarını ifade eder. Yine de üçün-

cü dünya ülkelerinde bir sarsıntı olmuştur; bağımsızlık elde edildiği zaman bile, özellikle kültürel alanda, sömürgecinin taklit edilmesi süregelir. Örneğin Fransız sömürgeciliği, Fransız dilinin korunması için gerekenin çok ötesinde ve bağımsızlığın elde edilmesinden sonra da, devam eder. Yönetim sistemi, eski metropollere göre biçimlendiğinden, yeni koşullara uyma çabaları engellenir.

Batılı tüketim modellerinin yarattığı gösteriş etkileriyle, reklamcılığın az çok bilinçli kurbanları olan; ve endüstriyel toplum yararlarının, batılı hayat biçimleriyle karıştığı, bir uygarlığa kavuşma tutkusu içinde bulunan; üçüncü dünyanın ayrıcalı (seçkin) azınlıkları, çoğunluk şımarık çocukların aşırılık ve gösterişçiliğiyle, gönüllü olarak 'Amerikan hayat biçimini' benimserler. Bu ülkelerde tergalden Batılı giysisi, pamukluların ulusal yerini almıştır. Daha sonra aşçılar, Avrupa yemeklerini öğrenmek zorunda kalacaklardır.

Gelecekteki kadroların, yabancı ülkelere yollanmalarına gelince, bu da söz konusu kadroların, anavatanlarında çözmeleri gereken sorunlarla uzlaşmayan, bir eğitimden geçmelerine yolaçar. Yabancı ülkelerde yetiştirilme, çoğunlukla, yararlı olmaktan çok zararlıdır. Bu sakıncalar, gelecekteki yüksek elemanların, çeşitli dış ülkelerde yetiştirilmesi halinde, daha da büyür. Eğitimin çeşitliliği, çoğunluk, eylemde anlaşma ve uzlaşmayı engeller.

(Temcit pilavı gibi, yine aynı lafları tekrarladım mı? İstanbul'da kışın ilk günleri, camları buğulu bir kahvedeyim, otobüs hayaletleri gizli bir yağmurdan çıkıp karanlık bir sise giriyorlar. İnanmayacaksınız ama, okuduğunuz satırları ben yazmadım. Fransız ilim adamı J.M. Albertini, *Azgelişmişliğin Mekanizması* adlı eserinde yazdı (May Yayınları, 1974); son günlerde bir münase-

betle tekrar okumak gerekti de, ilginç gördüğüm bazı paragraflarını, art arda ekleyip aktarmayı düşündüm; yaaa, ne demişler, aklın yolu bir: hadi şimdi tartışın!)

BURJUVA VAR, BURJUVACIK VAR!..

22 Şubat 1987

Joseph Conrad'ı az biliriz, yanlış biliriz; geçen yüzyıla ait, denizcilik romanları yazarı mıdır; yoksa, sıcak denizlerin meraklısı, İngilizleşmiş bir Polonyalı mı? Oysa, nasıl Dickens, İngiliz burjuvazisinin 'yükselişinden', gerçekçi kesitler aktarmışsa; Conrad'da, bu burjuvazinin, sömürgelerde ve yarı sömürgelerde ürettiği, komprador burjuvazisinin oluşması ve işlemesinden, o derece gerçekçi kesitler aktarmıştır: *Lord Jim*'de, *Nostromo*'da, inanılmaz güzellikte sayfalar okuduğumu, hatırlarım; ayrıca; Richard Brooks, *Lord Jim*'den, adamakıllı etkileyici, bir de film yapmıştı!

'Komprador' sözünün, İspanyolca anlamı, 'satın alan'; gel gör ki, üç büyük batı diline aynen girmiş, sözcüklerdeki karşılığı derseniz, şudur: "Sömürge ve yarı sömürge ülkelerle, yabancı sermayenin girdiği ülkelerde, yabancı sermaye ve şirketlere aracılık yapan kişi, acente"; bu tür 'yerli' aracılık önce, Güney Afrika'da oluştuğundan, kelimenin İspanyolca'sı yaygınlaşmış! Komprador burjuvazisi, ecnebi sermaye o ülkede yerleşip palazlandıkça, semirip güçlenen 'yerli' aracı kesime deniyor; bunlar, ülkelerinden çok ecnebi sermayenin yardakçısı, bunun tabii neticesi olarak da, o ecnebi kültürün hayranıdırlar. Emperyalizm, XIX. yy., 'bo-

yunca, Çin'de, Hint'te, Çinhindi'nde, Okyanusya'da ve Güney Amerika'da, epeyce kalabalık bir komprador burjuvazisi yaratmayı başarıyor. Tabii, Devlet-i Aliyye'de de!

Osmanlı'da komprador burjuvazisi, gayr-i müslim halktan devşirilmiştir; ecnebi sermaye, emperyalist düzeyde mülke girdikten sonra, Galata, Pera, Selanik, İzmir ve Beyrut şehirlerinde, Levantenler, Museviler, Ermeni ve Rumlar, yavaş yavaş Osmanlı kültür sentezinden kopup, çıkarlarını birleştirdikleri ecnebilerin, kültür dairelerine girerler; bu şehirlerimizde, komprador burjuvazisine mahsus bir alafranga yaşama biçimi alır yürür ki, bilâhare 'seçkin' Türk aileleri ve aydınları ecnebi –daha ziyade Avrupai– karakterinden ötürü, bu yaşama biçimini 'ilericilik' sanacaklardır. O yüzdendir ki, 1950'li yıllara kadar, İstanbul'da, özellikle Beyoğlu/Şişli/Maçka üçgeni içinde, aynı yaşama biçimi, özenle sürdürülecektir.

O dönemin sonuna yetiştik: Beyoğlu'nun ünlü pastanelerinde, otel lobby'lerinde, şık, havalı, süslü madamlar, Fransızca romanlar okur; kırpık bıyıklı, tekgözlüklü kibar beyler, ellerinde *Le Figaro, Times, Corriera Della Sera*, dünya ahvali üzerine ahkâm keserdi. Çevrenin bir görgüsü göreneği yok değildi, vardı ya, bunu Osmanlı'nın, dolayısıyla bizim görgü göreneğimiz sanmak, fevkalade yanlıştır.

Niye takıldım, bu konuya? Ünlü bir işadamı demiş ki, 'burjuvazi İstanbul'u terketti', üstelik bunu, 'Şehirden görgü görenek kayboldu' anlamına demiş; aslında şehri terk eden, o eski komprador burjuvazidir: ecnebi sermayesiyle birlikte ecnebi kültürü aktarmış, onu yaşama adacıkları haline sokmuş olan, levanten burjuvazi; yeni Türk devleti ulusallaştıkça huzuru kaçmış, he-

le ecnebi işletmelerin ardı ardına ulusallaştırılmasından sonra, ekonomik dayanakları da ortadan kalkmıştır; esasen, devlet serasında yetiştirilmiş olan ulusal burjuvazi, tez zamanda onların işlerini devralacak, bu da aynı kişinin 'zengin olmakla burjuva olunmaz' yakınmasına neden olacaktır, zira o alafranga Pera'ya lahmacunu, döneri, arabesk şarkıları, bol bıyıklı taşralıları, bu ulusal burjuvazi sokmuştur. O zaman şöyle demek lazım, İstanbul'u eski komprador burjuvazi terketti, henüz feodal/ümmet üstyapısından kurtulmamış olan Anadolu burjuvazisi devraldı; çünkü 'ecnebi burjuva' görenekleri olmamakla birlikte, yetişmiş burjuvazi bal gibi burjuvazidir, kapsamı da aynen şudur:

"... Üretim araçlarının bireysel ve kollektif sahiplerinin tümü, orta ve büyük burjuvaziye dahildir. Endüstri şirketlerinin ve mali kurumların yöneticileri ile ticari şirketlerin yöneticileri ve keza gayr-ı menkul promotörleri ve büyük toprak sahipleri de orta ve büyük burjuvaziye girer. Büyük hissedarlar, yatırımcılar, rantiyeler ve genel olarak hayatlarını kapitalist gelirlerle sürdüren herkes burjuvadır..." (Bouvier/İbarolla/Pasquarelli)

Hem canım, ulusal burjuvazi o kadar güçlü olmasa, kırk yıllık 'sosyal' devleti, şıp diye 'liberal' devlete çevirebilir miydi? Demek ki, burjuva var, burjuvacık var, ayırmasını bilelim.

MUSTAFA KEMAL'İN ELLERİ İKİ YAKALARINDADIR

22 Mart 1987

Eskilerden hatırlayanlar çıkacaktır, savaş öncesinde **Nazi Almanya, Faşist İtalya** ve **Militarist Japonya**'nın ittifakı ya **'Mihver Devletleri'** diye anılırdı, ya da **'Anti-Komintern Paktı'** diye; buradaki **Komintern** kelimesine mim koyunuz!

Yeryüzünde dünya devrimini gerçekleştirmeyi öngören **Lenin, Moskova**'da **3. Enternasyonal**'i kurmuş, bütün komünist partilerini bu **Enternasyonal**'a bağlamıştı ya, **Komintern** işte bu örgütün **İcra Komitesi** oluyor. **Rusya** dışındaki ülkelerde komünist devrimlerin hazırlayıcısı ve yöneticisi! Bu maksatla, **Moskova**'da yabancı komünist gençleri **komintern** militanı yetiştirmek üzere bir üniversite açılmış (KUTV), Türkler'in de arasına bulunduğu birçok işçi ve aydın burada eğitilerek **'Profesonel devrimci'** olmuştur; kelimenin çirkin manası, geçimi **Komintern**'ce sağlanan militan demek, dünya devrimini gerçekleştirmek üzere ülkelerinde eylem yapıyorlar, örgütlerine ve kendilerine **Komintern** destek sağlıyor.

İsaac Deutscher, 3. Enternasyonal'ın **5. Kongresi**'ne **'Bolşevikleştirme Kongresi'**, ('Ruslaştırma' anlayın) demiştir; niye diyor, çünkü **Stalin ve avenesi** nasıl **Sovyetler**'i **Bolşevik** bürokrasisinin buyruğundaki sıradan organlar haline getirmişse, **Troçky**'e karşı **Zinovyef**'in de yardımıyla, **Komintern**'in öteki ülkelerdeki partilerini de Dünya Devriminin hizmetinden alıp, bu kongreyle **Moskova**'nın emrine sokmuştur. Artık enternasyonal sosyalizm ideolojisi, **Rusya**'nın siyaseti haline gelmiş, o andan itibaren **Komintern**'in ecnebi militanları kendi yurtların-

da **Moskova**'ya çalışan profesyonel ajanlara dönüşmüştür.

İdeoloji evrensel, siyaset ulusaldır; ideolojinin ulusal yorum ve uygulamasına, dışardan katıldın mı, siyaset kolaylıkla ihanete dönüşebilir: hele işin içinde, bir de **'ödeme'** varsa! **Türkiye Cumhuriyeti**'nin askeri ve siyasi istihbaratı, KUTV'dan geçmiş Türk komünistlerine karşı, özellikle, niye **Enternasyonal**'ın **5. Kongresi**'nden sonra sert ve merhametsiz davranmışlardır, acaba bundan mı? Bilemeyiz, bildiğimiz **Türkiye Cumhuriyeti**'nin 'kökü dışarda' diyerek; ecnebiden para alıp, yurtta **Anayasa**'nın uygun görmediği siyasetleri savunmaya çalışanları, affetmeyip; kelimenin tam manasıyla, **'mahv-ü perişan'** ettiğidir.

1920'li yıllarda, KUTV'dan geçmiş tek bir Türk militanı yoktur ki, bırakın selamet içinde yaşamayı, ölünceye kadar rahat ya da huzur yüzü görebilsin; **'Garibin yatağı kahveler, hanlar'**, onların yatağı hapishaneler, sürgünler olmuştur.

Bunları niye yazıyorum? **Rabıtat-ül Alem-ül İslam** adındaki, **Suudi** kökenli **Aramco** destekli uluslararası örgütün, **'Müslüman ülkelerde yönetimin şeriata göre düzenlenmesine'** çalıştığı tüzüğünde yazılı, **'Milliyetçilik ve ırkçılıkla mücadele eder'**, ayrıca **'İslam misyonerleri yetiştirir'**miş; yani, ne yanından bakılırsa bakılsın, 1943'te tarihe karışan **komintern**'le benzer yanları pek çok! **Suudi Amerikan Petrol Ortaklığı Aramco** ona, rivayete göre, yıllık gelirinin yüzde 2,5'unu, o da 'Müslüman ülkelerindeki profesyonel ajanlarına' bunun bir 'miktar-ı münasibini' veriyor.

Meydana çıkan şudur: **Uğur Mumcu**'nun tespitine göre, **Milli Güvenlik Konseyi** iktidarda, **Bülent Ulusu Hü-**

kümeti iş başında iken, Rabıta örgütüyle ilişki kurulmuş, mutabakata varılmış, bazı Avrupa ülkelerindeki din görevlilerine bu örgüt her ay 1.100 Amerikan doları maaş ödemiştir, ödemeler 1984'e kadar sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş, 'Müdafaa ve muhafaza' ilkeleri açısından, duruma bakıldığı zaman; hemen görülür ki, Rabıta'dan maaş alan din görevlileri ile, Komintern'den 'tahsisat' alan 'Profesyonel devrimciler' arasında, –konum açısından– hiçbir fark yoktur; ideoloji (din) evrensel iken, yine siyasete dönüşmüş, ulusallaşmış yani Suudileşmiştir, (Amerikanlaşmış da diyebilirsiniz) ideolojinin ecnebi yorum ve uygulamasına, para alarak dışardan katıldın mı, siyaset kolaylıkla ihanete dönüşebilir. İşin müthişi, bu defa işin içinde, henüz açıklık kazanmamış, bir yönetim mutabakatı mevcut görünüyor.

Eğer rejim, iddia ettiği kadar, Cumhuriyetin kurucusuna ve ilkelerine bağlıysa; 'muhafaza ve müdafaa' sadedinde, vaktiyle Komintern üyelerine gösterdiği şiddetli tepkiyi, bugün Rabıtat-ül Alem-ül İslam Örgütü'yle ilgi kuranlara, oradan 'tahsisat alanlara' tahsisat almaya vesile ve vasıta olanlara' da göstermeye mecburdur.

Aksi takdirde, Mustafa Kemal'in elleri, dünyada ve ahrette, iki yakalarındadır.

BATI'YA PARMAK KALDIRMAK!

10 Mayıs 1987

Halktan kopuktur ya; bileğine güvenemediğinden mi ne; Türk aydınlarının çoğu sıkıştı mı, Batı'ya parmak kaldırır; hak hukuk hık mık diyerek, ülkesini şikâyet eder;

AT'ye girmemize, Avrupa insan hakları standartlarını, Türkiye'de gerçekleşeceği ümidiyle, yandaş çıkan az değil, demek aynı mantık işliyor: haklarımızı Batılılar alıverecek! Yahu nedir, Tanzimat'ı unuttuk mu? Ona bu adın verilmesine sebep, Osmanlı iktisat, ticaret ve hukukunun, Düvel-i muazzama'nın, (yani Batı'nın), istekleri/ çıkarları doğrultusunda 'tanzim edilmiş' olması idi: sözde hak eşitliği, teşebbüs özgürlüğü, estek köstek; neticede Devlet-i Aliyye sözlere ömür!

Diyeceksiniz ki yahu devir o devir midir, AT çağdaş bir topluluk, kriterleri çağdaş, vs. Vallahi bunu benim külahıma anlatın: daha 1977'de, topluluğun güneye genişlemesi (İsp. Port. Yun.) tartışılırken, sorun neydi bilir misiniz? Güney Avrupa'da gittikçe ağır basan sosyalist/komünist gelişmesini, AT içinde disipline almak! Portekiz sosyal demokrat lideri Soares, o tarihte Almanlara açık açık demişti ki: "— Ortak Pazar elimizden tutmazsa, ülkelerimizde Küba benzeri radikal sol rejimler gerçekleşebilir". İspanya'da Sosyalist İşçi Partisi'nin, Fransa'da Sosyalist Parti'nin, İtalya'da Komünistlerin ve Sosyalistlerin Yunanistan'da PASOK'un; hanidir ya iktidar olduğu, ya iktidara oynadığı düşünülürse; hem onun bu sözleri, hem François Schlosser'in Nisan 1977'de şu yazdıkları, derin anlamlar kazanır:

"... Bu kızıl dehşetten kaçabilmek için, NATO'nun ve Almanya'nın yöneticileri düşünüyorlardı ki, vakit geçmeden AET disiplini Akdeniz ülkelerine de empoze edilmelidir, üstelik mevcut bunalıma rağmen, bu yöneticiler, bunu yapabilecek olanakları olduğuna da inanıyorlar..."

Yoo, bir dakika! Yine o tarihteki Brüksel AET Komisyonu'nda üye, eski bakan, Antonio Giolitti'nin dedik-

lerine de gözatacağız; çünkü sözleri, AT liderlerinin 'güneyli üç ülkeyi hazmetmek'ten, günümüzde ne kastettiklerini güzelce açıklıyor:

"... Topluluğun içinde Atlantik Paktı'na bağlı (Amerikancı anlayın) kapitalist ve serbest teşebbüscü Kuzey Avrupa ile.. ekonomisi kısmen pazar ekonomisine kısmen kamu sektörüne bağlı, özgürlükçü sosyalizme imkân tanımış Güney Avrupa arasında, bir fark görülüyor. Benim izlenimim odur ki, Ortak Pazar'ın en güçlü ülkeleri, durumu denetimleri altına alacaklarını, gelişmelerin dizginlerini ellerinde tutabileceklerini düşünüyorlar. Topluluğun zengin ülkelerinde çoğunluğu elinde tutan siyasal güçlerde, Avrupa'nın kendi dışlarında kalan kısımları üzerinde, egemenlik (hegemonie) kurabileceklerinin bilincinde olmaktan ileri gelen, bir şişinme vardır kuşkusuz."

Giolitti, şöyle bir soruya, bakın daha o zaman ne cevap vermiş, "... bu ülkelerin topluluğa kabul edilmeleri, edilmedikleri takdirde, gelişmelerin Ortak Pazar ülkelerini (Özellikle Kuzey Avrupa'da bulunanları) rahatsız edebilecek daha solda bazı rejimlere götürebileceğinden, bunu önlemek kaygısından doğuyor denilebilir mi?"

"... Ortak Pazar'daki zengin ülkelerin Akdeniz ülkelerine kapıyı açmalarındaki nedenlerden biri de herhalde budur: onları denetleyebileceklerine, gelişmelerini yöneltebileceklerine, kesinlikle inanıyorlar. Bu takdirde, topluluğun siyasal birliği, güçlü ülkelerin liderlerinde gerçekleşmiş olacak!"

Schlosser de yanılmamıştır, Giolitti de: 1977'de gündemdeki üç güneyli ülke AT'ye dahil edilmiş, halen 'sindirilmektedir'; yani, iktisat, hukuk, ticaret sistemleri, 'topluluğun güçlü ülkelerinin' sistemlerine uyduruluyor;

öyle ki, bundan solun nasibi, olsa olsa, Alman sosyal demokratlarının **Bad Gödesberg** 'sosyalistliği' olabilir: 'teşebbüs-i şahsi' sosyalistliği yani!

AT'ye dahil olursak rahat nefes alırız, sosyalistliğe de kapı açılır diye, aralıksız **Batı**'ya parmak kaldıran safdil solcularımız, bilmem ne buyururlar?

Parmak kaldıran var mı?

HASTALIĞA 'TEŞHİS' KONMUŞ, AMA...

24 Mayıs 1987

Şu can alıcı saptamalara lütfen bir gözatar mısınız?

"... bizim İstanbul'da kendilerine aydın denilen takım, ötedenberi Doğu'ya önem vermemekle tanınır (...) Bu o kadar garip acınacak hatta gülünecek bir şekil almıştır ki, şimdi ismini hatırlayamadığım bir yazarın orta öğretimde okutulması resmen kabul edilmiş Modern Çağlar Tarihi'nde, üçyüz şu kadar sayfanın iki yüzünden fazlası sırf Fransa tarihine ayrılmış, geri kalan sayfalardan çoğu Avrupa milletleri tarihinden bahsederek, ancak birkaç sayfası, o da frenkler açısından, Devlet-i Osmaniye'ye bırakılmıştır..."

"... bizim aydınlarımız, şimdi basını ellerinde tutanlar, Doğu ve İslam Alemi ile meşgul olmaktan adeta utanırlar. Medeni Avrupa varken Şark göz atılmaya, düşünülmeye değer mi hiç? Sonra Allah esirgesin, Avrupalılar, bize henüz Avrupalaşamamış, barbarlıktan, bağnazlıktan kurtulamamış demezler mi?.."

"... biz Batı'nın gözüne girmek isteriz. Batı'nın iyi niyetli yakınlığını kazanmak isteriz. Bir gazetecinin dedi-

ği gibi, Avrupa medeni ailesi içinde yer tutmak isteriz. Bunun için Batı'ya yaranmalıyız, hatta dalkavukluk etmeliyiz; Doğu ile uğraşmakta ne yarar var, onlardan ne çıkar sağlanacak?"

"... Batı'dan korkuyoruz. Doğu'yla çok meşgul olursak, bizi bir takım siyasi fikirlerle suçlarlar. Memleketimize de bundan kötü sonuçlar doğar. Eğer Avrupa'nın gözüne girer, teveccühünü kazanırsak, her türlü bağnazlık lekesinden uzak kalır ve memleketimizde rahat rahat yaşarız..."

Mustafa Kemal Paşa'nın 'fikriyatında' yer tutmuş, iki önemli düşünürden biri Ziya Gökalp'se, bence öbürü Yusuf Akçura'dır; okuyageldiğiniz satırları, o, 16 Şubat 1911 tarihli, Sırat-ı Müstakim'de yayınlamış; bilindiği gibi, tarihin maddeci yorumuna önem veren, 'ilerici' bir yanı vardı; 'aydınlarımız' konusunda yanılmış olduğunu söyleyebilir misiniz?

Şimdi madalyonu çevirelim.

"... Milletçe yükselmek için Batı medeniyetinden yararlanmak gereğini duyduk. Bu düşünce nasıl olduysa, 'bunun için mutlaka Batılılaşmak gereklidir' gibi, yanlış bir kanı doğurdu. İşte bütün çabalarımızı faydasız ve güdük bırakan en esaslı yanlışımız bu olmuştur. Bu yanlış kanıdan bir de 'kurtulmak için her bakımdan Batı milletlerini taklide mahkumuz' fikri doğmuştur ki, bu da öteki kadar kötü ve yersizdir..."

"... Ne yazık ki bu kanı ve onlara uyarak, bütün varlığımızla taklide koyulduk. Bunu o kadar başardık ki, inancı, duygusu ve geleneği, ilimi ve fenni tamamen taklitten ibaret sahte bir dünya kurabildik. Şimdi artık dışı parlak, ama aslında ölüm getiren arzu ve hayaller içinde, mest ve müstağrak yaşayıp durmaktayız. İşte bundan dolayıdır ki bilgiçliğimiz, bu mağrur ve daraltıcı 'ya-

rı bilginliğin' dairesi dışına şimdiye kadar çıkmamıştır. Taklitçilikte ustalaşmak gayreti içinde, eski bildiklerimizi unutmak, şimdiye kadar yaptıklarımızı bir kenara atıp terketmek istiyoruz..."

"... gerçekte ise, hatalı anlayış ve düşünceler üzerinde kurulmuş, yalancı bir âlem içinde yaşamaktayız. Bugünkü ruhsal ve düşünsel durumumuz da ondan doğmaktadır.. Gerçek, hayat görüşümüzün dışında kalıyor. Böylece biz, doğruyu yanlışa, gerçeği hayale, hak yolunu sapkınlığa, olmamışı olmuşa, mümkünü imkansıza katarak, en olmayacak plan ve hayallerden saadet umuyoruz. Görülüyor ki, büyük hatalar, büyük hakikatler kadar sadedir..."

Said Halim Paşa, bu satırları *Buhran-ı Fikrimiz*'de yazdı: 1917'de! Mumaileyh, muhafazakâr bir adam sayılırdı; aydınlarımız konusunda, Yusuf Akçura'da çok farklı sonuçlara ulaşamamış demek! İlginç olan elbette, ilericiyle muhafazakârın aynı yerde buluşması kadar, saptama ve sonuçlarının, altmış yedmiş yıl sonra bile, hâlâ geçerliliğini korumuş olmasıdır.

Acaba bunu da, J.M. Albertini'nin söyledikleri mi açıklıyor?

"... sömürücü, yerli halkın, eski anlayış ve kuruluşlarına, yeni bir biçim vermeye çalışır; ama yerlileri aşağı bir düzeyde tutarak, tam bir benzerlikten kesinlikle kaçınılır. Bu politika, iki temel ırkçı düşünce üzerine kurulmuştur: hiçbir insan için, bir Avrupalı'ya benzemekten daha güzel bir şey olamayacağı için, Afrika, Asya ve Latin Amerika halkına, Batı uygarlığı aktarılmalıdır ve hiçbir uygarlık Avrupa uygarlığından üstün değildir..."

Daha da önemlisi şu satırları: "... bağımsızlık elde edildiği zaman bile, özellikle kültür alanında, sömürgecinin taklit edilmesi süregelir..."

27 Temmuz 1987

Turgut Özal, kalabalığa şöyle bir şeyler dedi: "**devlet, halkın 'babası' değil, hizmetkârıdır. 'Devlet baba' kavramı, aba altında sopayı içeriyor.**" Belki aynen böyle söylememiştir ama belirtmek istediği sanırım budur. Bu da **Jöntürkler**'den beri süregelen **Jacobin** (Jakoben)liğimizin sonudur.

Ne mi demek istiyorum? Bakın, ne!

Jacobin Kulübü, şahsiyetini 1781'de **Robespierre**'in katılması ve başına geçmesiyle bulur. **Babeuf** (1975) tarafından geliştirilir. Özetin özeti, soylu mülk sahiplerine karşı, fazilete dayanan bir burjuva halkçılığıdır ama, uygulamada, siyaset esnafıyla aydınlar koalisyonunun, "**halk adına**" totaliter diktasına dönüşmüş, terör, adıyla sanıyla devlet politikası olarak, bunların iktidarı tarafından kullanılmıştır. Halkın iktidarı, halk tarafından bizzat değil, onun adına, "**Umumi Selamet Komitesi**" tarafından sürdürülüyor. "**Devrimci şiddet**" ise, meşruluğunu tarihten alıyordu.

Bu tavır, demokratlara mahsus kalmamış sosyalistler bulaşmıştır. **Jean Jaures, Juiles Guesde** türünden, özgürlükçü sosyalistlere karşı; ülkemizde nedense pek bilinmeyen **George Sorel** (1887-1922) "**soylu mülk sahipleri**" yerine "**burjuvazi**"yi, "**halk**" yerine "**işçi sınıfını**" koyarak, benzer bir eylem tavrını savunmuş, iddiaya göre, başka başka yönlerden, **Lenin**'i de, **Mussolini**'yi de etkilemiştir. Gerçi o "**aydınları ve siyaset esnafını**" devre dışı bırakmayı öneriyordu ama, neticede "**işçi sınıfının iktidarı**" onun tarafından "bizzat" gerçekleştirilse bile, onun "**adına**" sürdürülecekti.

Ulusal demokratik ya da sosyalist devrimlerin, XX. yy.'da bir türlü çözemediği niyet/uygulama, ideal/gerçek durum karşıtlığı, galiba buradan gelir. Her iki devrim türü de, iktidara yığınları getirmek, yönetimi halka vermek niyet ve azmiyle yola çıkıyor, **Jean Paul Sartre**'ın, yine nedense bizde pek bilinmeyen *Çark/l'Engrenage* adlı eserinde pek güzel gösterdiği gibi, **"vesayetçi bir merkeziyetçiliğe" "merkeziyetçi bir bürokrasi diktasına"** yozlaşıyorlar.

Türk ulusal demokratik devriminin (**Anadolu İhtilali**) temel ilkesi, **"egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasıdır"** ya, lütfen insaf ile söyleyin, "kayıtlar ve şartlar" siyaset, dolayısıyla toplum hayatımızdan hiç eksik olmuş mudur?

Mustafa Kemal, 1922'de Cumhuriyet iktidarını, bakın nasıl görüyordu: **"Teşkilat baştanbaşa halk teşkilatı olacaktır. Umumi idareyi halkın eline vereceğiz. Bu camiada hak sahibi olmak, herkesin bir iş görmesi esasına dayanacaktır. Millet hak sahibi olmak için çalışacaktır."** Uygulamada ise, hep biliyoruz, milletvekili seçimleri bile doğrudan yapılmamış, araya **"müntehib-i saniler"** sokulmuştur. Rejim, 1920'lerden itibaren **Robespierre** ve **Sorel**'i, fena halde **"hatırlatan", "totaliterlik"** modasına uyar, öyle ki, **İnönü** cumhuriyetinde, kesin ve mutlak bürokrasi diktası halini alır, asker ve sivil bürokratlar, aydınları da aralarına alıp nüfuzlu bir oligarşi oluşturmuş, halkın adı sadece iktidardaki **"tek"** partinin adında bir kelime olarak kalmıştır.

Türkiye'deki mücadele, 1940'lardan bu yana, halkın yönetimine ağırlığını koymak arzu ve teşebbüsleriyle, **"devlet baba"**nın (gerçekte, egemenliği elinde tutan aydınlar oligarşisinin) yönetimi ve denetimi kaybetmemek çabası arasında geçiyor. Halk **"serbest iradesini"** açık-

layabildiği her seçimde, o oligarşi aleyhinde oy vermiş, onun, kendi adına iktidar olmasından yana olmadığını belirtmiştir. Bilindiği üzere, "devletin yüksek çıkarları, kayıt ve şartı" bu "serbest iradeyi", her defasında kısıtlıyor.

Bence artık "ilericilik" tartışılırken, sorunu yıllardır aydınlar oligarşisinin –maalesef, sosyalist aydınların çoğu da bu oligarşiye dahildir– koyageldiği gibi koymamayı bilmeli, liberalliğe, liberalliğin ülkemizdeki yarı ecnebi alaturka uygulama biçimine, uygulayan partinin liderine, itirazlarımız ne kadar ciddi olursa olsun, demokrasi diye, anti-demokratik çözümlerin ardına düşmekten, kendimizi korumalıyız.

Tabii, neşeniz bilir.

HANGİ 'SİVİLLEŞME?'

4 Ekim 1987

Arka pencerede, tüyleri taraz taraz, ıslak serçe; apartmanının hava boşluğundan, dumanlı yağmurun şakırtısı; omuzlarımdan sırtıma, nemli ürpermeler; bu kaçıncı sonbahar?

O tartışmayı düşünüyorum, genç bir aydınla, Türk toplumunun 'sivilleşmesini' söyleşiyorduk, söyleşiyi koyulaştırdıkça dehşetle farkettim ki, çiçeği burnundaki bu genç aydın (kendini 'ilerici' bellemiş) Türk toplumunun 'sivilleşmesini', devlet yönetiminin askeri bürokrasiden sivil bürokrasiye devredilmesi sanıyor; son 30 yılda üç askeri müdahale, bunun tabi neticesi olarak, üç 'ara rejim' yaşamadık mı; belki de bundan, Silahlı Kuvvetler

yönetimine getirdiği disiplini, sivil bürokrasiye terketti mi, dava bitermiş. Böylece, 'sivil' topluma geçmiş oluyoruz, öyle mi?

Boşversenize!

Bu bana **F.M. Albertini**'nin, az gelişmiş ülke aydınlarını tanımlarken yaptığı, önemli saptamayı hatırlatıyor, demiştir ki:

"... yönetimsel görevlere gelince, bunların seçkinler (aydınlar) için, endüstriden güçlü bir çekiciliği vardır. El emeğinin, yalnız köylülük ve zanaatkârlık biçimlerini tanıyan dönemlerde değersizleşmesi; buna karşılık, aydınların görevlerinin yüceltilmesi, bir zamanlar sömürgecinin üstünlüğünü sağlayan mekanizmayı ele geçirme isteği, bu olgunun ana nedenleridir. Aydınların Üçüncü dünya toplumunun değişimindeki temel rolü de unutulmamalıdır; oysa gelişmiş ülkelerde bu rolü 19. yüzyılda müteşebbisler oynamıştır..."

Nasıl, bizim durumumuza eldiven gibi uymuyor mu? **Meşrutiyet**'ten bu yana, 'devlet yönetiminde görev almak', seçkinlerin (aydınların) daima 'birinci tercihi' olmuş; bu tercihe iki ana kanaldan ulaşılmıştır; biri **Mekteb-i Harbiye-i Şahane**'dir bunların, öbürü **Mekteb-i Mülkiye-i Şahane**; neticede, 'aydınların yüceltilmesi' ilericilik adına bu 'seçkinler'in, 'bir zamanlar sömürgecinin üstünlüğünü sağlayan, mekanizmayı' yani yönetimi, yani bürokrasiyi elde tutmalarının, hem nedeni hem sonucu olmuştur.

Cumhuriyet'ten sonra da, aynı mantık işliyor. **Mustafa Kemal Paşa**, İttihatçı'ların 'askeri ve sivil komitacılığını' tasfiyeye uğraşmış; ne var ki, arzuladığı 'halk idaresini' gerçekleştiremeden ölmüştür. O gün bugün, yönetimin, askerlerin kontrolünde olmasının alternatifi, (bir bakıma, 'sivil toplum') sivil bürokratların kontrolüne geç-

mesidir izlenimi uyanmış; bir yerde, **Mekteb-i Harbiye**'ye karşı, **Mekteb-i Mülkiye**!

Bunun ciddiyetle bağdaşır bir tarafı yoktur.

Çünkü sivil topluma giden yolu, 19. yüzyılda, gelişmiş ülkelerde 'müteşebbisler' açmış! Daha öncede söylemiştim: kulun bireye dönüşmesi, 'siyasi toplumun', yani devlet örgütlerinin dışında yer alıyor. **Hegel**, daha o zaman, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları, özel amaçlı birliklerden, derneklerden sözetmemeş mi; siyasal örgütlenmenin dışında, rekabet ve çatışmanın yer aldığı, yasalarla düzenlenmiş 'sivil toplum' (piyasa) işte budur.

Karl Marks, başka türlü de olsa, benzer bir şey söylüyor: "**... bizatihi sivil toplum, ancak burjuvaziyle birlikte oluşur. Ancak, doğrudan doğruya üretim ve ticaretin sonucu olan toplumsal örgütlenme, her zaman bu adla anılmıştır**" demiş; ona göre, piyasa sistemini, kendi kendini düzenleyici mekanizmalar yaratıyor. **Gramsci** de, açık açık "**sivil toplumun anası, liberal kapitalizmdir**" demiş, devletten farkını belirtirken de, **denetim, yaptırım, ve zorlama mekanizmalarının olmayışını**' kaydediyor.

Peki, ne derseniz? Tartıştığımız genç aydın gibi, **Türkiye**'de toplumun sivilleşmesini, duruma seçkin aydınların egemen olması şeklinde anlayanlar; acaba **Gramsci**'nin ustaca işaret ettiği gibi, '**denetim yaptırım ve zorlama mekanizmalarından**' vaz mı geçekler; yoksa tam tersine, bu mekanizmaları ellerine geçirmeyi mi düşünüyorlar? Bence, ikincisini! Daha da kötüsü, 'vesayetçi bir merkeziyetçilik' sayılabilecek, bu bürokrasi diktası eğiliminin, **Türkiye**'de yıllardır 'sosyalizme giden yol' di-

ye önerilmesi! Devlet kapitalizmine, düpedüz faşizme gitmesine gider de, sosyalizme hayır!

Daha kırk fırın ekmek yemeliyiz, evet!

Hangi Aydınlar?

NE KAFADIR BU?

23 Kasım 1987

İlhan Selçuk, *Cumhuriyet*'teki 'pencere'sine oturmuş yakınıyordu:

"... Washington elbette kendi çıkarını düşünecektir; çokuluslu şirketler, Türkiye'yi evire çevire pazar gibi kullanmak amacını, doğal olarak benimsemişlerdir; yabancı kumpanyaların uzantıları olan yerli holdingler de hiç kuşkusuz ANAP'la bütünleşmişlerdir..." Devamı şöyle: "... ama bana ters görünen bir durum var; gazetelerde yayınlanan anketlere bakıyorum: ANAP yüzde otuzbeş ile yüzde kırk arasında geziniyor; muhalefet partileriyse, tümüyle yüzde yirminin altındadır."

Çıkardığı sonuç müthiş: "... Türkiye'de sol kitlenin bilinci bu kadarsa, emperyalizmin, kapitalizmin, Özal'ın, Washington'un holding babasının ne suçu var kardeşim; seni beş yıl daha evire çevire yönetirler..."

İlhan Selçuk, yani kabahati halkta buluyor; açık açık Türk halkına diyor ki senin kafan çalışmıyor, hiçbir şeyi anlamıyorsun, başına geleceklere müstahaksın!

(Emirgan'da bir sahil kahvesinde, o halkın arasındayım, herkes halinde yaşamaya çalışıyorum; dışarda önce tehditkâr bir pembelik belirdi, ufak ufak akşam olu-

yor, eflatundan sarmaşık moruna doğru, yoğun bir akşam; Anadolu kıyısında, tek tük ışıklar, tatlı bir hüzün! Kendi kendime dedim ki, 'ilerici' Türk aydını daha ne kadar, nalıncı keseri gibi, böyle kendine yontacak? İster misiniz işin biraz daha ayrıntısına inelim...)

KONDA'nın seçim öncesi yoklaması son derece ilginç rakamlar veriyordu; şöyle bakarsanız, **İlhan Selçuk**'un saptaması doğrudur: **'Sistem'**le bütünleşme yandaşı ANAP, kalabalıkları 'fethetmiş' görünüyor; solculuğu kendinden menkul muhalefete oranla, besbelli misliyle çok oy alacak; dahası, potansiyel olarak 'sola yatkın' sayılan toplum kesimleri de, iktidar partisine meyletmiyor. Nasıl mı, bakın nasıl:

İşçi sınıfının özel sektörde çalışan kesiminin yüzde kırkaltısı, kamu sektöründe çalışanın yüzde otuzüçü, emeklilerin yüzde kırküçbuçuğu, çiftçilerin yüzde kırk yedisi, ANAP'a oy vereceklermiş! Ne demek bu, toplumcu mayanın atılacağı halk yığınlarının, kesinlikle çıkarlarına ters düşen bir partiye ilgi duyması değil mi? **İlhan Selçuk**'un kafasını belli ki bu kızdırmış, iyi de, onun da arasında bulunduğu toplumcu 'ağır toplar'ın, şaka maka otuz senedir sürdürdüğü çaba acaba ne işe yaramış, niye biraz da bunun üstüne eğilmiyor? Uğradıkları onca zahmete, çektikleri onca kahra rağmen, hedefleri olan halk yığınlarına ulaşamadılarsa, kabahati halka atmak neyi halleder? **İlhan Selçuk**, 'seni evire çevire yönetirler' diyeceğine, ne hata etmişiz de toplumculuk bilincini halka aktaramamışız diye, biraz olsun tutumundan ve tavrından kuşkulanmamalı mı?

Bence kuşkulansa iyi olur, çünkü aynı KONDA Araştırma Şirketi yoklamasında, muhalefete değgin şöyle bir saptama yapıyor: **"... parti tercihlerinin mesleklere**

göre dağılımı sosyal demokrat partilerin ve özellikle SHP'nin, işçi ve köylülerin değil, devlet memurlarıyla, doktor, avukat gibi meslek sahiplerinin, desteğini aldığını göstermektedir"; yani ne, otuz yıllık toplumculuk çabası, klasik bürokrat aydınlar oligarşisi düzeyinde bir 'alafrangalık' olarak kalmış, halk kesimine asla ulaşamamış!

Hanidir dikkatleri çekmeye çabalarım: 'ilericiler' komprador ekonomisine ('sistem'le bütünleşmeye) karşı çıkıp, komprador kültürünü tartışmasız benimsedikçe, akıbetleri elbet 'seçkin aydınlarla' özdeşleşmek, büyük halk kalabalıklarını adı liberal muhafazakârlara kaptırmak olacaktır. (Boğaz'ın üstündeki titrek akşam alacası heybeli bir karaltıyla ürperiyor; inanılmaz büyüklükte bir tanker, **Karadeniz**'den **Akdeniz**'e süzülmektedir; kahveye, telli duvaklı gelinler geldi, âdetmiş, nikahtan sonra, **Emirgan**'da çay içiliyor, halk çocukları bunlar, damatların **Anadolu** bıyıklarından, gelinlerin mahçup saadetlerinden belli.)

Tartıştığımız hazin ama gerçek olayı, **Kitap Fuarı**'nda somut olarak gözledik. Tesadüf, **İlhan Selçuk**'la aynı güne düşmüşüz; Allah ziyade etsin, nefes almadan kitap imzalıyordu; çoğu yirmi yaş civarında, sürü sepet öğrenci genç, kuyruğa girmiş, sırasını bekliyor; 'ilerici' bir köşe yazarı için, bundan daha göğüs kabartıcı bir şey olabilir mi?

Yalnız ne var, bu 'hayranların' arasında, bendeniz 'halktan' bir adam göremedim; işçi ya da köylüye benzer bir meraklı, ilaç için dahi yoktu; bırakın **İlhan Selçuk**'u, kitap fuarlarında, benzer yerlerde, halka rastlamak hemen hemen imkansızdır; ya haberleri bile olmamıştır, ya da beylerin gönül eğlencesi diye alıp, umursa-

mamışlardır; hem canım, biz onlara gitmeyi başaramamışsak, onlar bize niye gelsinler ki?

Çuvaldızı biraz da kendimize batıralım!

RUHUMUZA MI SİNMİŞ?..

24 Kasım 1987

Maria Pilar'ı bana Hernandez anlatmıştı, şu Fransa'ya sığınmış, Franco düşmanı Troçkist İspanyol; yıllar sonra, meraklısı bilir, olayı bir şiirime aktardım:

'madrit kapısında kaldı maria pilar
çantasından bir şiir kitabı kaldı barut yanığı
federico garcia lorca'nın
arriba frente popular!..'

Son mısra, İspanya iç savaşında Cumhuriyetçiler'in sloganı, 'Yaşasın Halk Cephesi' manasına geliyor; 'Halk Cephesi', yani faşizme direnmeye uğraşan liberal, demokrat, sosyalist ve komünist koalisyonu! Dostum, Frente Popular'a doğru dürüst destek olamayan, Fransız Halk Cephesi'nden (Front Populaire) tükürerek söz ederdi; oysa o yıllarda Leon Blum, kendi başının derdine düşmüş!

Hangi yıllar mı, 1930'lar! Bilmem TV'deki '30'lu yıllar' belgeselini izliyor musunuz? İzlemeliydiniz! En azından demokratlığı ve liberalliği kimselere vermeyen Avrupa'nın yakın geçmişini, unuttuysanız hatırlayabilmek, bilmiyorsanız öğrenebilmek için! 1930'lar demek, Avrupa'da totaliterliğin at koşturduğu yıllar demek, önce Mussolini'yle faşizm, ardında Hitler'le Nazizm de-

mek; nasıl oluyorsa oluyor, derken **Rusya**'da **Stalin** başka bir totaliterliğin temelini atıyor; **Portekiz**'de **Salazar**, **Romanya**'da **Antonescu**, **Macaristan**'da **Amiral Horthy**, **Norveç**'de **Quisling vb...** yöresel şartlara uygun, başka totaliter rejimler geliştirmişlerdir; öyle ki, 30'lu yılların gazetelerinde, demokrasi diye **Avrupa**'da ancak **Fransa**, **İngiltere** ve **İsviçre**'nin adı edilirdi.

Hani bize burun kıvırıp duruyorlar ya, Avrupalıların geçmişi sabıkalıdır; ne demişler, "tencere dibin kara, seninki benden kara!"

(**Hollywood**'un 1930'lardaki iki 'ilahesi' **Garbo** ve **Dietrich**, seks bombası ise –o tarihte bunlara **Cinsi Cazibe Kraliçesi** deniyor– **Jean Harlow**'dur! 30'ların kadınları, ne kadınlar: kesik saçları platine, enseleri makineyle alınmış, kaşları ip inceliğinde iki kalem çizgisi 'umumi yerlerde' bile uzun ağızlıklarla cıgara içebilen, birer **'afet-i devran'**! Türkiye güzellerinden **Feriha Tevfik Hanım**, o tipin, ülkemizdeki başarılı bir temsilcisi sayılıyordu; mamafih 1930'un **Türkiye** güzeli bir başkasıdır. **Mübeccel Namık Hanım**, adına şarkı bile besteledi: **'Türkiye güzeli Mübeccel'im ben / İsmimin üstüne toplandı reyler!'**)

Oh oh, yurda döndük mü? Hadi o yılların gazete başlıklarında, yarı-resmi tavrı bir yoklayalım: **'ithalat yüz milyon liramızı yuttu'**, **'ahdediyoruz; yerli malı kullanacağız'**, **'kadınlara intihab hakkı veriliyor**, vs.

Oysa, benim şöyle böyle hatırladığım, **İzmir hapishanesi**'nde yatan babamı ziyarete gidişimiz; anlaşılan, kadınlara seçim hakkı veriliyor ama, siyasi partilere, hayır! Zira peder **'Serbest Fırka'** yandaşı, *Hizmet* gazetesinden o ve **Zeynel Besim**, *Yeni Asır* gazetesinden, **Şevket** ve **Behzat Bilgin**, 'içeriye' atılmış, görülen o ki rejim totaliter-

liğe yöneliyor. Eh, hele bir düşünün bakalım: sağ elini önce kalbinin üstüne koyup, sonra kolunu sağa ve ileriye uzatarak, geçit törenlerinde 'alaturka' bir faşist selamı verenler, 30'lu yılların öğrencileri midir, değil midir?

1936'da **Ilgın**'dayız: sise gömülmüş çıplak kavaklardan sığırcık yağıyor; havada is kokusu, acı kargalar; pederin yazı masasını karıştırırken, **Vali Cemal Bardakçı**'nın kartvizitini görüyorum, aynen hatırımdadır: **'Konya İlbayı ve CHP il başkanı'** evet! Ne demek bu, parti ile devlet, içiçe girmiştir; merkeziyetçi bir bürokrasi diktası kuruyor, artık tek millet, tek parti, tek şef! İki yıl sonra **Atatürk** ölecek, ünlü **Donanma ve Harbiye** 'tevkifat'ları patlak verecektir; **CHP**'nin **'Değişmez Genel başkanı'**, elbette **'Milli Şef' İnönü: kültürün koruyucusu, aydınları babası!**

Sağcı olsun, solcu olsun, son otuz yılın siyasi hareketleri, niye gizli bir totaliterlikle maluldür? Elinizi kalbinize koyup, insaf ile cevap verin, hangi örgütümüzde amansız bir lider sultası yoktur, hangi örgütümüzün kademeleri handiyse askeri bir alt/üst düzeninden kurtulabilmiştir? Buradan baktınız mı, CHP, DP, AP, MSP, MHP, ANAP, TİP, TSİP, TKP, hiç farketmez; hemen hepsi, siyaseti, küçük bir yönetici kadronun, büyük bir yöneltilenler yığınına egemen olması için, araç olarak kullanırlar; hepsinde lider sultası olmuştur, parti içi ve parti dışı demokrasi yaldızlı fakat içi boş bir laftan ibarettir.

Ha, toprağı bol olsun, **Hernandez** bana derdi ki, 'Eğer bir ülkede ve toplumda, demokrasi terbiyesi yoksa, istek beyhudedir; **İspanya** istedi **Franco** çıktı; **Rusya** istedi, **Stalin** çıktı!'.. Bu da bir fikir tabii!..

Konuya yayılmak, nereden mi aklıma geldi? Hiç canım, TV'de parti liderlerinin konuşmalarını izliyordum;

öyle, birdenbire yahu dedim, bunların alayı ilkokulu otuzlu yıllarda okumadılar mı?

Şimdi gülersiniz...

MERAKLISI İÇİN NOTLAR

– Hernandez hakkında 'mütemmim malumat', bkz: *Zenciler Birbirine Benzemez*, Roman.

– 30'lu yıllar Goloğlu'nun *Cumhuriyet Tarihi* dizisinde, Mete Tunçay'ın Tek Parti'yi inceleyen araştırmasında, Şevket Süreyya'nın *Tek Adam* ve *İkinci Adam*'ında anlatılmıştır.

HANGİ AYDINLAR?

5 Aralık 1987

Eskiden 'münevver' derdik, hanidir 'aydın' ya da 'aydın kesimi' diyoruz; Fransızca'da, İngilizce'de **İntelligentsia** terimi geçerlidir; Ruslarda öyle demiş! Peki, kim bunlar? **Buhr/Kosing Sözlüğü**'ne göre tarifi şu: **"Bilim adamları, doktorlar, öğretmenler, sanatçılar, mühendisler vb., meslekleri gereği zihinsel faaliyette bulunanların oluşturduğu, toplumsal katman! Aydınlar, her sosyo-ekonomik kuruluşta, çeşitli sınıfların üyelerinden oluştuğu ve mevcut üretim sistemi içinde bağımsız bir rol oynamadığı için, bir sınıf değil, toplumsal bir katmandır".**

Öyle de, bu tarif, klasik şemaya uygun bir toplumsal gelişme göstermiş, toplumlar için geçerli, gelişmesi kendine özgü koşullarda gerçekleşen toplumlarda, **intelligentsia** bambaşka bir tarife sığabiliyor. Önceleri, 1950 başlarında **Paris**'te ilk defa karşılaştığım **'batılı'** ay-

dınları görüp de içten içe sezdiğim bir gerçekti bu; Türk aydını ile Fransız aydını kesinlikle birbirine benzemiyordu; sonraları, Nikola Berdiayef'i okurken şu çarpıcı satırlara rastlayıp, sezgilerimdeki gerçek payının küçümsenmez olduğuna hükmetmiştim:

"... Rusya'da intelligentsia denilen şeyi, Batılılar, bir aydınlar topluluğu sanmak yanlışına düşebilirler; aydınlar, yani entellektüel yaratıcılar ve çabayı üstlenen kişiler: profesörler, bilginler, yazarlar vs. Oysa Rus intelligentsia'yı bundan mutlak surette farklı bir oluşumdur; öyle ki, uğraşıları hiç de entellektüel olmayan kişiler ona dahil olabildiği gibi; okumuş yazmışlar, bilginler vs. tamamiyle dışında kalabilirler. İntelligentsia, mukayese edilse edilse, daha çok herhangi bir manastırdaki bir keşiş tarikatı, ya da dini bir mezheple mukayese edilebilir: kendisine göre uzlaşma bilmez bir ahlakı, hiçbir üyesinin vazgeçemeyeceği bir dünya anlayışı, özel adet ve usulleri olan bir mezhep ya da tarikat ki, mensuplarını kılık kıyafetlerinden bile ayırdetmek mümkündür."

İşte size zalim bir oyun! Bardiayef'in metnindeki 'Rus' kelimelerini 'Türk' kelimeleriyle değiştiriniz; ortaya, son yarım yüzyıl içinde memleketin kaderinde önemli etkileri olan Türk intelligentsia'nın tarifi çıkacaktır.

Yo, bu kadarla bitmiyor; Berdiayef, *Rus Komünizminin Anlam ve Kaynakları*'nda devrim öncesi Rus aydınlarını anlatırken, Cumhuriyet sonrası Türk aydınlarına çok benzeyen, şu şaşırtıcı özelliklerinin de altını çizmektedir:

"... İntelligentsia'yı oluşturan kişiler, çokluk, toplumsal bir fikre saplanmış, kendilerini tamamen o fikre adamışlardır; çok sıkı bir siyasi takip rejimi (baskı) altında bulunduklarından, çevrelerindeki gerçeklerden kopuk yaşarlar; bu da saf (pur) ideolojilerinin gelişme-

sine adamakıllı güç katar; istibdat ve kölelik Rusya'sında, en aşırı sosyalist ve anarşist fikirler, kuramsal düzeyde ortaya atılmış; herhangi bir siyasi eylem yapmanın imkânsızlığı, siyasetin, edebiyat ve fikir planına aktarılması sonucunu vermişti..."

Çünkü, intelligentsia için "... içinde yaşadığı an, kopuk olduğu gerçek, nazarında kötülüğün taa kendisidir; ahlakı da ona göre, fanatik bir keşiş ahlakı oluyor; uzlaşma bilmezliği, onu çevreleyen hasım bir dünyaya karşı kendini koruyabileceği, kendine özgü tavrını kurtarabileceği, tek özsavunma yolunu oluşturuyor. İntelligentsia, baştan sona devrimci sloganlar ve eğilimler demek olduğundan, ona göre devrimciliğe yatkın kişinin normal niteliği, hoşgörüsüz bir dogmatizm olmaktadır; Ruslar'ın, iç yapılarına tıpatıp uygun düşen bir dogmatizm!.."

Zira, "... Ruslar, Batılı fikirleri benimsemekte özel bir yetenek göstermiş, sonra da o fikirleri özel usullerine göre yoğurmuşlardır; oysa bu özel usuller, işin içine hemen daima dogmatizmi katmak anlamına gelir; Batı'da iken, eleştiriye açık bir bilim kuramı, bir varsayım, ya da hiç de evrensellik iddiası olmayan, görece ve yöresel gerçek sayılan şeyler; Rus intelligentsia'sı için, nerdeyse dini bir vahiy mertebesindeki kesinlemelere dönüşmüşlerdir..." (Fransızca basım, sf: 30/32)

Hazin fakat gerçek.

Yukardan beri sıraladığım satırları da, 'Rus' kelimelerini 'Türk' kelimeleriyle değiştirerek okursanız, Hâl-i pürmelâlimizin belki insafsız, fakat dosdoğru bir saptamasını görmüş olursunuz!

Berdiayef'in saptamasında katılmadığım taraf neresi? Farkındasınız ya, o Rus intelligentsia'sının kuruluşunu ve özelliklerini, düpedüz Rus olması gerçeği ile açıklama-

ya çalışmış! O zaman soru şu: nasıl oluyor da, hiç de Rus olmayan, tamamiyle Türk bir toplumda, benzer özellikleri taşıyan bir aydınlar topluluğu meydana çıkabiliyor? Bunun açıklaması o kadar zor sayılmaz: toplumsal gelişme, klasik şemaya uymazsa; feodal/ümmet üstyapısı henüz tasfiyeye uğramadan, burjuva/millet altyapısının fikirleri etrafı sarmakta; ne var ki, bu fikirleri liberal/burjuva kökenli yani serbest fikirli aydınlar (**libre penseur**) değil; feodal/ümmet kökenli aydınlar benimseyip savunmaktadır: fikirler, bir sonraki aşamanındır ama, savunanlar bir önceki aşamanın aydınlarıdır.

Biz bu belayı iki yüzyıldır çekiyoruz.

ECEVİT ÖRNEĞİ...

5 Aralık 1987

(**Maksim Gorkiy**'i ben, oldum olası, uçsuz bucaksız bir ülke olarak düşünmüşümdür; uzak ve derin **Asya**'nın, **Avrupa**'lıyı şaşkına çeviren o bilge ve çetin insanlarının kaynaştığı; ve yangınlı ufuklarında, devasa güneşler batan! Hele –nedense Türkçeye çevrilmemiş ulu romanlarını– *Matvey Konjemyakin*'i, *Artamonof*'lar'ı, *Klim Samgin*'i okurken, hey Allahım, bu izlenim, ne kadar da güçlüdür!

Henüz **Ankara**'dayız, **12 Eylül**'e tekadüm eden, ufunetli günler! Geceleri geç vakit, hem şehrin varoşlarından dağılan, silah seslerine kulak kabartıyor; hem de, ilk defa 1950'lerde okumuş olduğum *Klim Samgin*'i yeniden okuyorum. Birden, nasıl da irkilmiştim: '**Baba**' **Gorkiy**, bir usturubuna getirmiş, Rus 'devrimci' aydın-

larını, iyice 'benzetiyordu': nasıl bencilmişler, halktan kopukmuşlar, klan halinde yaşamaya alışkanlıkları varmış, vs.

Herhalde Berdiayef'i saptadıklarının, mukabil kutuptan, ciddi bir teyididir bu!)

Türk aydınlarının mahiyeti nedir?

Fakat, önce Berdiayef'in dediklerine kulak verelim "... çeşitli toplumsal sınıflardan kişilerin oluşturduğu, mesleki değil, ekonomik hiç değil, düpedüz ideolojik bir topluluk olan intelligentsia; önceleri soyluların okumuş yazmış kesiminden adam topluyordu, sonraları, nihayet köleliğin kaldırılmasından sonra köylüler arasından topladı." Ne gariptir, düzene şiddetle karşı çıkan bu aydınların çoğu, ya Çar'ın ve saray'ın 'yakınları'dırlar; ya da şu veya bu dereceden bürokrat, yani devlet memuru!

Bizim intelligentsia, 'Yeni Osmanlılar'dan 'Jöntürkler'e, sanki farklı mıdır? İlk 'ilericilerimizin' padişahın ekmeğini yemiş, vali ya da mutasarrıf, –hatta vüzeradan– 'paşalar' olduğunu hangimizi unutabilir? Ahmet Bedevi 'Hatıralarında' Jöntürkler'in Abdülhamid'le nasıl pazarlık edip, tekrar devlet memuriyetine döndüklerini pek güzel anlatıyor. Orta sınıf çocuklarının 'devreye girmesi' sanırım Meşrutiyet'le (İttihat ve Terakki) oluyor; Cumhuriyet derseniz, apaçık ortada, aydın kesimiyle sivil ve asker bürokrasisinin, eşraf ve halkı sürüklemesiyle gerçekleşebilmiştir; yani neresinden bakılsa, aydınların egemenliği!

Bu 'egemenlik' Cumhuriyet'in ilk on yılında, ulusal bir halk cephesi heyecan ve özelliği taşıyor; ikinci on yılından itibaren, faşizan bir seçkinler oligarşisine dönüşür: İnönü Cumhuriyeti, tipik bir 'münevver istibdadı'dır; 'ile-

ricilik' opera ve tiyatro merakına, Yunan/Latin klasiklerini okumaya, köylü çocuklarına mandolinle Mozart çaldırmaya indirgenmiştir: 'seçkin' sanatçı ve aydınlar, rejim tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanıyor; savaş sırasında halk açlıktan ve tifüsten kırılırken, bürokrasi ve uzantısı intelligentsia, devletin özel himayesindedir, yani onu yer.

1950'de, halkın o düzeni tasfiye etmesinden bu yana, sözde 'ilerici' takımının, ihtilaçlı bir hasretle kavuşmak için çırpındığı 'ilerici' düzen, açıkçası budur.

(Eee, Ecevit'i gözden kaybettik mi? Yok efendim, söz ona bağlanıyor: Ecevit, basbayağı 'aristokrasi' diyebileceğimiz İnönü dönemi yüksek partili takımından bir ailenin oğlu, 'alafranga' kültür ilericiliği döneminin, elli ayaklı bir ürünü! Dikkatli bir göz o dönem parti aristokrasisinin 'oğullarını', evvela ülke içindeki 'ecnebi' okullarda, harp biter bitmez çeşitli yerli ya da yabancı devlet burslarıyla, İngiltere, Fransa ya da ABD'de 'eğittiğini' görmemiş olabilir mi? Ecevit de, halen basında, bürokraside, özel sektörde en yüksek yerleri işgal eden benzerleri gibi, aynı çarktan geçirilmiştir. Siyasete soyununca, 'velinimeti' olan partiyi seçmemesi nasıl mümkün olabilirdi?

Dramı ne zaman başlıyor, hemen o zaman mı, daha sonra mı?

Artık iktidarı yitirmiş olan 'seçkinler' çıkarlarını hâlâ o partiyle özdeşleştirmektedir; aralarında birbirlerinin gözünü oyar, yine de tam bir 'kast' oluşturur; özgül ilkeleri, kültürel saplantıları, yapay bir değerler düzeni olan, bir 'seçkinler' kastı; eğer bunlara baş eğip benimser, bir de savunur, ayrıca cerbezeli olursanız, 'kastın' sizi en üst mertebeye çıkarması işten bile değildir. Ecevit'in ilk yılları, buna tamamiyle uygun; kaşla göz

arasında kendisini Genel Sekreter buluyor, fakat kastıyla ihtilafa düşmesinin kökeninde yatan 'umut' tüccarlığı ve 'Karaoğlan' efsanesidir ki, olay Türkiye'nin toplumsal gelişmesiyle ilişkili bambaşka bir konjonktürün sonucudur.

Hadi isterseniz şimdi onu konuşalım.

Sizi sıkmıyorum ya?)

ECEVİT'İN ÇIKMAZI

7 Aralık 1987

(Camları eriten, o cehennemi sıcak, İzmir yazlarından biri; güneş, gözleri kör eden bir ışımadır; denizi, göğü ve şehri, adeta incecik gümüşten bir zar kuşatıyor. Masa camlarında terli avuç izlerimizi bıraka bıraka, çalıştığımız *Demokrat İzmir* gazetesinde, ziyarete gelmiş bazı CHP 'büyükleriyle' söyleşiyoruz; daha doğrusu Adnan Düvenci'nin saltanatlı odasında, onlar, beşlik birer simit gibi çöreklenmiş anlatıyorlar, biz dinliyoruz. Hangisiydi –Feyzioğlu mu, Aksal mı, Melen mi?– unutmuşum, oysa dehşete yakın bir yüz ifadesiyle söyledikleri, satırı satırına aklımdadır: **"FKF'nin kontrolünü kaybettik, üniversite gençliği aşırı sola gidiyor; bu gidişe mutlaka, bir çare bulmalıyız?"**

Onları uğurladıktan sonra, gurubun imbat sonrası bir denizi nasıl pembeden eflatuna, eflatundan laciverte boyadığını seyredip, düşünmüştüm: 1965 seçimlerinde İnönü'nün birden CHP'nin 'ortanın solunda' olduğunu **'keşfetmesi'**, aslında düşünülen bir çare değil miydi? Bir taşla, iki kuş: CHP 'ortanın soluna' yerleşti mi, istikbal va-

adeden TİP, ister istemez aşırı sola, yani yasa dışına itilecek; **1961 Anayasası**'nın rüzgârıyla sola yönelen gençler de, ona değil, CHP'ye üşüşecek! Hesap işlememiştir; gençler önce FKF, daha sonra DEV-GENÇ'e meylederek; çeşitli yönleriyle sosyalistliği, CHP'nin idare-i maslahatçı 'alafrangalığına' yeğliyorlar; başka türlü söylersek, genç **intelligentsia**, yerleşik seçkinci düzeni değil, muhalif kanadı tercih ediyor.)

Hadi **Süleyman Genç**'in kulakları çınlasın!

CHP için panzehir, parti gençliğinin ortanın soluna boşverip, demokratik sola atlaması olmuştur; **İzmir**'de uç veren bu hareket, **Ecevit**'le özdeşleşerek eski CHP'nin **conformiste** kadrolarını altüst edecek; onu **Genel Sekreterlik**'ten **Genel başkanlığa**, git git **Başbakanlığa taşıyacaktır**: **'Umut'** şiarı da, **'Bu düzen değişmeli'** şiarı da, **'Karaoğlan'** efsanesi de, hantal ve lagar eski CHP'nin yaratabileceği şeyler değildi, yaratan, 'hareket noktası özgürlükçü, özyönetimci bir sosyalizm' diyebileceğimiz, demokratik sol gençlik hareketiydi ki; diriliği, sertliği, dinamizmiyle hem eski kadrolara duman attırıyor (**Feyzioğlu, Satır, Melen,** hatta **İnönü** tasfiyeye uğradılar) hem de –en önemlisi– **Ecevit**'i başlangıçta **Ecevit** yapmış olan **'seçkinler'** ve bürokratlarla, yani **intelligentsia**'nın önceki kuşağıyla ters düşüyordu.

70'li yıllara girilirken, CHP, artık, içiçe iki partidir: yavan, kültür alafrangası eski bürokrat CHP bir; 60'lı yılların öğrenci hareketlerinden savrularak gelmiş, umudu silahlı eylemde görmeyip, iktidara partileşerek legal yoldan yürümeyi yeğlemiş gençlerin demokratik sol CHP'si, iki! İşin ürkütücü yanı, kodamanlar tasfiye edildikten sonra bile, hem örgütte hem yandaşlar arasında **intelligentsia**'nın eski **conformiste** kanadı hayli ağır basabiliyor; **Ecevit** sorumluluk kademelerinde yük-

seldikçe, üstelik devletin gizli güvenlik güçlerinin türlü uyarısına maruz kalıyordu: "Komünistleri tasfiye ediniz!". Komünistler, elbette gerçek komünistler değildi, geleneksel 'resmi ideolojinin' ilericiliğine, daha dinamik bir muhteva vermeye çabalayan, genç **intelligentsia**'ydı.

Ecevit en yanlış yolu seçmiştir, onu **intelligentsia**'nın eski 'mumyalarına' karşı yüceltip, halkın sevgilisi **'Karaoğlan'** haline getiren, bir manada iktidara taşıyan genç **intelligentsia**'yı bir çırpıda harcadı; halbuki, onlarla önceki işbirliği yüzünden, gerçek bir ürünü olduğu eski **intelligentsia**'yla arası zaten bozulmuştu; **Kıbrıs Harekatı**'nın başladığı sıralar, 'taban'sızlığını çoktan hissetmiş olmalıdır; **'Harekat'** ona başka boyutta bir hayatiyet katacaksa da, zarlar artık atılmıştır: **İntelligentsia**'nın eski ve **conformiste** kanadıyla da arası açıktır, yeni ve dinamik kanadıyla da!

Ecevit hanidir yalnız bir adamdır.

(Artık, 'dramının' diyalektiğini saptayalım mı?

Bir kere, edebi (**litteraire**) bir formasyonla, yüksek politikaya atılması; bu, yani siyasi iktisat ve **ajit-prop** yöntemlerini bilmemek, onu hep 'alaca karanlık kuşağında' bırakıyor; sanki, iki sandalye arasına oturmuştur: ne sosyalistliği sosyalistlik, ne halkçılığı halkçılık! Siyaset terminolojisinde **'demokratik sol'** parti kavramından çok, **'cephe'** kavramı; oysa **12 Eylül** sonrasında bile **Ecevit**, özgürlükçü özyönetimci bir sosyalistliği savunamaz, avlandığı sular bulanık sular!

Dahası, Türk **intelligentsia**'sının bütün olumsuz niteliklerini taşıdığı halde (bir şeyi yapamaz, ama niye yapılamayacağını, son derece güzel izah eder); her iki 'kanadını' da kullanmaya kalkıştığı için, **'kast'** tarafından

dışlanıyor; o da, 'kastı' dışlıyor; halbuki 'hareketini' oturtmaya kalkıştığı halk (köylü) yığınlarıyla; menşei, kafa ve kültür yapısıyla, esasen çelişki halindedir; liderlik 'karizmasının' ona getireceği oy oranıysa, besbelli barajı aşmaya yetmezdi.)

AYBAR'IN FARKI NE?

8 Aralık 1987

Mehmet Ali Aybar'la ömrümde bir kere konuştum desem, şimdi inanmazsınız; üstelik kırk yıl oluyor! Ev ziyaretinden nefret ettiğimi eş dost bilir, **Mırç**'a dert anlatamıyorum, **Paris**'de işimize yarayacağı gerekçesiyle, **Boğaz** vapuruna beni zorla bindiriyor: 1949 sonbaharı mı? DP, ara seçimleri boykot etmiş, gazetelerde bunun tartışması; mevsim, mahzun korularda, sararmış yapraklar halinde yerlere dökülüyor; **Kuzguncuk** açıklarında birkaç balıkçı sandalı; dalıp dalıp, gagalarında güneşli balıklarla çıkan, karabataklar!

Aybar, saçlarından serüven tüten o iki genci, asabi bir nezaketle karşılamıştı; çay ikram etti, içlerinden birinin o tarihte herkese okumaya can attığı şiirlerinden birini dinledi; gizlemeye uğraştığı asabiyetin arkasında neyin yattığını, sonradan anlayabilmiştik: **İstanbul**'a inecekmiş, habersiz ve zamansız gelip, programını bozmuştuk, beraber çıkmamızı önerdi, vapuru kaçırdığından **Üsküdar**'a faytonla indik, iskelenin önünde arabacıyla bayağı atıştığını unutmamışım; yakışıklı, aksi, çabuk parlayan bir adamdı; üzerinden akan soyluluk, solculuğunu bastırıyordu.

Oysa önce *Hür* (İst. Şubat 1947/6 sayı) arkasından *Zincirli Hürriyet* (İzm. Nisan 1947/3 sayı) gazetelerinde, Marshall Yardımı'na ve NATO'ya karşı çıkışına nasıl da hayran olmuştuk! Şu başlıklara bakın, günümüzü daha o günden sezmiyor mu: 'Apaçık Diktatör Olsunlar!', 'Maksatları Hürriyeti Boğmak, Muhalefeti Ezmektir', 'Herşeyden Evvel, Herşeyin Üstünde İstiklal'!..

SDP'den Cenan Bıçakçı Ankara'dan tartışmaya karışıyor. 'Ruhumuza mı Sinmiş? yazımda, 'son otuz yılın siyasi hareketlerinin gizli bir totaliterlikle malul olduğunu' söylemedim mi, sıraladığım bir sürü parti arasında SDP'nin olmayışı dikkatini çekmiş, diyor ki: "... saydığınız partiler arasında Sosyalist Devrim Partisi yok. Eğer sağcısı solcusuyla son otuz yılın bütün siyasi hareketlerinde 'amansız bir lider sultası' olduğu gibi bir genelleme yapmamış olsaydınız, SDP'nin adını yazmayışınız onu diğer partilerden farklı gördüğünüz anlamına yorumlanabilirdi. Gerçekten de SDP diğer partilerden farklıydı; ayrı bir parti olarak kurulmasının nedenlerinden biri tüzüğün 2. maddesinde şöyle belirtiliyordu: 'SDP kalımlı yöneticiliği, katı merkezciliği, dikeyine hiyerarşiyi ve tepeden inme disiplini reddeder."

"Mehmet Ali Aybar'ın sonradan 'Marksizm'de Örgüt Sorunu' adıyla kitap haline getirdiği görüşleri doğrultusunda SDP; 'pramidal örgütlenme yerine iç içe halkalar' biçiminde özetlenebilecek yatay örgütlenmeyi seçen tek parti olmuştur. Tüzüğün 75. maddesine bakınız: 'Genel Başkan, Genel Yönetim Kurulu üyeleri, İl ve İlçe Yönetim Kurulu üyeleri ile Yüksek İl Onur Kurulu üyeleri üst-üste iki kez aynı kurullara seçilemezler. İkinci kez tekrar seçilebilmeleri için aradan bir olağan parti kurultayı döneminin geçmesi gerekir'. Bu ilkeler tü-

zük sayfalarında kalmadı. Örneğin 1979 yılındaki kurultayda, Genel Başkan ve Genel Yönetim Kurulu ile Yüksek Onur Kurulu olduğu gibi değişmiştir. Tüzük hükmü böyle olduğu için, ne genel başkan ne eski kurul üyeleri aday olamamışlardır..."

Peki, buna ne mi diyeceğim?

Bıçakçı yanılmıyor, SDP'yi diğerleri arasında saymayışım, elbette onu 'farklı' gördüğümdendi; zira eski TİP'in ilk yıllarından itibaren, solda beni en çok şaşırtan, en çok da ilgimi çeken konu; Aybar'ın, alışılmış bürokratik sosyalistliği, hem daha gerçekçi ve ulusal bir 'zemine' oturtmak; hem de özgürleştirip, demokratlaştırmak çabası olmuştur; kafama da, sosyalizmin özüne de, metoduna da, daha çok uyduğu kanısındayım.

Tehlikesi çoktu, ama! Tamamiyle ithal malı önyargı ve önkabullerle 'düşünen'(!) solcu **intelligentsia**, onu dışlayacaktı. Dışladı da! Bırakın sosyalizm bilincini, henüz işçiliğinin bilincine ulaşamamış sendikacıların çoğu, ne yapmak istediğini anlamayacak, yadırgayacaktı: anlayamadılar, çünkü nüans bilmiyor, işçi haklarını ücrete zam talebinden ibaret sanıyorlardı; yadırgadılar, çünkü **Aybar**, olgun bir meyvesi olduğu eski **intelligentsia**'nın kendisini reddetse de, birçok niteliğini üzerinden atamıyordu; neresinden bakılırsa bakılsın, 'bey takımına' karşı çıkan bir 'bey'di, hatta 'beyefendi'!

Uzunca bir süre, haklı fakat yalnız kalması, kaçınılmaz gibi görünmüştür bana. Öyle olmadı mı? İlginçtir, **Ecevit**'in DSP macerası, aslında **Aybar**'ın SDP macerasının, başka bir düzey ve boyutta, yanlış bir tekrarına benziyor, **Aybar**'ın tahlilleri ve metodu, ne kadar gerçekçi ve doğruysa; **Ecevit**'inkiler, o kadar hayalperest ve yanlış; o yüzdendir ki **Mehmet Ali Aybar**, neresinden ne tür-

lü eleştirilirse eleştirilsin, Türk sosyalist hareketine ulusallığı, beşeriliği, özgürlükçülüğü getiren büyük liderlerden birisi sayılacaktır; oysa **Ecevit**, duygusal ve kaprisli, 'seçkin' bir aydın!

İki Yüz Yıldır Anlayamadığımız

EĞRİ OTURALIM, DOĞRU KONUŞALIM!

18 Ekim 1987

O dağdağalı 70'li yıllar, Ankara: **Tunalıhilmi**'de, kavak tozları uçuşuyor; duvarlar, silme slogan, akıl almaz, tehditkâr sloganlar! **Bilgi Yayınevi**'nin arka salonunda, zamanın başbakanından söz açılınca, **Turan Güneş** o teklifsiz haliyle diyor ki: **"Konuştuğu zaman ne dediğini anlayabiliyor musun? Sen ben anlayamazsak, halk nasıl anlayacak."** Turan Güneş'in 'takıldığı', başbakanın 'seçilmiş sözcüklerle', 'seçkin', 'aşırı özleştirmeci' Türkçesi; halk için, çağrışım gücü sıfır olan kelimelerle, son derece soyut konuşmasını eleştiriyor: Hak vermemek elde mi?

Benim takıldığım, başka şey: o iktidar, zamanın 'umut iktidarı', oysa işleri kısa zamanda çorbaya çevirmiş, ağızlarına yüzlerine bulaştırmış; fena halde 'tekliyor'; kesin, köklü ve etkili 'icraat' bekleyen kalabalıkların karşısına soyut, daha da kötüsü 'olumsuz' açıklamalarla çıkıyorlar. Başbakan'ı dinliyorsunuz, görevi şunu söyledik, böyle yaptık; bunu söyledik, şöyle gerçekleştirdik demek değil mi; hayır, öyle yapmıyor; neyi, niçin gerçekleştiremediklerini; o şeyin, neden dolayı zaten gerçekleştirile-

mez olduğunu ileri sürüyor; hatta belki de gerçekleştirilmemesi gerektiğini!

Akıllara ziyan bir şey, canım!

Türkiye'de belirli bir **'aydınlar oligarşisinin'** böyle bir hastalığa müptela olduğu, inkâr edilemez; düşündükçe sonraları başka örneklerine ulaştım; öyle sanıyorum ki en inandırıcısı **Boğaz Köprüsü**'dür, onu ele alacağım; **Boğaz** üzerindeki köprünün, –hatta köprülerin– ne yaman bir ihtiyacı karşıladığını, bugün kabul etmeyecek kişi yoktur; oysa proje ortaya atıldığında, o çevrenin tepkisi neler olmuştu bir hatırlayınız: efendim köprü lükstür, gereksizdir; ayrıca gerçekleştiremez, gerçekleştirilmesine ne paramız müsaittir ne vaktimiz, çok zenginsek, niye paralarımızı filan yada feşmekân işe sarfetmiyoruz, vs.

Gel zaman git zaman, bu olumsuzluğun arkasında, iki unsur saptadım ben: tepkiler ya bürokrat ya da bürokrat kökenli aydınlardan gelmektedir; üstelik, hukuka sığınıyorlar; ellerinde, o her derde deva 'hukukun üstünlüğü' ilkesi, 'mevzuat hazretleri' olarak nice yararlı işin karşısına dikiliyor; kimsenin, hukukun 'mevzuat'a dönüştüğü an, ya bir beceriksizliği, ya bir yeteneksizliği gizlediğini; biçare bürokrata (tabi, politikacıya da) başarısızlığını saklama imkânı bağışladığını düşündüğü yok! Hele **Türkiye** gibi, uzun yıllar sıkı bir aydınlar oligarşisinin egemenliğinde yaşamış ülkelerde, yasaların halk kalabalığından ziyade bürokrasinin çıkarlarını pekiştirmek için çıkarılmış olduğu hesaba katılırsa!..

Lafın nereye bağlanacağı belli! Hiç yoktan yaşadığımız şu seçim öncesi bunalımı, aynı olumsuz tavrın eşi az bulunur örneklerini önümüze seriyor. Mevcut partilerin hepsinden aynı derecede uzağım, çoğu Amerikancı,

Amerikancı olmayanların laikliği tartışmalı; ama hakkaniyet diye bir şey de var, görmezden gelemeyiz: muhalefet partileri, daha üç ay önce erken seçim diye yırtındıkları halde, şu ara seçimin neden dolayı gerçekleşemeyeceğini, hatta gerçekleşmemesi gerektiğini, çatır çatır 'açıklıyorlar', arkasına sakladıkları, elbette 'hukukun üstünlüğü' ilkesidir, 'mevzuat'tır; **Anayasa Mahkemesi** ise, bu arada, etkili bir bürokrasi freni rolüne itildi; iktidar partisi, hele ilk günlerde, belirgin bir kabadayılık yanılgısına düşmüştü; az kalsın bir çuval inciri berbat edecekti; er ya da geç, her şeyi **Meclis**'in, dolayısıyla seçimin çözeceğini unutmak, yakışık alır mı? Halkın seçimden yana olduğu açık, kör kör parmağım gözüne görülüyor; egemenlik gerçekten –kayıtsız şartsız– milletinse, çağırırsın onu sandığın başına, herkes boyunun ölçüsünü alır.

Ha, gelelim o seçim yasasını iktidarın kendi çıkarına ayarladığı itirazına! Yahu, 1950'de **'Milli Şef'** yüzde yüz iktidar yararına bir yasayla seçime gitmişti, mutlak sistemle kalın bir çoğunluk sağlayacağını umuyor, oysa, paldır küldür devrildi, kalın çoğunluğu aynı yasadan yararlanan muhalefet sağladı; 1954'te aynı yasayla **Milli Şef** az kalsın milletvekili bile seçilemiyordu; iktidar çıkarına yasalar, eğer muhalefet gerçekten halkın çoğunluğunu eline geçirmişse, iktidarın aleyhine işler, onun ağır yenilgisiyle sonuçlanır; **Erdal İnönü, Demirel, Ecevit** bunu bilmiyorlar mı; seçim hukuku okumadılarsa bile, yaşları müsaittir, o yıllardan hatırlamaları lazım.

Eğri oturalım, doğru konuşalım, tamam mı?

İŞİMİZ GÜCÜMÜZ TOPLANTI

29 Kasım 1987

("— Neresi orası efendim, **Hacızade holding** mi?"

"— Evet, size nasıl yardımcı olabilirim acaba?"

"— Çok basit, Yönetim Kurulu Başkanınızı bağlayarak!.."

Saçları bal sarısı, gözleri leopar çakırı, uzun ve **metalisé** tırnaklı 'yüksek' sekreter, burun deliklerinden bol cıgara dumanı dökerek, edalı edalı cevap verir:

"— İmkânsız efendim, toplantıdalar, bir saatten önce çıkmazlar!"

Herhangi bir bakanlıktaki herhangi bir genel müdürlüğü, İETT **İdaresi**'ni, büyük bir günlük gazeteyi, ya da ithalat ihracat şirketini de aramış olabilirsiniz, hiç farketmez, kuruluşun eklem yerlerindeki önemli kişiler, mutlaka toplantıdadır. Önceleri, lüzumsuz asılmaları atlatmak için uyduruyorlar sanırdım; yok canım, **Ağırceza** hükmüymüş gibi sahiden toplanıyor, saatlerce havanda su dövüyorlar.

"— Oo hayrola beyefendi, sabah sabah böyle nereyi teşrif?"

"— Hiç sorma, azizim: **Antalya**'da pazarlama toplantısı düzenledik, şirketin bölge satış müdürlerini çağırıyoruz; ya siz, nereden?.."

"— ... bendeniz **İzmir**'den dönüyorum: **Çeşme**'de toplanmıştık, ithal malları furyası malum, yerli şirketlerin durumunu elde alalım dedik.."

Birden kafamda bir soru: yahu nedir, hergün ülkemizde sorumlular ve yetkililer acaba kaç saatlerini toplantılarda çene çalarak geçiriyorlar? Kimi ararsan toplan-

tıda, işimiz gücümüz toplantı; şöyle bir bakarsan, Türkiye, toplantıdan başını alamıyor?)

Ne yani, 'meşveret'e karşı mıyım? Hadi ordan, kafamın almadığı 'meşveret' değil, son yıllardaki uygulaması! Malum-ı aliniz, sık sık toplantı yapmak da Batı'dan yürüttüğümüz bir yöntem; bakıyoruz çeşitli kademe toplantıları, oralarda, ilmin üretime uygulanmasıyla, teknolojinin gelişmesiyle yaygınlaşmış; ayrıca verimlilik (**productivite**), kârlılıkla (**rantabilite**) sıkı sıkıya ilişkili zamanlama, çalışma normları, sorunların nesnelleştirilmesi gibi, elle tutulur konuları içeriyor. Biraz açayım mı? Her birim, kendi sorunlarını somut olarak bildiği, üretim planı ve verimlilikle nasıl uyum sağlayabileceğini kestirebildiği için, toplantıda sırasını üç dakikada savabiliyor; üstelik, açık ve seçik, somut çözümler getiriyor, zaten toplantının gündemi de, aynı netlik ve somutluktadır, herkes vaktin nakit olduğunu bilir, işi laklakiyata boğmaz; karara çabucak ulaşır, uygulamak için de üretim birimlerinin başına dönerler.

Bizde öyle mi? **Toplantı ihtiyacı aşağıdan ve içerden gelmiyor, zorunluluk mudur tartışılabilir; daha çok, neyi nasıl yapacağını kestiremeyen yöneticilerin, hem plan program aşamasında, hem çözüm ve uygulama aşamasında başvurduğu, gösterişli bir çare!** Çare mi, kim demiş? Bir kere, asıl sorumlunun somut ve net bir tavrı olmadığı için, toplantı derhal yüksek sesle düşünme seansına dönüşüyor; artık her kafadan bir ses; birim başkanları, iş sahibine yaransınlar diye, en olmayacak akılları verebiliyorlar; aralarındaki rekabetten doğan gizli izzetinefis savaşları, iğneli imalar, düpedüz atışmalar cabası! Göze girmek amacıyla, toplantıyı fırsat bilip, 'hayatını anlatanları' az mı gördük? Sonunda ne

oluyor, seçkin üst kademe yöneticilerinin, günlerce haftalarca süren toplantılardan sonra; ortalama bir teknokratın, üç günde hazırlayabileceğinden, daha kötü bir rapor; herhangi bir teknisyenin, el yordamıyla çıkarabileceği bir üründen, daha kötü bir ürün meydana çıkıyor. İşin tek güzel yanı, niye bu sonucun alındığının da, aynı türden yeni bir toplantılar zincirine, gerekçe teşkil etmesi!

Yo, daha bitmedi: toplantı süreci, aralıklı fakat uzundur, tükenmek bilmez; bu ne anlama gelir, işletmenin eklemlerindeki üretim sorumlularının, asıl fonksiyonlarını ikinci üçüncü derecedeki elemanlara bırakıp, devre dışı kalmaları anlamına değil mi? Beyimiz toplantıdadır, reklam konjonktüründeki dalgalanmaları tartışıyor; çekim ekibi çuvallamış, operatör yanlış objektif kullanır, reklam edilecek mal perdeye bit kadar yansır. Bilmem anlatabildim mi? **Toplantı merakı, ana sorunlara çokluk iyi çözümler getiremediği gibi; ayrıca, sürü sepet ikincil sorunların çıkmasına, kuruluşta işlerin ikinci ya da üçüncü elden yürütülmesine yol açıyor; toplantıları, neyi nasıl yapacağımızı öğrenebilmek için bir amaç haline getireceğimize; neyi nasıl yapacağımızı önceden bilip, onları ayrıntıları ayıklamak için araç olarak kullanmayı düşünsek, galiba daha iyi olacak!**

Bu söylediklerim de, esaslı bir toplantı konusudur ha!

(Bir örnek mi? Champs-Elysee'de bir reklam şirketinin toplantısına çağırılmışım; bu dediğim, yirmi küsur sene, önce: sanırım ilkbahar, Seine kıyısından akordeon sesleri geliyor, Concorde'da, iyi giyinmiş bir Paris kalabalığı! Sekreter, kesin ve kararlı, demişti ki: "— Toplantı 14.30'da başlayacak; sizi 14.40'da çağıracaklar, 14.45'de işiniz bitmiş olur." İçimsıra o iri yapılı, soluk gözlü kadı-

nı, bir güzel ti'ye aldım; bir toplantıda, böylesi bir kesinlik mümkün olabilir mi? Her ihtimale karşı, saat 14.15'de oradayım; denildiği gibi, 14.30'da toplantı başladı; ben içerde dergilere bakıyor, dalgamı geçiyorum; Sekreter çağırdığı zaman, saatime baktım 14.40; beş dakika sonra çıktığımı söylememe, bilmem lüzum var mı?

Üstelik Fransızlar, Avrupa'nın, en disiplinsiz toplumlarından biri sayılırlar...)

NOSTALJİ, İYİ DE...

10 Ocak 1988

'O eski günler', ciddi bir yanılsamadır; kötü koşulların zorladığı, bir 'kaçış'! İşler berbat, ortalık ateş pahası, çoluk çocuk evde bekleşir: içmeyip ne haltedeceksin? İçince ne yapıldığını düşündünüz mü: nostaljidir başlar, filan tarihte hani, akşamları sahilde buluşur; oğlanlar kızlar, bisikletle dolaşırdık; hayat kolay, domatesin kilosu beş, sinema öğrenciye yedibuçuk kuruş, filmlere gelince...

Soyutlama bunlar! Şimdiki anı bütün gerçek boyutlarıyla yaşıyor, onun verdiği acıyla, geçmiş günlerin sadece işimize gelen yanlarını hatırlıyoruz; sanki domatesin beş kuruşa satıldığı günlerde, yeterince bela yokmuş: **2. Dünya Savaşı** olanca dehşetiyle sürüyor, ülkede faşizan bir dikta vb... Nostaljinin böylesine ben yokum, bilinçli yaşamaya aykırı bir şey; ileriye değil de, geriye doğru bir hayal kurma biçimi; ikisi de **'kaçış'** denemeleridir; neticede insanı yaşamakta olduğu hayattan soyutlar, onu 'yabancılaştırır'; yoksa 'maraziliğin' bir çeşidi mi desem?..

Peki geçmişi silelim mi? Hayır! Yaşadığımızı, yaşamış olduğumuzla diyalektik bir çatışma içinde tutmak, yararlı; buna, yaşamayı tasarladıklarımızı da katabiliriz; yani, geçmişi şimdiki zamanı ve geleceği, bütün boyutlarda, sürekli bir mukayese sürecine tutarsak; besbelli bundan kaçış değil, koşulların değiştirilmesine yöneltilmiş kombine çabalar çıkabilecektir. Geçmişi unutmayalım, ama bugünden yoruldukça, ona sığınmak için değil; ona 'yaslanıp' yaşadığımız, ya da yaşayacağımız hayatı, bilinçle örgütleyebilmek için!

Nostalji bahsi niye?

Defne Ayvaz (Küçükyalı/İzmir) mektubunda diyor ki: "... 1950'li yılların o gizemli ve kaliteli Karşıyaka'sından nostalji mi ne? Lodoslu, bahar öncesi günler olurdu, bazen yağmurun bir türlü patlayamadığı; rüzgârın, krallığını alabildiğine sürdürdüğü! Çamlık aşıklar yolu, Canlıbalık, Papaz, Bostanlı. Kısa pantolonla top oynardık yine de; martılar, ta Karantina'lardan gelir, kale direklerine konar bizi seyredelerdi: KSK Stadı, 1959/1960". Mektup, 'eski' Karşıyaka'dan bir şeyler anlatmam ricasıyla sona eriyor.

Beni önce çarpan nedir? Defne Ayvaz'ın 'eski' Karşıyaka'sı, 1960 Karşıyaka'sı; benim 'eski' Karşıyaka'm, otuz yıl daha eski bir yer! 60'lı yılları 'dünmüş' gibi hatırlıyorum: atlı tramvaylar tarihe karışmış, ahşap iskele çoktan yıkılmış, gecekondular etrafı kuşatıyorlar, yalılar yerlerini birer ikişer apartmanlara bırakıyor; artık Körfez vapurlarının, bir zamanlar Turan, Bayraklı, Karantina, Güzelyalı iskelelerine yanaştığını kimse hatırlamıyordu; zaten eski vapurlardan kala kala sanırım sadece Dokuzeylül kalmıştı; Cumhuriyet, Göztepe, Güzelizmir ve Uşak, hatıralara çekilmişler.

İnsanın zamana oranı korkunç şey! **Defne Ayvaz**'ın belleğinde 1960 **Karşıyaka**'sı, 'kaliteli' olarak kalmış; 30'lu yılların 'Levanten' **Karşıyaka**'sını yaşasaydı, ne diyecek? Palmiyelerle süslü çiçek bahçelerine yalı pencerelerinden opera aryaları dökülürdü: **Caruso, Cigli vb.. 'Sahibinin Sesi'** gramofonlarda söylüyor; mehtaplı geceler, **Körfez**'de sandalla kızlı oğlanlı gruplar dolaşır; ya pırıl pırıl akordeonlar, ya uzak ve müstereddit mandolin titreşimleri! Seneler sonra **Napoli** çevresindeki yarı sayfiye banliyöleri görünce, çocukluğumun **Karşıyaka**'sına ne kadar benzediklerine şaşmıştım! Aynı temizlik, aynı aydınlık, aynı alafrangalık!

İyi de, bütün bunlar iki savaş arasında **İzmir**'in en yoğun iktisadi buhranlarından birini yaşadığını unutturmalı mı? Nüfusunun üçte ikisini kaybetmiş, şehir adeta boş; **Ecnebi** şirketler gitmiş, **30 Buhranı** üzerine ekleniyor; **'mübadiller'** henüz bölgeye uyamamışlar, yeni rejime bütün muhalefetlerin, **İzmir**'de doğması boşuna mı? Giderek, birer ikişer son Levantenler de şehri terkedecek; **İstanbul** gibi **İzmir**'de **Anadolu**'nun istilasına uğrayacaktır. Yalnız dikkat! Çocukluk özlemlerimizle, yaşadığımız toplum ve tarih gerçeklerini sise boğmayalım; şehirlerimizin ulusallaşması', kalitelerini yitirmesi anlamını taşımıyor: onlara yeni ve gerçek kalitelerini kazandırmak zorunda olanlar bizleriz; aksi halde, çıktığı kabuğu beğenmeyen, 'tatlısu frengi' kırması, **Tanzimat** 'münevverlerine' döneriz!

200 YILDIR ANLAYAMADIĞIMIZ...

20 Ocak 1988

Romain Gary'yi (Emile Ajar) bilenler, parmağını kaldırsın! Ünlü bir romancı, tanınmış bir sinema yönetmeni, 'ıslahı gayr-ı mümkün' bir çapkın olduğu kadar, adı belli bir diplomattı; 'evrensel bir güç olarak' Avrupa'dan ne zaman söz açılsa, işi alaya alırdı. "Gece Sakin Olacak" diye bir kitabını okumuştum, diyordu ki: "Avrupa'yı geçen yüzyıldan devraldığımız, yüzyılın başında büsbütün yücelttiğimiz bir yerde düşünüyorlar, olmayacak şey! Avrupa bugün, ABD ile SSCB'de, iki karşıt kutup olarak varlığını sürdürüyor; bu iki güçten bağımsız ne yapabilir ki?"

Gary'ye göre, Avrupa Birliği tasarısı, sömürgelerini, sömürge imparatorluklarını, bir türlü unutamamış Avrupa'lı eski büyük güçlerin; şimdi bu hayali, bazı üçüncü dünya ülkeleriyle anlaşmalar yaparak, sürdürmek istemesinden ibarettir; çünkü kendi başına, Avrupa'nın ne hammadde kaynakları yeterlidir, ne de maddi olanakları! İyi de sömürgeleri elinde iken dünya egemenliğini elinde tutamamış, hepsini birer ikişer çıkarmış olan Avrupa ülkelerinin; artık bağımsız, üstelik iddialı, birer devlet olmuş eski sömürgelerle, nasıl yeni bir güç oluşturabileceği, insanın kafasını kurcalamaz mı?

Gary'nin kafasını kurcalıyordu, kestirmeden 'olmaz bu iş' demişti, 'Avrupa AT'yle AT dışı ülkelerde birtakım anlaşmalar yaparak, umduğunu gerçekleştiremez zira buna gücü yetmez!; dediklerini, kısmen yaşadıkları petrol krizi, kısmen üçüncü dünyada sürdürülen kuzey/güney tartışması, doğrulamıyor mu?

(1977 mi? Haziran seçimlerinden önceydi, batılı bir sü-

rü gazeteci **Ankara**'ya üşüşmüş; içlerinden biri, *Le Monde*'un muhabiri **Noblecourt**, nedense benimle görüşmek istedi; koalisyon, **Erbakan** filan derken, pat! **Avrupa** medeniyeti, Türklerin 'batılılaşması' tartışması içindeyiz; adamın kafası, 'ilerici' Türk aydınlarının **Avrupa**'yı eleştirmesini almıyor; hele **Türkiye**'nin **Doğu Akdeniz**'deki ulusal çıkarlarından sözettiğim zaman, bayağı içerliyor.

Yahu nedir, **Batı** medeniyetleri sürü sepet sanat eseri, büyük müzik, önemli teknoloji olduğu kadar; şu üç Allahın belası değil midir? **Sömürgecilik, Dünya Savaşları ve Çevre Kirlenmesi!** Teknolojik üstünlüğü kullanarak yeryüzünün öteki ülkelerini tutsak etmeyi, 'medeniyet götürmek' diye kabul ettirmek isteyen, kim? Bu işi yaparken, bir yandan Hıristiyanlığı, öte yandan ulusal çıkarlarını genişletmeye çalışan, kim? Pazarları paylaşamayıp, yarım yüzyılda, dünyayı iki kere ateşe veren, kim? Artık **Avrupa**'lının kendisi bile, bu rezaletleri kabul etmektedir; peki AT'dir, **Avrupa Konseyi**'dir vs diyerek, çevre ülkeleri de hegemonyası altına almaya kalkıştığını, niye kabul etmiyor? Baksanıza, her yeni üye kabulünden sonra, bir 'hazmetme süresi' istiyorlar.)

Biz doğulular, **Avrupa**'yı hep medeniyetin son sözü sandık; aslında, eski **Mezopotamya, Mısır, Çin** vb. medeniyetlerden, bu yana, dünyanın görüp geçirdiği medeniyetlerden, ancak birisidir; o da öbürleri gibi belirli koşullarda doğmuş, gelişmiş, doruğa ulaşmış, yozlaşmaya başlamış, önemini yitirme dönemine girmiştir. **Doğu**'daki tartışmalarda, bu perspektifi, kesinlikle gözönünde tutmak gerek! **Avrupa** diye, kesin bir 'çağdaşlık' kriteri yoktu; var sayılması, **Avrupa**'lı emperyalist güçlerin, yeryüzünü sultaları altında tuttukları zamanlardan kalma, kötü ve yanlış bir önkabul, tartışılması gereken bir ön yargı!

Üzerimizdeki mavi kubbenin altından, daha ne medeniyetler gelip geçecek, onlar da, kendilerini insanlığın son sözü sandıktan sonra, bilinmez hangi yörelerde başka halkların, nice yeniliklerle, nice büyüklüklere ulaştığını, nasıl görecek? Eski Mısır da böyle olmuştu; eski Roma da böyle oldu, eski İslam İmparatorluğu da! Çağdaşlaşmaya gelince, o mevcut medeniyetlerden birinin kıçına takılmaktan çok, kendi medeniyetinin içinden yeni bir bileşimle yükselmeyi gerektiriyor.

İki yüzyıldır, doğru dürüst anlayamadığımız, galiba budur.

NOSTALJİ TARTIŞMASI

23 Ocak 1988

Nostalji tartışması, dallanıp budaklanıyor. İki mektup daha aldım, birisi 'Nostalji iyi de..' başlıklı yazıya vesile olan Defne Ayvaz (Küçükyalı/İzm.)'den, şöyle dehşet verici şeyler yazıyor: "Ben Karşıyaka'da, –1728. Kilise Sokağı'nda– büyüdüm, komşularımızın yüzde 80'i İtalyan, Levanten ve Rum'du; bu komşuluk yıllarından, temizlik, masa düzeni, çiçek, saygı, dürüstlük gibi kavramları aldım sanıyorum, Selanik aristokrasisine bağlı bir aileden geldim. Kötümser değilim, ancak işler Türkiye açısından hiç de iyiye gitmiyor. Anıları olmayan kara kalabalıklara (eğitimsiz, görgüsüz, geleceksiz; ne olduğu belirsiz, bence ümit yok yığınlara) geçmişi nasıl anlatabiliriz? Anlamazlar, anlayamazlar, önceki gün *The Economist*, 'Türkler düzelmeyecek kadar çekilmez bir millet' diye yazdı: üzücü ama, gerçek gibi; *The Economist*'e

kızmaya ne hakkımız var ki? (...) Atatürk cumhuriyetçisi bizler, o kadar az ve yalnız kaldık ki, tarladan firara karşı hiçbir şey yapamayız..."

Mektup bu minval üzere sürüp gidiyor. Fikrimce Defne Ayvaz 'nostalji'yi, 'tatlısu frenkliğine', komprador 'alafrangalığına' özenmekle karıştırmış; hani kimileri " — Eski Beyoğlu kibar ve nezih bir yerdi; dükkânlarda Fransızca konuşulurdu" deyip, bunu medeniyet ölçüsü sayarlar ya, onlar gibi düşünüyor; daha da vahimi, bunu Atatürkçülük adına yapıyor; Anadolu halkı, 'şehirleri istila eden, o kara kalabalık', yani Türkler; onun gözünde, Mütareke yıllarında düşmanla işbirliği eden Tanzimat alafrangalarının gözünde olduğu gibi, 'ıslahı gayr-ı kaabil' bir sürü!

Öbür mektubu Muzna Abdülhamit (Sıhhiye/Ank.) göndermiş, o derece kesin konuşmuyor ama, o da geçmişe özlemi frenk kırması seçkin bir alafrangalığa kaçış diye almaktadır; hadi birkaç satır da ondan okuyalım: "Yaşımın küçük olmasına rağmen, geçmişe muhteşem bir özlem duyuyorum. Sizin yazılarınızı daha çekici kılan, biraz da olsa Paris kokması belki. Tüm özlemlerimi, geçmişi ve Fransa'yı buluyorum. Evet yanlış zamanda doğmuşum ben, zamane değilim: inceden inceye hüzünlenmem için, çocukluğumdan kalan çarklı müzikli oyuncakları dinlemek, balerinli makyaj kutularını seyretmek, lambalı bir radyo görmek yetiyor. Aralarından en çok babamın, zamanında Fransa'dan getirdiği sigara kutusunu seviyorum; kobalt mavisi camlar hüzünlendiriyor beni, bir de; canım anneciğimin 'Soir de Paris' parfümünü hatırlatıyor.

Muzna Abdülhamit, (Bu ismi ilk defa duydum) ne Türk ne Müslüman sayılabilecek, 'ecnebi' bir nostalji içindedir. Bilemeyiz, belki ailesinden geliyor bu, belki ya-

pısından; bilebildiğimiz, Türkiye'nin toplumsal gelişmelerine ters düştüğü! kültür düzeyindeki bir batı hayranlığının, nasıl 'ecnebi' gençler yetiştirdiğine iki ilginç örnek ki, insanı ciddi ciddi düşündürüyor: böyle yabancılaşmış, halkını 'adam olmaz' bir 'kara kalabalık' olarak değerlendiren 'genç aydınlarla', acaba nereye varabiliriz?

Olsa olsa 'gizli' sömürge toplumuna!

Şimdi bakın! Nostalji, tarihsel ve toplumsal bağlamda yaşanmadı mı, düpedüz gericiliktir; tarihsel ve toplumsal bağlamda yaşanması derseniz, özlem duyulan yaşama koşullarının, siyasal açıdan değerlendirilmesini içerir; insan, insandır; sırasında tutsaklık yıllarında şu ya da bu günü, olayı, eşyayı bile özlemle hatırlayabilir; kimsenin buna bir diyeceği de olmaz; ama, bu ona o yıllarda tutsak olduğunu, unutturmalı mı?

BUNALAN YALNIZ GENÇLER Mİ?

29 Ocak 1988

Haber değil, 'kara mizah' mübarek; Gençliğin önemli bir kesimi 'kimlik bunalımı' çekiyormuş; yalnız o kadar mı, 'ben kimim, amacım nedir?' sorularına cevap bulamıyor; kendisini boşlukta hissettiğinden, 'bir gruba ait olma ihtiyacını duyuyor', falan festekiz...

Gerçekçi olalım: gençlerin çoğu gerçekten bocalıyor, nedeni belli, 'laik ve demokrat cumhuriyet ailesini' kuramadık; 'aile müessesesi' ya pederşahi, yani geleneksel, yani ümmetçi/feodal; ya 'komprador', yani dağınık, ba-

tı özentisi, başı kıçı belirsiz! İlki otorite yoğunluğu, ikincisi otorite yokluğu yüzünden, çocuğun kişiliğini oluşturmasına engel! Durum eğitimde düzeliyor mu, ne gezer: 'cumhuriyet maarifi', ulusal ve çağdaş olmak iddiasındadır, fakat başaramadı: ulusallığı, kahramanlıkla övünmek diye 'hamasi' aldığından, itici oldu; çağdaşlığı bildiğimiz batı hayranlığıdır, taklitçilikten öteye geçemez; çocuğa ister istemez bunu öğretiyor.

Gençlerin kimlik bunalımına düşmemesi mümkün mü?

(Lacivert 'bektaşi' bıyıkları, lekeli parmakları, sürekli tüten cıgaralarıyla gelir; nedense suçlayıcı ve yukardan konuşmalarıyla; görünmez bir mahkemedeymiş gibi, 'öğretilerini' savunurlardı; o yıllar, hani soluk soluğa enselerimizde tabanca namlusu varmış hissiyle yaşadığımız, 1965/80 arası; şehrin meydanlarında, insanlar, keklik gibi avlanıyor; ansızın, genzi yakan barut kokusu; kaldırımlarda dumanı tüten kan gölcükleri.

En çok neye şaşıyor, onlara neyi söylüyorum? 'Öğretileri', kesinlikle bizim ya da bizden değildi: çocuk gelmiş, **Arnavut** komünistliğini, **Rus** Bolşevikliğini, **Alman** sosyal demokratlığını, **Çin** maoculuğunu, **Amerikan** Liberalliğini savunuyor; berikiler ya **İran** şeriatçısı, ya **Suudi Arabistan** ve **Mısır**; 'devrimciler' ya **Küba** devrimcisi, ya **Filistin**! Yahu Türklerde, bilimsel bir yöntemi –hangisi olursa olsun– kendi koşullarına uygulayıp, ulusal bir sentez üretecek akıl yok mudur?

Evrensel diye savundukları, her öğretinin başında; **ne kadar ulusal olduğunu** belli eden, bir sıfat taşıdığını görmeyecek derecede kör ve taklitçi yetiştirilmişlerdi, evet!)

İyi de işin 'kara mizahı' hani?

Gençlerimiz, 'kimlik bunalımına' düşmüş, hayatta bocalıyormuş; ilahi, 'kimlik bunalımı'na düşen yalnız onlar mı? Her tarafımızda mum yanıyor, mum: sporumuzun kimliği belli mi; mesela tiyatromuzun, sinemamızın, hele hele resmimizin, açık ve net bir Türk kimliği var mıdır; ya öğretim sistemimize ne buyrulur, ya her biri bir başka hava çalan siyasi partilerimiz? Kadın erkek modamızın, gerçekten ulusal bir kimlik taşıdığından emin misiniz? Ya mimarimiz? Ya basınımız, nazar değmesin, artık doğrudan doğruya ecnebi isimli, gazete ve dergiler çıkarmaya başladı.

Ya iktidarımızın güzelliği? Dünyanın en makul şeyiymiş gibi, rahat rahat, hem 'milli ve manevi', yani İslam değerleri muhafaza edeceğini; hem de 'Batı camiasına dahil olduğunu', o camianın değerler sistemine, hiç de yabancı olmadığını, ileri sürebiliyor; adamı zorla güldürüyorlar!

Sorun önce metot, sonra sentez sorunudur: bunları çözmeyi öğrenmedikçe, bırakın gençliği mençliği, **Türkiye**'nin adı belli kimliği olur mu sanırsınız.

BİLİNÇ MİLİNÇ...

20 Şubat 1988

Yıllardır, herkesin –özellikle işçi kesiminin– ağzında bir söz, **"bilinçlenme"**; anlar anlamaz, önüne gelen, bir **'bilinç'**tir tutturmuş gidiyor; aslında işçinin bilinçlenmesinden söz ediyor ya, kastedilen **'işçi sınıfı'**nın bilinçlenmesi? Tuhaftır, konuyu eline alıp, şöyle herkesin anlayabileceği bir dille, enine boyuna açıklayana, ben pek

rastlayamadım; bilinç sözü dillerden düşmüyor ama, ne idüğü de açık seçik anlatılmıyor. İster misiniz üzerinde biraz oyalanalım?

Solcu ağzında bilinç, bireyin, toplumsal topoğrafyadaki sınıfsal yerinin farkına varması, davranışlarını ona göre ayarlamasıdır; sözgelişi elinden tuttuğu için patronuna kul köle olan, onun çıkarına benzeri işçileri ezen, yarı ırgat yarı işçi tipi; günün birinde, asıl çıkarlarının patronla değil, öteki işçilerle birlik olmakta bulunduğunu anladı mı, bilinçlenmiş olur. Bilinçlenme, toplumsal düzeyde siyasal eylemin, birinci kademesi sayılıyor. Arkasından örgütlenme gelecektir. Yanılmıyorsam Andre Malraux, bir eserinde şöyle demişti: "— Önce bilinç, sonra örgüt? Bilinç olmadı mı örgüt olmaz, olsa da zaten yaşayamaz." Bunun böyle olduğunu, en iyi Türk solcuları yaşamışlardır. Hem de ne acılarla!

Peki, bilinçlenmenin ikinci kademesi? Didier Matchan, onu şöyle bir genellemeyle anlatıyor: aslında siyasal bilinçlenme, ekonomik anlamda sınıfsallığın farkına varmış işçi sınıfının, işçi hareketini sosyalizmle özdeşleştirmesidir. Yani ne, önce işçi tek olmadığını kavrıyor, ekonomik düzeyde sendikalaşmak diyebileceğimiz bir bilince ulaşıyor; fakat yetmiyor bu, sendikal uğraşı sırasında farkediyor ki, onu mutsuz eden düzen sadece fabrikanın içindeki düzen değildir; genel bir düzen vardır ki o da işverenin çıkarına göre işlemektedir, onunla uğraşabilmek, onu değiştirebilmek için siyasal bir mücadele gerekiyor; bu da ancak sosyalist örgütlerle gerçekleştirilmesidir.

Şu halde bilinçlenmenin birinci kademesi, işçinin işyerindeki toplumsal gerçeğini kavraması, ikinci kademesi toplum içindeki sınıfsal gerçeği kavrayıp, bunu siyasal bir hareketle özdeşleştirmesidir.

Burada biter mi? Hayır! Bilinçlenme bir kerede olup biten bir iş değildir, koşullara göre değişen bir süreçtir. Bu nokta da çok önemli, üzerinde durulması yararlı! Yaygınca kanı odur ki, bilinçlenmeden sonra artık üzerinde durulmaz, insan bir kere bilinçlenir; sonra da bilincini korumak için 'saptırıcı' uyarılardan sakınır durur. Bence bu bilinç kavramı ile inanç kavramının tehlikeli suretle karıştırılmasıdır. Bir kerede elde edilen sonra da şeytanın iğvasına kapılmamak için uğraşılıp sakınılan şey, inançtır; hatta bilimsel bile olmayan, mistik, metafizik inanç! Zira bilimsel inancın özelliklerinden birisi de saptanabilir, sınamalarla aksi kanıtlandı mı değiştirilebilir olmasıdır, değiştirilmesidir.

Toplumsal gelişmelerin bilincine varmış da, bunu siyasal bilince dönüştürüp siyasal eyleme geçmiş kişinin, 'bilincimi koruyorum' diye her türlü gelişmenin, araştırmanın, kurcalamanın karşısına dikilmesi, gerçekte bilinçli değil, inançlı, hem de kör inançlı olduğunun belirtisidir. Öyleyse önce bilinçle inancı ayıracağız; bilinç, elbette inancı getirir, ama inancın tek başına bilinci getirdiği doğru değildir; bilimselin temelinde daima kuşku yatıyor, kuşku soru demektir, tartışma demektir, tartışma ise diyalektiğin baş koşuludur.

Şu halde bilinç, sınıfsal/toplumsal gerçeğin siyasal harekete dönüştürülmesi sürecine denir; yalnız bu dönüştürülme dogmatik değil, diyalektik olarak gerçekleştirilmelidir.

BİLMECE BİLDİRMECE...

21 Şubat 1988

Bilin bakalım, şöyle konuşan necidir?

"... örümcekli kafalarla çağdaş uygarlık düzeyini tutamayız, batıl inançları dağıtmalı, eğitime kuvvet vermeliyiz: hâlâ yüzlerce köy öğretmensiz, yeni kuşaklar medrese zihniyetli hocaların elinde yetişiyor. Batı'ya dönmeliyiz. Batı demek bilim demek, sanat demek, irfan demektir; bu da Yunan/Latin uygarlıklarının getirdiklerinden yararlanmamızla, bu topraklardan doğmuş o uygarlıkları benimsememizle mümkündür; köylümüzü ilkellikten kurtarmalı, giyimini kuşamını, yaşam biçimini, batılı normlara yükseltmeliyiz; müziğimiz tek seslidir, tek sesli müzik ilkel bir müziktir, ancak çok sesli müziğe geçersek vs..."

Aferin, bildiğiniz: konuşan Türk 'ilericisi'dir; az biraz gayretle, 'solcusu'dur da diyebilirsiniz; yalnız bu takdirde konuşmasına ekler yapmanız gerekecektir; sözgelişi 'üretim düzeyi, praksis, diyalektiğin gerekleri, Marks demiştir ki, ya da Lenin der ki türünden, o zaman daha bir denk düşer.

Peki, bilin bakalım şöyle konuşan necidir?

"... efendim bir asrilik icat ettiler, memlekette ahlak kalmadı: Türkün heybet ve satvetini yapan ne varsa yıkıldı, bu cemiyeti tutan dindir, milli manevi değerlerdir, onların temellerine saldırdılar; şehirlerimiz kefere yatağına döndü; milletin istinat direkleri olan her şey, musiki, şiir, lisan, ne varsa, hepsi kozmopolitleştirilerek mahvedildi; Türkiye'nin kurtulması ancak ananelerine dönmesi, onları canlandırması, İslamlığın faziletlerine sarılması ile kabil olabilir vs..."

Bunu bilmesi daha kolay, bu da 'gerici' üstelik 'sağcı' diye nitelendirilen kişi!

Önceki ilerici/solcu, sonraki gerici/sağcı ise, ya şöyle konuşan necidir? Hadi onu söyleyiniz?

"... ben kârıma bakarım mirim, üreticiden ucuza kapatıp, tüketiciye pahalı satarım; dünya paranın üzerinde döner, o da ticarettir; biz bu işi Yahudiler'den öğrendik, evvelce memleketin olanca mahsulünü onlar toplayıp Avrupa'ya satar; yerine Avrupa'dan mal ithal ederlerdi; Cumhuriyet'ten sonra, bu işi biz devraldık; ihracat, ithalat, hepsini biz yapıyoruz; ufak ufak, makine şu bu yapmaya da başladık, adı sanayi oluyor; aslında pek bir şey imal ettiğimiz yok ya, lisans misans derken, teşvik, vergi iadesi, ıvır zıvır yolumuzu buluyoruz; yalnız toplusözleşme dalgası tekerimize taş koyuyor, taban fiatları da öyle, gerçi bazı tedbirler alındı ama, yeter mi..."

Kim bu? Bilmeceme cevap isterim: tüccar mı, sanayici mi, çıkarcı mı? Hiçbiri değil! Daha doğrusu, hepsi olabilir ama, bilmecenin cevabı siyasal düzeyde aranırsa, 'asıl sağcı' demek gerekir; ülkemizde 'bilumum' ilericiler yıllardır, ilericiliği, gericiliği, din, diyanet, ahlak ya da sanat veya musikide yan tutma zannetmek safdilliğine düşmüş; böylelikle meydanı, gerçek sağcılara boş bırakmıştır; imamla öğretmen, müftüyle profesör, tamamiyle üstyapısal bir düzeyde, inanılmaz bir sertlikle takışmayı sürdüredursun, ötede gerçek sağcılar deveyi hamuduyla yutuyordu.

Sağcılık solculuk bir ekonomi sorunudur, konusu ve karşıtları buna göre belirlenir; hâlâ laf olarak kabul etsek de, ideolojik düzeydeki tartışmalarımız, o alışageldiğimiz geleneksel üstyapı sorunları üzerinde yapılıyor; oy-

sa solcuysak, karşımıza, durup dururken hacıyı hocayı alacak yerde, onların arkasına gizlenen asıl sağcıları almalı, 'Batıcılık' perdesi altında, üreticilerle onlara kılavuzluk edebilecek aydınları, birbirinden koparan; soyut ve etkisiz bir mücadelede tüketen, oyuna son vermeliyiz.

GÜNCELİ KOVALAMAK!

22 Şubat 1988

Mahalle kahvesinde, 'entel' barında, beş yıldızlı otel lobby'sinde, genellikle söyleşiler **'güncel'** üzerinde yoğunlaşır; gündeme bakarsınız, ya dedikodulu bir film, ya sigarayı bırakma kampanyası, ya zakkum olayı, ya da MİT raporu; hemen herkes, aslını faslını araştırmadan, çokluk kulaktan dolma bilgilere dayanarak 'ahkâm keser; daha da önemlisi, **ülkemizde aydın olmanın baş koşulu, 'güncel**i **kovalamak' sanılmıştır**; o pek ünlü 'Ne var ne yok?' sorusunun cevabı, o sıra ekranları dolduran, gazetelerden taşan bir konu çerçevesinde birkaç rivayet, ya da anekdot olursa, muhatap davayı kazandı demektir; dört dörtlük bir aydındır o, her şeyi biliyor, uçan kuştan haberi var!

Yazarlara filan da bulaşmıştır bu hastalık, hele gazeteciliği yazarlığına ağır basanlar, güncelliği kovalamayı, kovalamak da laf mı, gündemin birinci maddesini oluşturmayı, yeğlemişlerdir hep; Allah için söylemeli, aralarında çeşitli ilişkilerini yerinde kullanarak, olağanüstü 'haberler' yazanları çıkıyor; fikrimce, bu tür yazıların ağaca bakarken ormanı gözden kaybetmeye sebep olduğu da bir gerçek; oysa çocuklar bile bilir ki, düşünmek, kişiyi ya da olay değerlendirebilmek, ancak o

kişinin, ya da olayın, içinde oluştuğu koşulları incelemekle, sebep/sonuç bağlantılarını araştırmakla mümkündür; bu da en az, iki şeyi zorunlu kılar; düşünme payını, yani zamanı; nesnelliği, yani araya mesafe koymayı!

Çok mu telaşçıyız, karşımızdakini suçlamayı kestirmeden haklı çıkmak mı sayıyoruz, önceliği anlamak başarının ölçüsü müdür bilemiyorum; bildiğim ve gördüğüm, güncelliği kovalıyorum diye çoğumuzun, 'muhataralı' birtakım girdaplara daldığımız; gündemdeki konuların içyüzü diye, incir çekirdeğini doldurmaz safsataların, içi kof rivayetlerin, bilinmez hangi hınç ya da gizli amaçla hareket eden politikacı ya da bürokrat eskilerinin, ıvırına zıvırına kulak verip, yüzeyselliklere düştüğümüz, giderek, inandırıcılığımızı yitirdiğimiz!

Çok mu eski kafalıyım dersiniz? Ben hâlâ yazarın görevinin, güncelden kalıcı olanı (yani beşeriyi, yani sosyali, yani tarihi) süzmek olduğuna inanıyorum; bireylerde **Julia Kristeva**'nın aydınlar üzerine düşündüklerini aktarmıştım; aşağı yukarı diyordu ki; **aydının asıl işlevi güncel propagandalara –siyasi olduğu kadar, ilmi ya da edebi de olabilir– hoparlörlük etmek değil; tam tersine, düşüncede ve davranışta, toplumu totaliter bir yeknasaklığa götürmek tehlikesini gösteren; kişi, olay, eser vb. tezgahlamalara karşı, kafa yorup; 'farklı bakış açılarından, 'farklı' değerlendirmelere' gitmektir.**

Hazin ama, bizde bu tür bir misyona heveslenen 'kalem erbabına' en ziyade içerleyenler, çoğu propaganda bülbülü kesilmiş, 'aydın kesimindeki **'günceller'** değil midir.

Değer ölçüsü güncel olmak, güncel kalmak oldu mu; derinlemesine, sosyal ve beşeri boyutları olan, her türlü ta-

vır ve eylemler; yerini 'haber' ya da 'dedikodu' değeri yüksek, 'sansasyonel' tavır, söz ve çabalara bırakır; sanatçı eserinden çok, onun 'reklamını' ve 'pazarlamasını'; politikacı, sorumluluklarını yerine getirmekten çok, 'getiriyor' izlenimini yaratan 'halkla ilişkiler' fırıldaklarını, düşünmeye başlar; futbol argosundaki o müthiş deyim, topluma egemen olur; takım için değil, tribün için oynamak; yenilmek pahasına da olsa!

Halbuki maçları, gol atanlar kazanır.

FARKEDİLMEK MERAKI...

23 Şubat 1988

Acaba dikkat ettiniz mi? Konfeksiyon firmaları, 'ürünlerini' satmak için, şöyle bir ağız kullanıyorlar: onların kılıkları modayı yaratırmış, onların kılıklarını giyerseniz mutlaka farkedilirmişsiniz, dikkati ancak onların kılıklarını giymekle çekebilirmişsiniz; filan bey öyle yapmış da, Amerikan bara oturur oturmaz, bütün güzel hanımları etrafına toplamış; feşmekân hanım, bu giysileri 'taşıdığı' için, daha salonun merdivenlerinden inerken, ne kadar yakışıklı erkek varsa, hepsinin dikkatini çekmiş, vs. vs!

Altını çizmek istediğim nokta, dikkati çekmek, farkedilmek noktası; şimdi size, olmuş bir vaka anlatacağım, sonra konuya tekrar döneceğiz.

(Sir Anthony Eden, bütün Churchill kabinelerinin değişmez Dışişleri Bakanı olduğu kadar, yakışıklı bir İngiliz, olağanüstü şık sayılıyor, elbiseleri, üzerinde önemle durduğu, seçimini tesadüfe ve başkasına bırakmadı-

ğı şeyler; sözgelişi, terzisine bir takım elbise ısmarlıyor, prova filan, istediği hazır, Sir Eden'in 'malikânesine' gönderiyorlar; o da, yeni esvaplarını giyip, ertesi sabah Dışişleri Bakanlığı'na gidiyor.

Önce özel kalem müdürü: "— Sör, diyor, elbisenizden dolayı sizi kutlarım; ne kadar da başarılı!". Arkasından kabine toplantısında, bakan dostlarından birisi: "— Dear Anthony, diyor, bu kılığın harika?"; akşam üzeri, bir kokteyl partide, ünlü bir aktris, aynı iltifatı yöneltiyor: "— Ne kadar şıksınız, sör!". Hasılı, herkes bayılıyor Dışişleri Bakanı'nın yeni elbisesine!

Şimdi sıkı durun: Sir Eden, akşam evine dönünce, ne yapıyor biliyor musunuz; yeni elbisesini, uşağına hediye ediyor, gerekçesi de şu: bu elbiselerle dikkati çekiyorum, yeni oldukları farkediliyor; oysa başarılı bir giyim, kişiliğini dikkati çekmeden belli eden giyimdir.)

Burjuvazinin uzun yıllardır iktidarda olduğu ülkelerde, en akla durgunluk veren zenginlerin bile, gösteriş düşkünlüğü yoktur; belirgin bir ağırlık, hatta alçakgönüllülük içindedirler; servetlerini, gösterişli dışa vurmayı, küçümserler: İngiltere'de böyledir, Almanya ve Fransa'da da! Buna mukabil, burjuvazinin yeni yeni oluştuğu ülkelerde, zenginlik gösteriş olarak somutlaşır; Amerikan burjuvazisi, bu yüzden yetmiş seksen yıl Avrupa'lıların alayından kurtulamamıştır; hangi Avrupa başkentine gelseler, gösterişleriyle olduğu kadar, zevksizlikleriyle dikkati çekerlerdi!

Türkiye'de ticaret burjuvazisinin de, sanayi burjuvazisinin de, henüz oluşup geliştiği biliniyor; en açık kanıtı şu; dikkati çekmeyi, farkedilmeyi, kısaca gösterişi; bir meziyet, bir mümtaziyet gibi, reklam etmektedir. Ancak 'vahşi yükselme' dönemini yaşayan burjuvazilerin,

'sonradan görme' şatafat düşkünlükleri içinde olduğu ülkelerde rastlayabiliriz böyle davranışlara; İngiltere'de Fransa'da, Almanya'da, falan kılığı giyin, şipşak dikkati çekersiniz dediniz mi, adama gülerler; ama bir ülkenin cebi yeni yeni para görmeye başladı, üstelik kültürü, ona paralel olarak gelişmedi mi; insanları ya Avrupa'daki gurbetçi işçilerimiz, ya da Türkiye'deki ulusal ve yöresel 'burjuvalarımız' gibi, dikkati çekmeyi bir meziyet, farkedilmeyi kibarlık zanneder; etrafına gülünç olduğunu da kesinlikle anlamaz!

(Bayram değil, seyran değil, böyle bir yazı yazmak, aklıma nereden mi geldi? Yahu, televizyon haberlerinde, Londra'daki Kanuni Sultan Süleyman sergisi'nin açılışında, Lady Diana'nın giyimindeki sadeliği, zarafeti ve asaleti gördüm; arkasından da... reklamlarımızda, filan kılığı giyin farkedilirsiniz' spotunu dinledim de, oradan. Bilmem ki, daha kaç fırın ekmek yememiz gerekiyor?)

GELİN OYNAYALIM!

25 Şubat 1988

Hadi gelin, hafiyecilik oynayalım! Önceden söyleyeyim, berbat bir oyundur ha; en güvendiğin adamın cılkını çıkarır, iler tutar yerini bırakmaz; neden derseniz, bazı ölçütler (kriterler), adamın göründüğü ile olduğu arasındaki müthiş farkı, pat diye meydana koyar. Diyelim ki, 'ilerici' bir aydın üzerinde oynuyoruz oyunumuzu, söyleyin hele, dikkat edeceğimiz ilk şey ne olacak?

Hadi ben söyleyeyim: Söylediklerine kulak kesileceksiniz, adam ne diyor, iyice dinleyeceksiniz; bilinen, yay-

gın, söylene söylene sakıza dönmüş sloganlar, beylik solcu 'tahlilleri' yok mudur; ağzından ha bre, bunlar mı dökülüyor; yoksa, arada sırada, kendisine mahsus uygulama denemeleri mi yapıyor? Eğer, aralıksız, o bildiğiniz klişe lafları leblebi gibi döküyorsa, kulak asmayın, ilericinin hası değildir, daha ziyade, modaya uymuş biri, hatta az zorlarsanız, altından 'eyyamcının' teki çıkabilir.

Tut ki bu adam konuşmuyor da, yazıyor; yani daha üst kademeden bir aydın, şöhret möhret de edinmiş; o zaman yazdıklarına dikkat kesileceksiniz, adam ne yazıyor, size daha düne kadar bildiklerimizin dışında ya da üstünde ne getiriyor; bilgi olarak dağarcığını sürekli bir yenileme içinde mi, ideolojik düzeyde yeni çalışma gelişmeleri, örnek uygulama aşamalarını inceliyor mu; kuramsal sorunları ve konuları, sizin de anlayabileceğiniz bir çerçeve içinde tartışıyor mu; yoksa bir kere kurup çattığı zihinsel konforu içinde, gündelik olayların gidişine göre 'ahkâm kesip' vakit mi öldürüyor? İkinci tutumu tutmuşsa, çekiverin kuyruğunu! İlericiliği laftadır, bilgisi de donuk ve duruk olarak dağarcığında; zaten donukluk ve durgunlukla, **'ilericilik'** bir araya gelebilir mi?

Hafiyeliğin bir şekli de, attığı zaman mangalda kül bırakmayan **'ilericilerin'** hayattaki davranışlarını incelemektir; insanın gözünü boyayan **'yüksek'** laflardan sıyırır da, gözde ilericinin nasıl yaşadığına bakarsanız, çokluk, ilginç şeyler görürsünüz: kimileri iflah olmaz bencillerdir bunların, herşeyden önce kendilerini düşünürler, varsa kendileri, yoksa kendileri; adeta, **'ilericilik'** bile onların **'değerli kişiliklerine'** süs olsun diye icat olunmuştur! Kimileri şan şöhret ve şatafat düşkünüdür, günün havasını ilericilikle bunlara kavuşmaya elverişli bulmuş, doğru yanlış, bu sabana koşulmuştur; yarın rüzgâr değişir-

se, hiç arlanıp utanmadan bakarsın sabanı değiştirmiş, aynı hırs ve tutkuyla başka bir sabanı çekiyor.

(Doğru, adamın kendine yakın saydığı aydınlar arasında hafiyelik taslaması güzel bir şey değil, ama, ya onlar kaşla göz arasında, bizi boğuntuya getiriyorlarsa? Arayıp tarayıp, eğrisini doğrusunu bulup çıkarmak, boynumuza borç olmuyor mu?)

Ha, bir de kendilerini 'ilerici' sanıp da, hayattaki davranışlarında 'gerici'nin hası olanlar var ki, bunlara karşı en 'kral' hafiyelik, geleneksel ahlaka karşı gibi görünmektir; diyelim ki böyle birisi var, gerçekten liberal fikirli bir kişi olduğundan kuşkulanıyorsunuz; yapılacak şey çok basit, punduna getirip yanında, kadınların özgürlüğünden, cinsel devrimden filan söz edeceksiniz; ama öyle yarım ağızla değil, içten, inanmış birisi olarak; bakın bakalım o 'ilericinin' hası, kadınların toplum hayatında erkeklerle eşit olmasını kabul edebiliyor mu, edemiyor mu; şıp diye ortaya çıkar, Türkiye'de hele bu türden çetrefil 'ilericiler' pek boldur; ayrıca 'ilericilikleri' biraz da ikiyüzlülükle lekelidir bunların; zira söz konusu kadın başkalarının karısı ya da kızkardeşi oldu mu, yaman bir serbestlik yandaşı geçinmek babayiğitliğini gösterirler de, iş kendi ailelerinden kadınlara gelip dayandı mı, bir evlerinin penceresine kafes geçirtmedikleri kalır!

Kültür satanlara karşı hafiyelik de, hayli eğlendirici oluyor: baktınız adam, dart dart atmaktadır, gerçeğe çok yakın, ama gerçekte olmayan bir bilgin adı, bir kitap adı atın ortaya; tuzağınıza gözü kapalı düşecektir; böyle birisi olsun da o bilmesin olmaz; bilir mutlaka, o kadar bilir ki bir zaman sonra bu olmayan adamı ya da kitabı, başkalarına, varmış gibi satar!

İşte size bir sürü ipucu, kullanın kullanabildiğiniz kadar, ama ümidinizi de kırmayın ha! Kof çıkanlar, zaten hiçbir işe, bu arada kendilerine de hayrı olmayanlardır.

Markiz'de Beş Çayı

MARKİZ'DE BEŞ ÇAYI

1 Mayıs 1989

Daha o zaman 'Petrograd'ın adını 'Ankara Pastahanesi'ne, 'Parisienne'in adını 'Hatay Pastahanesi'ne çevirmemişlerdi. Daha o zaman, yani ne zaman? 1940'lı yıllar, savaş bütün cephelerde, olanca şiddetiyle sürüyor; ben öğretime devam hakkımı 'Danıştay kararıyla' yeniden elde etmiş, 'yatılı' okumak üzere İstanbul'a gelmişim; eski Beyoğlu'ndan beni en ziyade etkileyen şeyler, pastaneler oluyor; 'Haylayf', 'Nisuvaz', 'Löben' ve Markiz! 'Markiz', hele 'Markiz!'

Önünden geçtiğiniz oluyor mu? Tünel'e yakın bir yerdedir, Sovyet Konsolosluğu'nun az buçuk karşısına düşer; bir ara yedek parçacı dükkânı olacağı söylenmişti ya, olmadı; camlarından bakınca, duvarlarındaki ünlü dört mevsim tabloları ile, bir zamanların ünlü 'Markiz'ini terkedilmiş ve kederli, görüyorsunuz. Neydi o, bırakın taşradan gelenleri, İstanbul'un nisbeten yoksul mahallelerinden gelenleri bile etkileyen, son derece ağırbaşlı, galiba aristokratça bir görünüşü vardır. O yıllarda, orada, tek gözlüklü, yanakları hafifçe pudralı, diplomat eskilerine; hâlâ Birinci Dünya Savaşı kibarlığını yaşayan, yüksek rütbeli emekli subaylara; Pera döneminin zara-

fet ve güzelliğini, yakındoğu aksanıyla konuştukları Fransızcalarına dökmüş, çok boyalı ve buğulu **'Levanten'** madamlara rastlanırdı; ellerinde gümüş zarflı çay fincanları, saplı ve altın çerçeveli gözlükleri; önlerinde 'ecnebi' gazete ve dergileri; artık *Le Temps* mi olur, *Le Journal de Geneve* mi; yoksa *Völkishe Beobachter* mi, *The Times* mi, hangisiyse? Benim *Aynanın içindekiler* dizisi romanlarını okumuş olanlar, *O Karanlıkta Biz*'de, *Sırtlan Payı*'nda, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda, bu pastanelerin renk ve atmosferlerini, çok daha etraflı ve ayrıntılı olarak hatırlayacaklardır.

1940'larda **Markiz**'in yanısıra, az ilerde karşısına düşen (Şimdi ABC kitabevi) **'Löbon'**, **Pangaltı**'da hem pastanesi hem birahanesi olan **'Hay-Layf'**; içeriye adımınızı attığınız anda, kendinizi Fransız taşrasındaki bir emekliler kahvesine daldığınızı sandığınız **'Nisuvaz'**; nihayet, en ucuz ve en halka açıkları sayılabilecek **'Baylan'** hâlâ bütün debdebesiyle yaşayan kahveler arasındaydı. Bakın bilerek 'kahve' diyorum, çünkü buraları daha çok batı ülkelerinde gördüğümüz çay salonları (**Tea Room**) ile kahveler (**Bistro**) arasında birtakım yerlerdi; genellikle bizim halkın toplaşmayı sevdiği, iki türlü buluşma yerinden, bu 'alafrangalıkları' ile ayrılırlardı: oldum bittim, yalnız erkeklerin gidebildiği 'geleneksel' kahve ve kıraathanelerimizden; kadın-erkek girilebilen, 30'lu yılların bütün romanlarında önemli bir yer işgal eden, muhallebicilerimizden! **Türkiye**'nin 'Batı Yandaşı' (yoksa mukallidi mi demeliyim?) **Tanzimat**, **Meşrutiyet**, **Mütareke**, hatta **Cumhuriyet** aydınları; onlar kadar, hatta onlardan da ziyade **'Levanten'** tatlısu frenkleri, işte bu alafranga pastanelerde **'aperitif'** alır, **'alla franca'** çene çalar; edebiyat, sanat ve siyaset konuşurken; gerçek **İstanbul** halkı, mahalle kahvelerinde tavla ya da al-

tıkollu iskambil oynar, muhallebicilerde bulunurdu; tabii, sorunlar da oralarda konuşuluyor.

Fikrimce bu ayrılık iyice belirtilmeden, 'Markiz'in ve benzer eski Beyoğlu kahvelerinin ifade ettiği asıl anlamı, bu anlamın kültür ve siyaset tarihimizdeki boyutlarını gençlere adamakıllı anlatamayız. 'Markiz', 'Löben', 'Nisuvaz', 'Haylayf', hatta 'Baylan', 'Devlet-i aliyye'nin battığı yıllarda Dersaadet'te oluşmuş, bazen 'ecnebi' daha çok 'gayr-ı müslim' komprador burjuvazisinin; doğal olarak da, bu burjuvazinin benimsemeye çabaladığı kültür emperyalizminin yuvalarıydı. Sahipleri genellikle kozmopolit yabancılar, ya da varlıklı azınlıklardan olurdu, garsonları ise Hıristiyan, bazılarında kadın; söz temsili ben, 1950'lerde bile 'Nisuvaz'da, bir de adı sonradan 'Cumhuriyet'e çevrilmiş olan, 'Kristal'in altındaki pastanede, taa Mütareke'den kalmış, beyaz Rus garson kadınların hizmet ettiğini hatırlıyorum.

Fakat asıl dram, Türk düşünce ve sanat hayatının içinde oluştuğu bu yerlerin, bu derece frenk özentisi içinde olmalarında değildir; ya nerdedir, zaten onu söyleyeceğim ya, lafa onun için girdim.

On-on beş yıl oldu mu? Ankara'dayım, dostum Demirtaş Ceyhun, bilmem hangi vesileyle beni, İstanbul'da bir yerde söyleşi yapmaya çağırmıştı; o tarihte demek, şimdiki kadar güre değilmişim; kalkıp geldim. Epeydir İstanbul'dan uzak olduğumdan mı nedir, salon bayağı dolmuş; herkes merak içinde, ne diyeceğimi bekliyor; o sırada, hırçın ve sert bir solculuk modası yok mu, herkes beylik birtakım sloganlar atarak lafa giriyor; ben de öyle yaptım, şu farkla ki, yalnız bir tarafın sloganlarını söylemiyorum, birbirinin karşıtı ne kadar taraf varsa, hepsinin sloganını ardarda sıralıyorum, başta Demirtaş, herkes, adam fıttırdı mı diye etrafına bakınmaya başla-

dı; oysa anlatmak istediğim şuydu; ülkemizde komünist, sosyalist, demokrat, liberal vs, ne olunursa olunsun; birbirlerine bunca ters düşen fikirleri savunanların ortaklaşa ve vazgeçemedikleri bir yanları vardı, şiddetle Batı'ya özenir, ölümcül karşıtlıklarını, hemen hemen aynı tarz hayatı yaşayıp, aynı tarz kahve ve pastanelerde, (şimdi barlarda) yiyip, içerek; hatta aynı ecnebi ülkelerden gelen yabancı gazeteleri okuyarak sürdürürler. Seçimden seçime oyunu isteyecekleri ülkenin asıl sahibi halk yığınlarıyla ilgileri, ilişkileri yoktur; halk kendi hayatını yaşar, onlar kendi hayatlarını, daha doğrusu, kendilerine örnek aldıkları yabancıların hayatlarını!

İşte o pastaneler bu sözde birbirine karşıt, gerçekte herşeyleriyle birbirinin eşi sanatçı ve fikir adamlarımızın, onların yardakçılarının buluşup geliştikleri yerler. Osmanlı aydını sosyalistim diyor, demekle kalsa iyi, işi 2. Enternasyonal'a başvurmaya kadar götürmüş, gel gör ki cadde-i kebir'e çıktı mı, teşebbüs-i şahsi ve adem-i merkeziyet yandaşı prens Sabahattin Bey'in taraftarıyla aynı pastanelerde oturup, aynı Viyana ya da Paris kahvesini içiyor (o zaman espresso ve cappucino henüz devreye girmemiş), aynı alafranga servisten yararlanıyor, aralarında hatta aynı tarihte Paris'te sürgün bulunmak, Karlsbad'da olmak, Londra'dan geçmek gibi, ortaklaşa hatıralar var. Bilmem anlatabiliyor muyum? Halkın gözüyle baktın mı, fikir ayrılıkları ne kadar vahim görünürse görünsün, bu sanatçı ve aydınların hepsi birbirlerinin aynı: hepsi Türk'ten ziyade ecnebiye benziyor, hepsi Türkler'in yaşadığı hayattan uzak; hiçbirisi, ciddi ciddi, tarih ve yurt bilinci nedir diye araştırıp, çağdaş koşullarda ulusal bir Türk bileşiminin ne olacağını aramıyor da, mülkü parçalamak isteyen Düvel-i Muazzama'nın sundukları çeşitli kültür reçetelerini benimsiyorlar.

Ne dersiniz, Devlet-i Aliyye'nin batmasında, sonraları çoğu işbirlikçi bile olacak bu tür sanatçı ve aydınların, hiç mi rolü olmamıştır?

Yarın Artık Bugündür'ü seyretmiş miydiniz?

O televizyon dizisini, günümüzün 'entel barları'nın eski Pera pastanelerinin ne dereceye kadar uzantısı olduğunu tartışmak için yazmıştım. O kadar öyledir ki, ne vakit eski Pera'yı canlandırmak lafı açılsa, en hararetli savunucuları o barlardan geliyor; yoksa, Arabesk çağının bu yabancılaşmış çocuklarını eski Pera alafrangalığını özlemle anmaya götüren, o alafrangalığın esrarengiz büyüsü müdür? Doğrudur, vardır öyle bir büyü, romanlarımda, ben de altını çizmeye uğraşmışımdır ama, zinhar yanılmayalım, o büyü, bir çürüme, dağılma, yozlaşma, ve bozulma döneminin (decadence) büyüsüydü; Tanzimat sonrasında başlayıp, İkinci Dünya Savaşı ertesine kadar sürüyor; gerçekte çoğu 'seçkin' aydınımızın iğrenerek burun kıvırdığı 'lahmacun' ve 'kebap' kültürü, o bildiğimiz 'arabesk lümpenlik'; Beyoğlu'na dalarak, iki yüz yıllık bir 'yabancılaşmayı' tasfiye etmiştir.

Niye lümpen mi olmuştur? Niye mi arabesktir? Böyle olmaması için, mutlaka devrede bulunması gereken, aydınlarımız ve sanatçılarımız; o süreç işlerken, Pera pastanelerinde fink atıyorlardı da ondan!

YALNIZ ÖĞRETİM YETMEZ!

1 Haziran 1989

Onu böyle darmadağın, bu kadar yıkılmış, ilk defa görüyorum; ince dudaklarının iki yanında, iki yenilgi çiz-

gisi belirmiş; her vakit, altın tozu parıltılar savuran sarı ela gözlerinin derinliklerinde, sinsi sinsi büyüyen birtakım gölgeler!

On yıl oluyor mu? Belki daha da fazla: Kavaklıdere'deki (Ankara) o yanlış Tuna Pastanesi'nde, (yanlış, çünkü 40'lı yılların Beyoğlu'sundan 'aktarılmışa' benzer) iki kalın çay fincanının ardına oturmuşuz; dışarıda gizli bir kar, insanın parmak uçlarını düşüren, alçak bir soğuk; durup durup, diyor ki bana:

"— ... ben artık yıldım, şunu şuradan alıp şuraya koyasım gelmiyor; çünkü hangi işe kalkışsam, altında ben kalıyorum; Emile Zola ne demiş, 'Herkesin kullanacağı bir yapıya, herkes kendi taşını getirecek' dememiş mi? Ne gezer, bizde böyle değil, aynı kafadaki arkadaşlarla birliktesin, ortaklaşa bir işe kalkışıyorsun; herkes işin bir ucundan tutacak, her biri üzerine düşeni ciddi bir sorumluluk duygusuyla yerine getirecek, öyle mi? Bekle!"

Sigara paketine davranıyor: pastanenin akşamüstü loşluğunda, çakmağın yanıp sönen mavi alevi, yüzünü çepçevre kuşatan, büklüm büklüm dumanlar; oturalı bu üçüncü sigara, iyi hatırlıyorum, eskiden bu kadar içmezdi; sesinde belli belirsiz bir öfke, paldır küldür sürdürüyor:

"— ... kaytaran kaytarana! Kimisi açıkça söyler, hiç utanmaz; kimisi akıl almaz binbir mazeret sıralar, gerekçe gösterir; sonuç daima aynıdır, kim sorumluluk duygusu taşıyorsa işin tamamı onun üzerinde kalır; daha da berbatı, yapılan, başarıya ulaşırsa, o kaytaranların hepsi pay ister de, başarısızlıkla sonuçlanırsa, okkanın altına dişini tırnağına takıp çalışan gider, o suçlu sayılır!

Çayından bir yudum alıyor, ama yudumladığı çaydan ne kadar uzaklarda olduğu, bakışlarının pusundan an-

laşılıyor; onu bu derece şikâyetçi bir çaresizliğe düşüren nedir, genel sorumsuzluğumuz mu, yoksa bu sorumsuzluğun çatır çatır ezdiği başarı hayalleri mi?

Bu keresinde, Atatürk Orman Çiftliği'ndeki 'Merkez Lokantası'nda yemek yiyorduk, gözlerinde ince ateş pırıltıları, sesinde dolu bir heyecan demişti ki: "İnanmak, başarının yarısıdır, öteki yarısı çalışmak", oysa şimdi ne diyor:

"— ... nedir bu yahu, dernek kurmaya kalkarsın, tutum aynı; dergi çıkarayım dersin, öyle; hele ticaret yapmaya kalkışırsan, yandın gitti: iyisi mi, yükün altına sen girmeyeceksin, nene lazım canım, sen mi kaldın dünyayı düzeltecek?"

Arkasında, belki 70'li yılların o bunaltıcı havasından, üzerimize çöken bezginliğin etkisiyle, benim söylediklerim:

"— ... ne dertleniyorsun, sana vergi bir dert mi bu, hele şöyle sağına soluna bir göz at, devlet dairelerinden belediyelere, KİT'lerden özel holdinglere, her yerde tutum aynı; kimse işine sahip çıkmıyor, herkes her şeyi ellerinin ucuyla tutuyor, ilk fırsatta bırakıyor; çalışıp çabalayan heryerde üç beş kişi, onlar da hangi birine yetişsin? Zamanın değerini bilmiyoruz, iş planlamayı beceremiyoruz; kırk yılda bir, körün taşı, bir planlamayı kıvırabilsek, uygulamasında yaya kalıyoruz; iş ahlakı oluşmamış, iş disiplini hak getire, sorumluluk duygusu sıfır, estek köstek..."

Sorun üzerinde ben, az kafa yormamışımdır.

Adetimiz malum, savrukluğumuzu geleneksel olarak 'şarklılığımıza', yanlış bir müslümanlık yorumundan 'müdevver' tevekkül ve kader anlayışımıza bağlarız; oysa düşündükçe, hele olayı toplumsal/ekonomik çer-

çevesine oturttukça, durum aydınlanıyor. Kilit kavram galiba rasyonellik, zamanı emeği ve parayı rasyonel kullanabilmek; ne var ki çağdaş 'ileri' toplumlarda 'zamanlama' – ya da 'rasyonellik' gibi önemli kavramlar, aşağı yukarı sanayileşmeyle birlikte gündeme geliyor.

Öyle ya, endüstriyel üretim buharın kullanılmasından bu yana, belirli bir ritm kollayan, zamanı belli bir verimlilik ve kârlılık açısından değerlendirip, ondan yararlanan üretimdir; bu üretimin örgütlenmesi, zamanı çok iyi hesapladığı gibi, onu kullanacak kişilerin o zaman parçası içindeki sorumluluklarını da, yapacakları işleri de, inceden inceye saptıyor; şu parçayı, üretim kayışı önünden geçerken, şu kadar saniyelik bir sürede işleyeceksin; işlemedin mi, yandın, bütün üretim süreci aksar, norm düşer, hesaplar altüst olur, bunun sorumluluğu da senin boynunadır.

Üretimin, çeşitli üretici birimlerine göre, böyle planlanması; sorumluluğun, ciddi bir işbölümü esasına göre, böyle dağıtılması; üretimde görevli herkesin, dakikliğini zorunlu kılar, sorumluluk duygusunu yoğunlaştırır, dikkatini son derece biler. Gelişmiş endüstri işçisinin, endüstrinin uç sektörlerindeki (elektronik, petrokimya vs) işçilerinin, ötekilerine oranla gelişmişliği zaten buradan doğmuyor mu? Yine buradan doğan bir başka şey de, üretim sürecindeki bu tutumun zamanla üstyapılaşması; toplumsal davranışlara yansıması; öteki iş alanlarında da çalışma disiplini, zamanlama, sorumluluk kavramlarının yerleşmesini sağlaması!

Adam fabrikadaki işinde, dakikanın –ne dakikası be, saniyenin– değerini anladı mı; şehirdeki randevusunu da ona göre verir, buluşmaya da dakikası dakikasına gelir; ortaklaşa bitirilecek bir işte, üzerine bir sorumluluk aldı mı, kaytarmaya değil, o sorumluluğun gereklerini za-

manında yerine getirmeye bakar. Batılı toplumlarda görüp de imrendiğimiz, toplumumuzda olmayışına hayıflandığımız bu özelliklerin, kökeninde hep aynı şey var, onların bizden önce endüstri toplumu aşamasına ulaşmış, hatta onu aşmış olması; endüstriyel üretim sürecinin kavramlarıyla düşünmeyi, ona göre davranmayı, toplumsal ve bireysel bir 'tabiat' haline getirmesi!

Biz henüz öyle yapamıyoruz çünkü...

... ya henüz feodal, yani kırsal toplumun gelenek ve göreneği içindeyiz; orada üretim süreci böylesine dikkat gerektirmez, titizlik istemez, çünkü zamanla sıkı sıkıya kayıtlı değildir, ürün dönemi olmadı mı, üstelik zamanını nasıl dolduracağını bilemezsin, çünkü günler ve saatler sana adamakıllı bol gelir; ya da bürokratik bir göreneğin tutsağıyız, o daha da kötü, çünkü bizde bürokrasi hem halkın üzerindeki ayrıcalık sınıfıdır, hem de düpedüz devletin sırtından geçinir; bürokrat dediğin, işi ne kadar uzatırsa, kendini o kadar önemser ve önemsettiğini sanır; hele görevini kaytarıp, maaşına hiç çalışmadan konabilirse, basbayağı hünerli sayılır; eh yarı feodal, tarihin son iki yüzyılını yarı sömürge olarak geçirmiş bir toplumun bürokratı da, elbet böyle olacaktır; ondan, gelişmiş endüstriyel toplumların bürokratındaki nitelikleri, bekleyemezsiniz ya!

Sovyetler Birliği'ndeki merkeziyetçi bürokrasi diktası da, aşağı yukarı, aynı nedenlerden oluşmamış mıdır?

Endüstrileşme deyip geçmeyelim, işin ucu bakın nerelere varıyor. **Ankara**'daki **Tuna Pastanesi**'nde toplumsal bozguna uğramış, beraber çalıştığı arkadaşlarının sorumsuzluğundan yakınan, 'toplumcu' bir gençti; düşünün hele, demek kaytaranların önemlice bir kısmı, toplumcu geçinenler, yani davranışlarını toplumsal so-

rumluluk bilinciyle yönlendirmesi gerekenler; onlar da böyle olursa, öbürlerine araba yolu; **'insan insanın kurdudur'** diye, başarıyı başkalarının üzerine basarak elde edeceğini uman, aşırı 'bireyciler' neler yapmaz? Neler yapabildikleri, hanidir, günlük gazetelerin manşetlerinden inmeyen 'köşeyi dönme' yolsuzluklarında okuyoruz.

İşte onun içindir ki **çağdaş toplum, gelişmiş toplum, herkesin sorumluluğunu bilinçli olarak üstleneceği endüstrileşmiş toplumdur; çoğumuz bunu bir eğitim işi sanıyor, öğretimi sıkı tutacaksın, herkes sorumluluğunu bilecek; öğretimi, altmış yıldır, son derece sıkı tutuyoruz, her taraf hâlâ laçka niye; sorun aynı zamanda, hata öncelikle bir ekonomik ve toplumsal gelişme sorunu da ondan; endüstrileşmeyi gerçekleştirip, onun normlarını toplumsal üstyapıya aktarmadın mı, bu iş yatar;** yarı feodal üstyapıyı koruyup aktarma çağdaşlaşmalara heveslendin mi, işte böyle yalpalarsın; en önemli işlerin sahipleri bile görevlerini üstlenemezler, birbirlerinin üzerine yıkarlar; bireysel sorumluluk duygusuyla üstlenmeye kalkışanlar da, arada kaynayıp gider.

Endüstrileşmek deyince, elbette, sahici endüstrileşmeyi kastediyorum; yoksa, turizm, orman ve tarım sanayiini değil; o, işin hokkabazlığı!

OYUN DEYİP GEÇME!

1 Temmuz 1989

Allah bilir siz de oynadınız: sıradan bir oyun, eş dost arasında, vakit geçsin diye oynanıyor, eskiden Beyoğlu'nun o karanlık ara sokaklarına dağılmış 'entel' barlarında re-

vaçta idi; son yıllarda, daha çok 'turistik' tatil köylerinde rağbet görüyor; güneş yoğunluğundan, deniz mavisinden sersemlemiş birkaç çift, ellerinde buzlu akşam içkileri, açık amerikan bara tünemiştir; alttan alta, hafif plaj müziği, gizli cansıkıntısı hissediliyor; biri ortaya çıkar, damdan düşercesine der ki:

"— Beş bin liralık bir sorum var, kim cevap verecek?"

Arkadan soru gelir, radyo televizyon bilgi yarışmalarındaki türden, müzik edebiyat sinema vs. üzerine, 'enayi' bir soru; elbet, her yerde ve her zaman nasılsa, burada da öyle, nefesine güvenen borazancıbaşı, kalkıp cevabını veriyor; bilirse ne âlâ, beş bin kağıdı cepledi demektir; bilemezse beş bin lirayı o veriyor: kumarın başka türlüsü işte, belki biraz da yararlısı!

Kaç yıl oldu hatırlamıyorum, belki yirmi beş belki otuz; o tarihte pek gözde bir **Beyoğlu** lokalindeyiz, renkli ışıkları saklı, müziği yumuşak, içkileri hileli bir 'kulüp'; 'sanat çevresinin' gedikli 'entelleri', başarısı kendinden 'menkul' oyuncular, işsiz birkaç film asistanı, hiçbir zaman 'anlaşılmamış ve anlaşılamayacak' bazı şiir 'dehaları', hep oraya 'düşüyor, grup grup masalara dağılır, içtikçe yerlere sarkarak, yarı geceye ufalanırlar; aralarında bir grup, bu oyunun hastası, hele bir spor muhabiri var, adeta 'horoz'; bilgisine güvendiği meydanda, akla hayale gelmedik konularda, olmadık sorular çıkarıp, herkesin paralarını topluyor; tabii o zamanlar lira henüz lira, kuruşun bile esamesi okunmaktadır; 'beş liralık' coğrafya sorusu:

"— ... Terra Dul Fuego neresidir?"

İki buçuk liralık sinema sorusu: "— ... ünlü rejisör ve sinema oyuncusu **Erich Von Stroheim** hangi milletten di?"

İlki için **Güney Amerika**'nın en dip ucu diyeceğine,

İspanya diyen; ikincisinde, Avusturyalı yerine Alman diyen, hapı yuttu: paraları sökülecektir; o 'horozun' kendine güveni iyice artmış olmalı ki, az uzakta karısıyla kendi halinde oturan, oyunu sadece seyreden bir adamcağıza sataşıyor:

"— Hadi beyim, bir soru da siz sorsanıza, ne güzel oynuyoruz?"

Adamın böyle oyunlardan da, güç gösterilenlerinden de hazzetmediği belli, incelikle gülümsüyor ama, soru da sormuyor; ısrar, ısrar, ısrar; nihayet besbelli kurtulsun diye, bir soru sordu, ortalık tıss, kimse bilemedi; havada, ansızın bir tatsızlık; oyunu oynayan grup, hele başı çeken o 'horoz' kendini hakarete uğramış mı sanıyor ne, beş paralık adamın üstündedir; bir soru, bir soru daha, bir soru daha; buna cevap verin Ahmet Bey, ya şuna ne dersiniz, ya buna ne buyrulur, filan festekiz.

Hepimizin heryerde sık sık gördüğü üzere, basit bir salon oyunu, kaşla göz arasında bir izzetinefis savaşı haline dönüşmüştü.

Peki neden böyle oluyor?

En nezih kulüplerdeki en seviyeli tartışmaların, ana avrat sövülerek bittiğini az mı yaşadık? Fikir planındaki bir uyuşmazlığın sonunda, tarafların toplumsal, hatta bireysel kusurlarının sergilendiğine az mı tanık olduk? Oyunun ya da tartışmanın bir onur savaşı olmadığını niye kestiremiyoruz? Niye karşımızdakini ille alt etmek, gücümüzü –daha doğrusu, en güçlü olduğumuzu– herkese kanıtlamak merakındayız? Bireysel gibi görünen bu eğilim, toplumsal düzeyde ele alındı mı, felaket sonuçlar getiriyor: spor yarışmalarının sık sık kavgaya dönmesi neden, bundan; öğrenci hareketlerinin, dönüp dolaşıp silahlı eylem biçimine girmesi neden, bundan; herkes herkese üstünlüğünü, güçlülüğünü kanıtlamaya çık-

mış, uygar bir ülkede miyiz, vahşi bir ormanda mı, doğrusu sorulacak sorudur.

Hanidir düşünürüm, ulaştığım yer galiba şurası: toplum olarak, son iki yüz yılı, biz öylesine ezik geçirmişizdir ki, handiyse toplumsal anlamda ve düzeyde, bir 'aşağılık kompleksine' kapılmışız; bu genel aşağılanmışlık, tek tek, elbette bireylerde de yoğunlaşıyor; hele aydın takımında, inanılmayacak bir dereceye ulaşıyor: sanatçılarımızın, fikir adamlarımızın, politikacılarımızın, alınganlığına diyecek yoktur: kimse gerçeğine ve gerçek yerine razı değil, başkalarına kendisini olduğundan başka türlü göstermek derdinde bunun için de oynayıp duruyor; hayatı sürekli bir güç gösterisi, sürekli bir kendini kanıtlama uğraşı!

Oyunlarda bile böyle bu, soru sormada herkesi altetmeye alışmış 'horoz'; oyununu, bıyık altından gülerek seyreden adamı da, yenmek istiyordu; buna mukabil, adam da nihayet soru sormayı kabul edince berikinin istediği savaşa 'balıklama' dalıyor; kimsenin içinden çıkamayacağı bir soru yerine, sıradan bir şey sorup, o sırnaşık herifi başından atamaz mıydı? Atmasına atardı ama, atmaz, atamaz; niye mi, ona meydan okundu ya, o da ötekilerden aşağı kalmadığını, hatta onlardan üstün olduğunu kanıtlayacak! Başarıya erdi mi, yandı, bu defa 'horoz'un izzetinefsi incinmiş oluyor; ötekini ne yapıp yapıp altetmek isteği, içinde tutkulaşıyor, saplantıya dönüşüyor.

Bunun ne büyük bir 'sululuk' olduğunu, nasıl da göremiyoruz?

Şu sıradan oyunu, ülke çapında ele aldık mı, hâl-i pür melâlimiz, pek güzel gözler önüne serilmiş olur.

Tanzimat'tan bu yana akılcı geçiniyoruz ya, hikâye,

aslında hiçbir davranışımız akla uygun değil! Hemen her davranışımız duygusal güdülerle, duygusal ortamlarda oluşup gelişiyor. Ayıp, ayıp ayıp! Bu böyle mi olmalıydı? Koca koca adamlar, çocuklar gibi, son derece sudan sebeplerden darılıp barışıyorlar. Ülkenin ve insanların kaderi, bir yerde, duygusal tepişmelerin sonuçlarına bağlı. Olur mu canım, bunu mutlaka aşmalıyız; aşmalıyız diyorum ama, kolay kolay aşamayacağımızı da biliyorum, çünkü yükselme evresindeki kapitalizm, bu türden üstünlük yarışmalarını kamçılıyor; bir adı da ne zaten, 'şahsi teşebbüs', demek her şey 'şahsi' düzeyde olup bitecek, oyunlar 'şahsi' düzeyde oynanacak; eh o zaman, gel de çık işin içinden. Hele bireysel derken bireyci, daha da kötüsü bencil olmaya yatkın isen, dengeli toplumların rahatlığı, senin toplumunda öldür Allah gerçekleşemez; çünkü bireysellik, nihayet kişilik iddiasıdır, halbuki bencillik doğrudan doğruya egoizm!

Peki ne yapalım? Öyle sanıyorum ki, önce şu toplumsal aşağılık kompleksinden arınmalıyız. Evet, 1699'dan, 1712'den bu yana, Batılı ülkeler bize aralıksız kök söktürmüştür; ama, onların ne mal olduğu da, artık anlaşılmadı mı? Sadece yüzyılımız içinde yeryüzünün yaşadığı en büyük insanlık suçlarını o ülkeler işledi; sömürgeciliği ele alınız, iki büyük dünya savaşını düşününüz, ırkçılık iddialarıyla zencilerin, kızılderililerin, yahudilerin ezilmesini hesaba katınız, nihayet hırslı gelişme arzularıyla tabiatı nasıl kirlettiklerini hatırlayınız... doğrusu ya, onlara bakıp dövünmemizin alemi yok, Selçuklu ve Osmanlı'nın bin yılda işlediği günahı, Batılı ülkeler maşallah yüzyıla sığdırabilmişlerdir.

Dahası, toplumsal olanla bireysel olanın sınırını iyi saptamalı, bireyselin –üstelik özel çıkar adına– toplum-

sala tecavüzünü önlemeliyiz; çünkü liberal, demokratik, kısacası 'sivil' toplumda oyun, kurallarına göre oynanır, kuralları bozarak değil.

Hem unutmayalım ki o ülkelerin dilinde 'sivil', aynı zamanda 'uygar' anlamına geliyor.

BU NE SORUMSUZLUK?

1 Ağustos 1989

Bir tarihte, şöyle bir şeyler karalamıştım: Bir adam kendini fazla mı önemsiyor, onu ya şiddetli bir depremin hemen sonrasında görünüz; ya da bol yıldızlı bir gecede, evrenin sonsuzluğunu ve zenginliğini seyrederken! Her iki durumda da küçülür, minnacık olur, fındık kabuğuna sığar. Nedeni belli: insan toplumsal hayvandır, toplumsal ilişkiler içinde önem kazanır; böyle doğasal güçlerin hüküm sürdüğü ortamlarda, bütün toplumsallığını yitirdiğinden midir nedir, birden evrendeki sayısız gezegenlerin birinde, nasılsa (ünlü bilgin **Jacques Monod**'ya bakarsanız tesadüfler ve zorunluluklar dolayısıyla) meydana gelmiş canlının, ilkel önemsizliğine dönüverir.

Lisedeyken bir ara, ciddi, matematik/astronomiye yazılmak istemiştim; uzay, öylesine çekiyordu ki beni, çeşitli sorunları, bilinmezlikleri ile! **Üniversite Rasathanesi**'nde **Dr. Gleisberg**, teleskopta **Venüs, Jüpiter** gibi gezegenleri bulup da gösterince, duyduğum heyecanı anlatamam; hele çevresindeki esrar dolu halkasıyla **Satürn**'ü görmek, heyecan ve meraktan, beni neredeyse sarhoş etmişti. Paris'te Fransızca'yı söker sökmez, aldığım ilk ki-

taplar arasında, renkli astronomi kitapları vardır desem, şimdi güler misiniz?

Kimbilir, belki şairliğimdendir! Hemen eklemeliyim, belki de önümüzdeki yüzyılın gerçekten bir uzay keşifleri yüzyılı olacağına, inandığımdan! Prof. Carl Sagan'ın ünlü eserine göz atmak fırsatını bulmuş muydunuz? Alın size gelişigüzel bazı satırlar: "Günümüzde artık insanları yıldızlara götürmeye yarayacak uzay araçlarının öncüleri üzerinde çalışılmaktadır"; "Kaç gezegen sisteminin varolduğunu kesinlikle bilmiyoruz, sayılarının hayli kalabalık olduğu sanılıyor; bizim hemen yakınımızda, bir değil, birkaç gezegen sistemi var; Jüpiter, Satürn ve Uranüs'ün, her birinin, birer gezegen sistemi bulunuyor; bunlar, boyutları ve aylarıyla olan mesafeleri bakımından, güneş çevresindeki gezegenlere benziyorlar"; "bu arada kuramsal çalışmalar, gezegen sistemlerinin galaksilerde olağan bir durum olduğunu belirtiyorlar; oralarda keşfedilmeyi bekleyen, belki de yüz milyarlarca gezegen sistemi bulunmaktadır."

Carl Sagan eli kulağındaki uzay keşiflerini hayale daldı mı, nasıl da şairleşiyor?

"... Bu dünyalardan bir tanesi bile, yerküremizin aynı olmayacaktır belki de; bazıları konuk barındırabilir olacak, bazıları konuksever olmayacaktır; kimisi de insana kalp ağrıları verecek, güzellikleri sergileyebilecektir; bazılarında gündüz vakitleri nice güneşler görülebilecek, gecelerinde aylar çıkacak; ya da, bir ufuktan doğup öteki ufuktan batan büyük halka sistemleri belirecektir; bazı gezegenler, aylarının yakınlığı nedeniyle, göklerde, pırıl pırıl yanacaktır; bazıları gaz bulutundan oluşacak, bir zamanlar varolan ve şimdi artık yok olmuş bir yıldızın kalıntısı olarak; uzak ve egzotik takım yıldızlarla dolu bütün bu göklerde, soğuk bir sarı yıldız olacak;

bu yıldız, büyük Samanyolu'nun, küçücük bir bölümünü incelemek üzere, yıldızlararası taşıt filosunun kurulup yolculuğa çıkarıldığı bir liman olarak kullanılabilecektir."

Neresinden bakarsanız, dünya uzayın fethine hazırlanıyor; zamanında, yeryüzünün keşfi nasıl o zamana kadar süregelen hayatı altüst etmişse, önümüzdeki yüzyıllarda uzayın keşfi, aynı şekilde ve çok daha büyük ölçüde, yerküredeki hayatı altüst edecek; bunu görmemek için, insanın ya kör olması lazım, ya da cahil; onun içindir ki, bütün ülkeler önümüzdeki yüzyıla uzanacak genç nesillerini uzay bilgileriyle donatıyor, yeni keşiflerin getireceği büyük değişikliklere hazırlanıyorlar. Peki biz ne yapıyoruz? Bunu, geçenlerde okuduğum bir yazıda, tesadüfen gördüm ve dehşete düştüm; İÜFF'den Prof. Dr. Fatma Esin, altını kalın kalın çizerek diyor ki: **'ülkemizde, uzaya olan bu doğal ilgiye, teknik ve bilimsel gelişmeyle çelişki oluşturan, rasyonel düşünce ile bağdaşmayan, bir uygulamayla karşı karşıyayız: lise programlarından astronomi dersi kaldırıldı".** Evet yanlış okumadınız, 1970'li yılların sonlarına kadar, lise son sınıflarında okutulan, –o da aslında yetersiz Astronomi dersi, tamamiyle kaldırılmış; 1980'de, İstanbul, Ankara ve Ege Üniversiteleri Astronomi dalı başkanları Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurup, dersin yeniden konulmasını istemişler ama, sonuç sıfır!

Yalnız Astronomi, ya da Astrofizik mi? Sibernetik'e ne buyurulur? Televizyondaki, birkaç yabancı bilimkurgu dizisinin dışında, ne yazılı media'lar konuyla ilgileniyor, ne görsel media'lar; istediği kadar dünyanın gündeminde bir numaralı maddeyi oluştursun, sibernetik Türkiye'nin gündeminde yoktur; oysa Toygar Akman kitabın-

da nasıl da üstüne basıyor: "Günümüzün bilim ve teknolojisinde, en çok sözü edilen kelime 'sibernetik'tir; elektronik bir makinede, devrelerin bağlanması mı araştırılıyor, konu 'sibernetik'tir; bir canlı varlığın sinir sistemindeki 'akım ilentisi mi inceleniyor, konu 'sibernetik'tir; uzaya gönderilecek yeni bir füzenin 'yönetim sistemi'mi planlanıyor konu 'sibernetik'tir."

Yapılan inceleme ve çalışmalar sonunda, 'canlı' ya da 'cansız' varlıklarda, "bilgi alışverişi yoluyla kendiliğinden çalışan" sistemlerin, sibernetik sistemler olduğu saptanınca, ortaya yeni bir bilim çıkıyor; bilimin kurucusu Prof. Norbert Wiener tarafından, bu bilime "sibernetik" adı veriliyor; orada kalsa iyi, bir süre sonra işin içine biyoloji bulaşacak, Bio sibernetik'ten, daha da sonra biyonik'ten söz edilecektir; araştırmalar buraya dayandı mı, insanlığın önünde "sibernetik organizmalar" çağı açılıyor, buysa, insan ile (elektronik) makine arasında ortak yaşam anlamına gelmez mi?

Özetin özeti, olay şu mudur; "Sibernetik'in hızlı gelişmeler kaydetmesi, nörologlarla elektronikçileri işbirliğine götürmüştür; değil mi ki organizmanın sakatlanan organları yerine, bu görevi yerine getirebilecek 'yapay organlar' ya da yapay elektronik aygıtlar' yapılabiliyor; o halde tüm organizmanın görevini yapabilecek olan 'elektronik sistem'le insan beyninin 'ortak yaşamından' oluşabilecek olan 'sibernetik organizmalar' niye yapılamasın? İnsan beyni, nasıl kendi organlarına 'animal elektrik akımları' ile emir ya da buyruklarını ileterek o organizmanın davranışlarını sağlıyorsa, aynı biçimde ilettiği emir ya da buyruklar, bir kompütere (çok daha geliştirilmiş bir elektronik aygıta) bağlanabilir; böylece iletebileceği emirler genişletileceğinden 'beynin' çok daha güçlü ve çok daha büyük işlemleri yapabilmesi sağlan-

mış olur; ancak, 'insan beyni' ile 'makine' böyle duruma geçtikleri anda ortaya 'yepyeni bir varlık türü', bir 'Siborg' çıkacaktır."

Farkındasınız değil mi, artık laboratuvar "insanlarına" çok da uzak sayılmayız.

İşte o dakika, "devreye" genetik giriyor; ülkemizde basının, radyonun ya da televizyonun, yeterince üzerinde durmadığı, önemli bilim dalı; insanlığın milyonlarca yıllık alışkanlıklarını, davranış biçimlerini ve inandığı kavramları, allak bullak edebilecek bir olasılıklar toplamı!

Josette Alia'nın bir makalesinde, yıllarca önce okumuştum: Dr. Gordon adında bir bilim adamı, 1960'da, tek beyaz kurbağa hücresi taşıyan yeşil bir kurbağadan, birbirinin hık demiş burnundan düşmüş, on bir beyaz kurbağa elde edebilmişti. Aslında bu, bir adı Clonage olan bir süreç, canlı varlıkların genlerinden yararlanarak, 'tıpkısının aynısı' benzerlerini yaratma süreci: bireyin bütün genetik programını içeren, tek bir vücut hücresi alınıyor; yumurta yerine, bir kalıp içinde döllendirildiğine "inandırılarak", gelişmesi sağlanıyor; sonrası, mucize; o tek hücre, üzerinden alındığı canlı bireyin tıpkısı oluncaya kadar gelişecektir. Böyle bir yöntemle insanlığın hangi dahilerinden, ne kadar kopya üretebilirsiniz; bunu düşünmek bile insanın tüylerini diken diken etmez mi? Hele Rand Corporation'ın yöntemin insanlara uygulanma tarihi olarak 2005 yılını açıkladığını düşünürseniz!

Genler sır olmaktan çıktı, genetik, genlerle "oynayarak" canlıların niteliklerini değiştirme olanaklarını, önümüze seriyor; şimdilerde bitki ya da hayvan türlerinin "değiştirilmesinde" kullanılan yöntemler, önümüzdeki yüzyılda istenilen nitelikleri taşıyan, arzu ya da ihtiyaca göre şu ya da bu yetenekleri geliştirilmiş "laboratu-

var insanlarının" üretilmesine yol açmayacak mı? Böyle bir olasılığın, analık-babalık, erkeklik-dişilik kavramlarından, aile, kavim ya da millet kavramlarına kadar nice "temel" sayılan kavramı nasıl sarsacağını tasarlayabilir misiniz?

Dahası, Josette Alia diyor ki: "Biyokimyacı Har Gobing Horona ve ekibi 1970'de ilk sentetik geni üretmeyi başardı, bir maya mantarı geniyle üretilen; 1975'de bir tavşan geni sentetik olarak elde ediliyor; nihayet 1976'da aynı ekibin elemanları bütün fonksiyonları tıkır tıkır işleyen, iyice gelişmiş bir geni üretmeyi başardılar; elde ettikleri yapay gen, bir canlı hücreye yerleştirildiğinde gerçek bir gen gibi 'çalışıyor' görevini yerine getiriyordu."

Bunun, –yani genlerin laboratuvarda üretilmesinin– gerçekte ne anlama geldiğini düşünmek, adamın sırtını üşütür: müthiş bir şey bu, insanlık nihayet hayatın sırrını çözüp, alınyazısına egemen oluyor!

Büyük keşifler yüzyılında, Osmanlı en satvetli dönemini yaşıyordu; yeryüzünün keşfine gereken önemi vermemiştir, bunu çok daha pahalı ödedi: yeni bulunan kıtaların zenginlikleri, yeni açılan ticaret yolları; onun küçümsediği ülkelerin zamanla gelişmesine ve büyümesine, sonunda onun "başını yemesine" imkân sağladı: artık çocuklar bile, Osmanlı ekonomisinin bozulmasına Asya'ya "İpek Yolu"nun dışında yolların açılmasının, dünya ticaretinin ağırlığının Akdeniz havzasından okyanuslara kaymasının rol oynadığını biliyor; aynı kayıtsızlık, bilimlerin gelişmesine, daha sonra üretime uygulanmasına karşı gösterilmiş; bu da eninde sonunda, koskoca Osmanlı kültür sentezinin ve medeniyetinin önce geri kalmasına, sonra çökmesine neden olmuştur.

Astronomi ve uzayın keşfi! Sibernetik ve Genetik! Bunlar öyle bilim dalları ki, yüzyılımızdan itibaren dünyayı yeni bir keşifler dönemine sokuyorlar; eğer bu defa da, çağımızın gerisinde kalmamak niyetindeysek, yalnız eğitim ve öğretim kurumlarımızla değil, bütün kültür alanlarımızla konuya eğilmek, onu halka yaymak, ulusallaştırmak zorundayız: oysa yaptığımız nedir, Astronomi dersini liselerden kaldırdık; Allah bilir, üniversitelerimizin hiçbirisinde Sibernetik bilim dalı yoktur, Genetik'se herhalde meraklı ve münzevi birkaç bilim adamının hobby'si haline işleniyor. Böyle mi olmalıdır? Görsel ve yazılı medialarımız, niye geleceğimiz için bu son derece önemli konuları güncelleştirip somutlaştırarak, geniş halk yığınlarına taşımazlar? Niye dış kapıların mandalları, leğen örtüleri, ya da boş gezenin boş kalfaları; işmiş gibi, ince ince işlenerek; teleks bobinlerini, teyp bantlarını, nihayet gazete ve dergi sayfalarını doldurur?

Anlayabilene aşkolsun!

HANGİ MUTLULUK?

1 Kasım 1989

Sonbahar bastırdı, yoksa ondan mı?

Gecenin bir vakti, yağmurla uyanıyorum; sahiden yağıyor mu, yağdığını mı sanıyorum, belirsiz; kafamın içi, karmakarışık bir cinnet çarşısı: yazılmamış, hiç yazılmayacak şiirlerden, bazı mısralar; romanlara girememiş, insan manzaraları: zibeline kürkünün içinde, muz gibi çırılçıplak, sosyete yosması; menkul kıymetler borsasını

altüst eden, Orson Welles bozması sanayici; bakışları nedense buğulu uzakyol kaptanları, vs. vs... Yok yok, iyisi mi kalkıp, biraz dergi kitap karıştırmalıyım!

70'li yıllardan kalma bir dergi, *Le Point*, dergide Galbraith'le yapılmış bir söyleşi; kafam oldum olası, gelişmiş ülkelerde gittikçe yaygınlaşan 'bezginlik'le meşgul olduğundan mı nedir, birden söyleşi beni sarıyor; oldum olası deyişim boşuna mı, dünmüş gibi hatırlamaktayım, 1966'da *Yön*'de, Michel Foucault'nun konuyla ilgili şu sözlerini aktaran ben değil miyim?

"... Tanrı öldü (Nietzche), ideolojiler paramparça, varoluşçu özgürlük aşıldı; yavaş yavaş, insanın dünyanın merkezi değil, bir belirtisi (tezahürü) olduğunu keşfediyoruz..."

Demek o zamanlar da, sorun gündemimdeymiş! Galbraith'in nice ilginç sözü arasında, özellikle şu cümleye takılıyorum:

"... benim kuşağıma göre, mutluluk demek, bol tüketim, çok mal biriktirmek demekti. Sorunu böyle koymayı reddederek, öyle sanıyorum ki çocuklarım, hayat hakkında daha sağlıklı bir görüş edinmiş oluyorlar. Ben de, öyle düşünmenin, daha iyi olduğunu sanıyorum..."

Malraux'nun o ufak, fakat son derece yoğun, kitabını hatırlamamak elde mi? *La tentation de l'Occident/Batı Dürtüsü*. Yıllardır arar dururdum, eski basımları tükenmiş, yeni basımları yapılmamış, yok, yok yok! Nasılsa Cep Kitapları'nda yayınlanmış olduğunu öğreniyorum, hemen aldım: İzmir yılları, çekirdekli bir yağmur, duman duman Körfez'in üzerine abanmış, 12.10 vapuru tenha, bir köşeye çekilmiş okuyorum; soruna beni bulaştıran, bir bakıma Karşıyaka/İzmir arasında mekik dokurken, bu eseri derinlemesine okuyuşum olmuştur. Daha o zaman Malraux (1921/1925), Doğu ile Batı ara-

sındaki; dünyayı, insanı ve mutluluğu bu 'idrak farkını', pek güzel anlamış, çok doğru tesbit etmiş! Çin'li Ling W.Y. Batı'lı arkadaşına, bir yerde diyor ki: "... Sizde zamanı siz yapıyorsunuz, bizde zaman bizi yapar."

Malraux acaba Nâsirüddin-i Tûsî'nin, o her okuyuşumda inanılmaz bir 'beyhudelik' duygusuna kapıldığım, ünlü rübaisini okumuş mudur:

"O kavimler ki hakiki yolu buldum sandı
Ermeden doğru yola hepsini susturdu ölüm
Öyle bir ukde ki hal etmedi hiç kimse onu
Vurdular düğüm üstüne bir başka düğüm"

Doğrusu ya, aynı 'fanilik' düşüncesini, Anadolu'lu Türkmen kocası Yunus Emre, daha yalın ve daha kesin olarak, şöyle söyleyip geçmiştir:

"Mal sahibi mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan mülk de yalan
Var biraz da sen oyalan!"

Bana öyle geliyor ki, Doğu'nun Batı'ya oranla, –bazılarımızın hâlâ 'miskinlik, ya da uyuşukluk' sandığımız– bu bilgeliğini; zaman ve ölüm karşısındaki, bu filozofça, bu dervişçe tavrını; Batılılar, yeni yeni anlamaya, kavramaya başlıyorlar. Hiç kuşkusuz önceleri onlar da Doğu'nun 'dünya malına' önem vermeyişini, kimbilir hangi iç noksanlığına, ya da akıl düzensizliğine vermişlerdi. Oysa, yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, Batılı düşünürlerde, Doğu'nun bin yıllık düşüncesine, daha başka türlü bir bakış, daha başka bir yaklaşım beliriyor. Son yirmi otuz yılda, bizim onuncu yüzyıldan beri bildiğimiz dervişliğin, adeta çağdaş kopyası olan hippy'ler, onları 'tüketim ve mal birikimi' üzerine kurulmuş mutluluk

ülküleri üzerinde, yeniden düşünmeye sevkediyor. **Galbraith**'i bu yüzden, **hippy** hareketini övmekle suçlamadılar mı? Oysa adam pekâlâ, hem de ekonomik durumu kavramış olarak; belki de diyor, tüketim ve mal birikimi üzerine kurmamak gerekirdi, mutluluk ülküsünü!

Bunları düşünürken, birden nereye geliyorum, şuraya: iyi ama insan düşüncesinin bu aşamaya ulaşmasında, yoksulluk ya da varsıllığın, hiç mi etkisi yok? Yoksul kişi, nasıl önce maddi gereksinmelerini karşılamak ister, onları doyurmayı amaç bilirse, yoksul ülkeler ve toplumlar da, tüketimi ve mal birikimini, aynen öyle mutluluğun temeli sayar. Ancak belirli bir doygunluk derecesinden sonra, tüketimin ve mal birikiminin gerçek mutluluğu sağlayamadığı, üstelik ölüm gerçeği karşısında hiçbir gücünün olmadığı görülür; işte o zaman, tüketim olanakları ve mal birikimi için, aşırı çaba harcamanın beyhudeliği anlaşılır.

Bana bu ulaştığım yer, hem ters, hem iddialı görünüyor ama; ekonomi tarihini düşününce, bazı dayanaklar bulur gibi oluyorum. Malum ya, **Doğu**'da dervişlik fikrinin egemen olduğu dönemlerdi. Hepimiz biliyoruz ki, onuncu yüzyıl ve sonrasında, bir zaman, dünyanın bütün altını **Ortadoğu, Mısır, Hind** ve **Çin**'de toplanmıştı; tuhaftır ama, mutluluğu mala dayandırmamak fikri de, bu yörelerde yeşeriyor, gelişiyor. **Avrupa** o zaman aç, yoksul ve çaresiz; **Doğu**'dan sürekli ithalat yapmazsa yaşayamaz, üstelik yapacağı ithalatı da dövizle, yani altınla ödemek zorundadır. Dahası, altını yok, altın madenleri yok! Ancak **Amerika** kıtasının bulunuşundan, daha doğrusu oradaki **Aztek** ve **Maya** uygarlığına ait onca altının yağma edilişinden sonra, gözü altın görüyor: Ondan sonradır ki, **merkantilizm, kapitalizm, liberalizm** dönemleri, birbiri içinden,

şemsiyeler gibi açılarak çıkacaklardır; tüketim bolluğu ve mal birikimi, mutluluğun temeli sayılmaya başlayacaktır.

Son üç dört yüzyıl boyunca, dünya, bu hırs azgınlığını yaşadı.

Bugün öyle mi ya?

Endüstri uygarlığının ulaştığı son aşamada, denge kökünden değişmiş, Batı varsıl, Doğu ise yoksul duruma gelmiştir: artık Doğu'nun satacağı tarımsal ürünlerden başka bir şeyi yoktur, Batı onu sömürüyor, dünyanın olanca servetini kendi elinde topluyor. Bu defa da... tüketim ve mal birikiminin, mutluluk idealinin temelini oluşturamayacağı düşüncesi, Batı'da uç veriyor. Doğu'da, yoksulukların zoru ve baskısıyla, bizler, bin yıllık bilgeliğin atalarımızı ulaştırdığı gerçekleri gülünç bulup, şimdilerde Batılıların belki de terketmeye hazırlandıkları, bol tüketim ve mal birikimi kıstaslarını, mutluluğun temel öğeleri sayma amacına saplanıyoruz.

Bundan galiba, şöyle bir sonuç çıkar: Ekonomik faktör, üstyapı kavramlarında, sürekli olarak ağır basmaktadır ama; bu gerçeğin saptanışını, her toplum, kendi koşullarını göz önünde tutarak yapmalı, sonuçlarını da ona göre çıkarmalı! Oysa, hırs gözlerimizi bürümüş, o yüzden, en yapamadığımız da bu, akıl almaz bir 'köşeyi dönmek' tutkusu, hemen hepimizi sarmış! Başka hiçbir dilde eşdeğeri olduğunu sanmadığım, o müthiş Türkçe özdeyişi, unutmalı mıyız:

"Kefenin cebi yoktur."

'GEÇMİŞ'İ TARTIŞMAK!..

1 Ocak 1990

Ankara'lardan, İzmir'lerden kopar gelirler; kafalarını kurcalayan dikenli bir sorun, yüreklerini yakan alevli bir dert vardır; ince uzun, ünlem gibi kızlar; genç sakalları kıvırcık, soru işareti gibi oğlanlar; gecenin geç vakitlerine kadar konuşuruz. Herkes gittikten sonra, pencereden dalıp ya uçan yıldızları, ya eflatun bir siyahlığa çizilmiş hilali seyrederek, düşünürüm: gençlerle tartışmak, adamın içini tazeliyor; akla hayale gelmedik konularda ufkuna yeni aydınlıklar getiriyor.

Geçenlerde yine öyle oldu; ikisi **Ankara**'dan gelmişlerdi, birisi **İzmir**'den; **İstanbul**'daki arkadaşları, onları aldı getirdi; daha hal hatır sorma faslını bitirmemiştik ki, kendimizi birden, **Osmanlı** üzerinde tartışırken bulduk. **İzmir**'den gelen, son zamanlarda sık sık tekrarlanan, **'Osmanlı toplumu ilerici bir toplumdu'** iddiasına içerlemiş; ona göre bu iddia masaldır, bazıları bu masalın arkasına saklanarak 'evrensel bazı toplumsal doğruları' kulak arkasına atmaya çabalamaktadır; bunları heyecanla, tutkuyla söylüyor, azıcık üstüne varan, kavga edebilir; **İstanbul**'daki arkadaşı ve ben, iki nedenden karşı çıkıyoruz; nedenlerden birisi, bir zamanlar gerçekten **Batı**'ya oranla ileri bir **Osmanlı** toplumunun oluşu; ikincisi ise, 'evrensel doğruları' geçerli kılmak için, önce ulusal doğruları bilmek; bunun içinde, ulusal geçmişi iyi öğrenmek, zorunluluğunun bulunması!

İzmir'li büsbütün haksız mı? Elbette değil: ülkemizde, hele aydınlar çevresinde, nedense her şey modaya bağlı; görmedik mi, birisi **Asya Üretim Tarzı** diye bir sav ortaya attı, hadi arkasında aynı şeyi tekrarlayan bir sü-

rü! bir başkası Milli Demokratik Devrim diye bir slogan çıkardı, aynı şey! Osmanlı'nın önemini abartmak da, bu modalardan birisidir denemez mi? Bilen de, bilmeyen de Osmanlılığı, Osmanlı'nın kamu düzenini savunur oldu; bu arada çağdaş toplumsal yöntemler, bu yöntemlerin öğrettiği uğraş biçimleri gürültüye gidiyormuş, ne gam! İzmir'li gencin ilişmek istediği besbelli burası. Haklı da!

Yalnız, Osmanlı düzeninin (özellikle 'erken' döneminde) Dirlik düzeni sayesinde köylülere tanıdığı serbestliğin (özgürlüğün değil), hele Bizans sultası altında ezilmekte olan, tamamıyla serfleştirilmiş Balkan köylüleri için, daha ilerici ve daha insanca geldiği açık. Zaten kısa sürede Osmanlı'nın Macaristan içlerine kadar ilerlemesinde, bunun büyük etkisi olduğunu, hemen her araştırmacı belirtmiş. Sonra sistemin müslümanlıktan gelen bir dinsel hoşgörüsü var ki, o da çekiciliğini sağlayan unsurlar arasında sayılabilir. Niyazi Berkes, Bizans'ın Güneydoğu Anadolu'dan Balkanlara sürdüğü Bogomil'lerin, Osmanlı'nın gelişiyle feraha kavuştuklarını yazmıştır. Hatta Polonya içlerinde bile, o dönemdeki Osmanlı büyüklerine başvurup 'gelin bizi de kurtarın!' diyenler çıkmış. Bunlar da gerçek!

Fakat Osmanlı sisteminin 'kendisini' ileri ve ilerici diye almak, olmayacak şey! Bir kere sonunun nereye vardığını görmek, sistemin gelişmeye elverişsizliğini, yeni koşullara uymaktaki yetersizliğini, yeterince gösteriyor. Zira bu sistem, gelişme dinamiği üzerine değil de, bütün diğer doğulu sistemler gibi, değişmemek ilkesi üzerine kurulmuş. İkinci ve önemli nokta padişahın egemenliğini sürdürmek için kullandığı devşirme kullarının tam anlamıyla 'baskıcı' bir iktidar aygıtı olduğu; öyle ki,

bir yandan toplumsal sınıfların siyasal haklarını iğdiş ediyorlar, bir yandan da içte ya da dışta sisteme dokunabilecek, ona değişiklik getirebilecek her şeyi, acımasızca tahrip ediyorlar. Biraz da zorlayarak, belki **'Gaziler'** dönemine bazı insancıl nitelikler yakıştırılabilir; ne var ki **'Gaziler'**in tıpkı ortaçağın şövalyeleri gibi bir 'savaş ocağı' olduğunu, 'devlet' anlayışlarının tamamiyle 'fetih' dinamiği üzerine kurulduğunu unutmak, zor!

Zaten Osmanlılar'ın devlet anlayışı, **İbn Haldun**'un anlattığı o toplumdan ayrı, o toplumun üstünde, **emir ül mümin** ile özdeşleşmiş, katı anlayış! **Sultan** ve kulları, devleti oluşturuyor, **reâyâ** ve **berâyâ** ise, o devleti beslemekle zorunlu kara kalabalığı; bunu 'ilerici bir toplum düzeni' saymak, hiç de mantıklı gözükmüyor.

(Tartışmanın bir yerinde, toplumsal sınıfları iğdiş ederek, handiyse teröre dayalı bir devlet mekanizması kurmuş **Osmanlı** sistemi ile, **Stalinci**'liğe yozlaşmış **'totaliter' Bolşevik** düzeni arasında, ilginç benzerlikler ortaya çıkmasın mı? Düşünüyorum da, iyi araştırılırsa, doğulu toplumların 'iktidar' mekanizmalarıyla, gerçekten çok benzeyen başka noktalar da bulunup çıkarılabilir: özellikle 'kuralların' iktidar aygıtıyla, 'partililerin' iktidar aygıtı arasındaki paralellik gözönüne alınırsa!..)

Tartışmanın bağlandığı yer, neresi oluyor peki?

Evrensel doğruları yadsımak, gözden saklamak için, **Osmanlı** sisteminin –bütün zamanlar için– 'ilericiliğini' ileri sürmek, yanlış bir davranıştır; ne var ki, evrensel denilen doğruların 'evrenselliği' de tartışmalı: bir kere, bu 'evrensellik' iddiası, o doğruları 'cebren ve hile ile' öteki toplumlara kabul ettirmek isteyen, 'gelişmiş' bazı toplumların 'kendisinden' doğuyor; yani, gelişmeleri sırasında bazı doğrulara ulaşmış, bunlar sayesinde bazı sonuçlar almışlar, şimdi onların 'evrensel' olduğunu

ileri sürüp, öteki toplumların da aynı süreci yaşamalarını istiyorlar; istiyorlar ne laf, dayatıyorlar. Bu görüş de öyle hafife alınacak bir görüş değildir; zira, başka tarihlerden gelen, başka gelişme koşullarının sonucu, başka toplumların gelişme süreçlerinde kendi 'doğruları' olamaz mı?

Dahası, öbürlerinin 'doğruları' evrensel sayılsa bile, belirli bir yerde, belirli bir toplumda geçerli olabilmek için, o toplumun geçmişini incelemek, bilmek ve iyice sindirmek, elbette zorunludur; öyleyse, **Osmanlı** sistemine kör ve şaşkın bir hayranlık beslemeyeceğiz ama, bu sistemin bize okullarda öğretildiğinden ibaret olmadığını bilecek, daha fazlasını öğrenmek için gayret göstereceğiz.

Onlar gittiklerinde, vakit geceyarısını epeyce geçmişti. Bir süre uyuyamadım, gecenin sessizliğini dinleyerek, söyleştiklerimizi düşündüm; gecenin sessizliği sessizlik gibi değildir, kuytularında inanılmaz fısıltılar, insanı heyecana düşüren solumalar duyulur; onlara kulak verirken, tekrar aynı şeye takılmayayım mı: 'evrensel doğrular' sorunu, bütün cumhuriyet kuşağı çocuklarının, kafasında yer etmiştir; iyi de, ya bunlar gerçekten evrensel olmayıp, aslında ulusal bir çevrenin gözlenmesinden, hiç değilse yöresel bir toplumun (daha da ilginci, bize göre çok farklı bir Hıristiyan toplumun) gözlemlenmesinden çıkarılmışlarsa? Bu da bizi, nerelere kadar uzatır biliyor musunuz? İncelemelerimizde sadece **Osmanlı** tarihi ve toplumuyla yetinmeyip, ona kişiliğini vermekte önemli rol oynayan İslam toplum düzeni ve tarihine de el uzatmaya kadar!

Gençlerle konuşmak iyi, insan kendi kendisini yeniliyor.

Aydınların Affedilmez Kopukluğu

'AYDINLARIN AFFEDİLMEZ KOPUKLUĞU'

25 Şubat 1990

(Bir bulmacam var, çocuklar. Haydi sor, sor, sor!

Sıkı durun, soruyorum: adı bende mahfuz, otuz yaşlarında bir Türk aydını; edebiyata sanata düşkün, fakülte bitirmiş; gündelik sohbetlerinde bile, aşırı özleştirmeci, 'kıl' bir Türkçe konuşur; elbette **'ilerici!'** Önce **İngiltere**'yi denedi, olmadı; dört beş aydır **Amerika**'da yaşıyor; mektubunda aynen şöyle yazmış:

"... gerçekte burada hiçbir şey bana farklı, yabancı ya da alışılmadık gelmedi. Aksine, geldiğim andan itibaren, sanki buralarda çok uzun zamandır yaşıyormuşum duygusu içindeyim: hatta daha da öte, buraya ait olduğumu düşünüyorum..."

Şimdi söyleyin bakalım; tesadüfen **Anadolu**'da bir şehre düşmüş, **Amerika**'lı bir aydın, ülkesine benzer bir mektup yazar mı, yazmaz mı? Ya da, bu mektubu yazan aydın türü, nasıl bir aydın türüdür; bunlara daha çok hangi ülkelerde rastlanır?

Şişşşt! Eski okurlarım, lütfen yenilerine cevabı fısıldamasın!)

Murat Belge, *Nokta*'ya ne güzel söylemiş:

"... Türkiye'de, özel bir devlet egemenliği var. Bu devlet, kendi toplumuna, hiçbir zaman gerçek bir insiyatif tanımış değil. Sürekli baskıcı ve otoriter olmuş. Bir şeyi başarma ya da başarmama fırsatını, kendinden başka kimseye tanımamış. Başarısızlığın sorumluluğunu da, kendine hiçbir zaman yaranamayan topluma yüklemiş. 'Bilgisiz' olan, 'yobazlara' inanıp bilgisiz kalmakta ısrar eden, 'disiplinsiz' davranan, kimi zaman 'anarşiye' kapılan bir münasebetsiz halktır, Türkiye'nin kalkınmasını önleyen..."

İki şey kafama takıldı; biri şu, **Murat Belge** 'devlet'i niye 'soyut' almış; devlet ülkeyi yöneten mekanizmadır, çok yönlü çok amaçlı bir örgüt, eklem yerlerinde de –tariften anlaşılıyor– 'aydınlar'; yani, iki yüzyıldır, Türk halkını 'itip kakanlar', aslında 'aydınlar'ın ta kendisi! Kafama takılan öteki şey, olayın 'münhasıran' bize mahsus gibi konulması; oysa biliyoruz, Çin'de böyledir, Rusya'da böyledir; bir zamanlar, gizli açık sömürge olmuş, öteki ülkelerde böyledir.

Ülkemizde aydın 'tek parti' iktidarının, önemli **compasant**'larından biri, Müdafaa-i Hukuk **jacobin**'liğinin mayasını, asker ve sivil bürokratlar, kısmen eşraf, bir de aydınlar oluşturmuştu; komünist **Şefik Hüsnü**, 'İşçiler bu yörede' bahanesiyle, **Dersaadet**'te kalmış; **Kemalist Yunus Nadi**, kedi yavrusunu taşır gibi, gazetesini **Ankara**'ya taşımıştı. **Mustafa Kemal Paşa** da, **İsmet Paşa** da, **Anadolu**'yu çevrelerinde aydın salkımlarıyla dolaşmayı sevmişlerdir; 'tek parti' faşizanlığı, bir aydın egemenliği dönemidir.

Belki terslik ordan doğuyor: klasik gelişme şemasında, 'Sivil Toplum', hem kendisini hem demokrasiyi, 'Siyasi Toplum'a karşı mı geliştirir; **Türkiye**'de 'Sivil Toplum', 'Siyasi Toplumun' malıdır; onun tarafından, onun

serasında yetiştirilmiştir: işçi örgütleri, işveren örgütleri, meslek kuruluşları, üniversiteciler, basın, sanat ne ararsanız; gerçekte, merkezi bürokrasinin birer uzantısı!..

Yoksa, her askeri müdahalede, hepsini, aynı hizada nasıl görebilirdik?

Belki kötülüğün kaynağı burası.

Kalkınma ne sorunudur?

İktisadi altyapı sorunu mu, kültürel üstyapı sorunu mu?

Japonya ile **Osmanlı**'nın mukayesesi, doğru cevabın, ilk şıkta olduğunu gösteriyor; altyapı gelişirse, üstyapıyı da geliştirecektir! Oysa Batı Türkleri, **Tanzimat**'tan beri eğitimle kalkınacaklarını sandılar: **Tanzimat, Meşrutiyet**, hatta **Cumhuriyet**, gelişmesinin fabrikadan çok, okuldan geçeceğine inanmıştır. '**Sistem**'in işine gelen de, bu değil mi? Hele 'kendi' eğitim ve öğretim düzenini, 'kendi' kültürünü, 'evrensel' diye 'kaldırabilirse'...

Türkler'e, fena 'kaktırmışlardır.'

Onun içindir ki, halk çoğunluğunun ağır bastığı her seçimde, aydınların ve bürokratların, suratlarından düşen bin parça! Seçimler, aydınları iktidara getirdiği takdirde, demokrasi iyi; aksi takdirde, askeri müdahaleler bile 'ilerici!' **Türkiye**'de otuz yılda gerçekleşen üç 'ara rejim', üçü de, 1940'ların 'münevver istibdadı'nı takliden kalkışmadı mı? Batılı kültür adına, Anayasa ihlalleri oldu, 'Anayasa mahkemeleri' gık demedi. Daha da ilginci ne, darbeci aydınla 'ezdiği' muhalif aydının, aynı 'alafrangalığın' adamı olması; **Mehmet Cavit**'le, **Yusuf Akçura, Refii Cevat**'la **Abdullah Cevdet, Aydın Yalçın**'la **Yalçın Küçük** arasındaki fark, 'derece' farkından ibarettir, 'Mahiyet' farkı değil! 'Mahiyet' farkı, 'gelişmişler'dekinin aksine, bu aydınların 'kara kalabalık'la arasındaki farktır.

İngiliz aydını, İngiliz halkından, ancak 'derece' itibariyle 'yüksek'te durur, 'mahiyetleri' değişmez: ikisi de **Batı**'dadırlar, ikisi de Batılı! Türk aydını, Türk halkından, 'mahiyet' itibarıyla yüksekte duruyor: o, **Batı**'dadır, Batılı geçinir; halkı ise **Doğu**'da, en azından **Ortadoğu**'da, halk kendi tarihini ve kültürünü yaşar; aydınlar, '**sistem**'in ona biçtiği, tarih ve kültürü!

Üstelik bunu bir ayrıcalık sanıp, affedilmez kopukluklarının sorumluluğunu, halkın anlayışsızlığına yükleyip durdular.

(Geldik mi şu bulmacanın çözümüne?

Otuz yaşında **Amerika**'ya gidip, kendisinin oraya ait yani yurduna yabancı olduğunu keşfeden aydın türünü, geçen yüzyılda **Beyaz, Batılı** ve **Hıristiyan** emperyalizmler, sömürgelerinde sürü sepet yetiştiriyorlardı, öyle ki **Bombay**'lı, **Kalküta**'lı bir aydın, **Hindistan**'a yabancı, eğitimi, kültürü ve yaşama biçimiyle **İngiltere**'ye ait idi: '**Tunus**'lu ya da **Cezayir**'li bir aydının, **Tunus**'a ve **Cezayir**'e yabancı, eğitimi, kültürü ve yaşama biçimiyle **Fransa**'ya ait olması gibi!

Türkiye'de **Cumhuriyet** aydınları, komprador ekonomisine kafa tutup, komprador kültürüne boyun eğince, çuvallamış oldular, işin en acıklı yanı, aydın yozlaşmasının, asıl son otuz yılda yani 'milliyetçi ve muhafazakâr' iktidarlar döneminde hızlanmış olmasıdır.

Neyi 'muhafaza' ediyorlarmış, söyleseler de anlasak!)

ÜÇ ATATÜRKÇÜLÜK

4 Mart 1990

(Ankara siyaset kulisi, acımasızdır.

12 Mart sonrası, Sunay'a şöyle bir fıkra yakıştırmışlardı, günahı anlatanın boyununa: tarih uzmanı danışman, Cumhurbaşkanı'na, milli bir bayram dolayısıyla yapacağı konuşmanın metnini yazıp getirmiş; Sunay, önce takdirlerini belirtiyor; uzmanın kapıdan çıkacağı sıra, damdan düşercesine bir soru:

"— Yahu, her demecimizde tekrarlayıp duruyoruz: aslında nedir, şu Atatürk'ün ilke ve inkılapları?"

Güler misiniz, ağlar mısınız?)

1920'lerde 'Atatürkçülük' yoktur, 'Anadolu Hareketi' vardır: İdeolojisi, 'Müdafaa-i Hukuk Doktrini'; savunma gücü, *'Kuvayı Milliye'* olan, ulusal demokrat bir devrim hareketi!

Kesinlikle, anti-emperyalist mücadelesinin 'bütün mazlum milletlerin, bütün Şark'ın mücadelesi' olduğu açıklanmıştır. Lozan'da Yunanistan'la değil, Batı'yla (İngiltere, Fransa, Amerika vs) çatışırız; ilkemiz 'tam bağımsızlık', bu önce altyapıda bağımsızlık anlamına geliyor: imtiyazat-ı ecnebiye tasfiye edilecek, milli iktisat yolu açılacaktır.

Anadolu İhtilali, ayrıca 'demokratik', hatta katılımcı demokratik: Gazi Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Kâzım Karabekir'le askeri bir kurtuluş cuntası kurabilirdi, tenezzül etmemiştir. TBMM'ne, halk 'murahhasları'nın kıvılcımlı tartışmalar ürettiği, 'kongre'lerden geçilerek ulaşılıyor. TBMM'nin kendisi, en umutsuz anlarda bile, en kıyasıya tenkitlerin esirgenmediği, açık bir forum!

Sivildir de! **Kuvayı Milliye**, halkın milis gücü **İradeyi Milliye**'ye tabi kılınmıştır; düzenli ordu ise, TBMM'nin ordusu oldu; öncelik daima sivil yönetimde idi, hükümet ise 'halk hükümeti!' çağdaş fakat ulusal bir kültür, gerçekleştirilebilir mi, o araştırılıyor.

(Bu ilk dönemde, **'Sistem' Anadolu Hareketi**'ne düşmandır; çünkü **İstanbul Hükümeti, 'sistem**'le bütünleşmiştir.)

1930'larda görüntü değişecektir.

Üç sebebi var: artık **Avrupa**'da demokrasinin itibarı, sıfır; geçer akçe 'totaliterlik', **Türkiye**'ye yansımaması imkânsız; bu bir! Zaten ulusal demokratik devrimini, burjuvazisiz 'tarihsel bloklarla' gerçekleştiren 'az gelişmişler', 'merkeziyetçi bürokrasi' diktalarına yozlaşırlar: bu iki! İkinci bir dünya savaşı ihtimalinin, güvenlik kaygılarını öne geçirmesi, yönetime yeniden askerlerin ağırlıklarını koymasına yolaçmıştır: bu üç!

1940'larda TBMM artık 'dekoratif'tir. **'Tek millet, Tek parti, Tek şef'** sloganı geçerli; **'milli şef'** otarşik, tekelci bir devlet kapitalizmi uyguluyor, ekonomi dışa kapalı; buna karşılık, 'çağdaşlaşmak' artık 'batılılaşmak' olarak anlaşılmaktadır: gündemde **Yunan/Latin** tabanlı **Batı** kültürü, klasiklerin çevrilmesi, opera vs; yeni kültür politikası, halkevleri ve köy enstitüleriyle yaygınlaştırılıyor.

İnönü döneminde ideal şeklini bulan model, ekonomik altyapıda ulusal kalmak, kültürel üstyapıda evrensel olmak (batılı anlayın) isteyen, bir modeldi; dönemin ilericiliği, **tanzimat** sonrasını andırır: **Selçuklu/Osmanlı** kültür sentezini, ümmet dönemi tarihini toptan reddetmek; laikliği İslam aleyhtarlığı olarak uygulamak!

(Bu dönem, **'İnönü Atatürkçülüğü'** dönemidir; ide-

oloji resmileşmiş, daha kötüsü **'sistem'**e dahil olmuştur. **Türkiye, artık Batılı ülkelerin 'resmen' müttefikidir.)**

Savaş ertesi, başka bir Atatürkçülük boy gösteriyor.

Çünkü demokrasilerin zaferi, totaliterliğin pabuçlarını dama attı; galipler, 'tek parti' **Türkiye**'sine dayatırlar: demokrasiye geçiniz! Rusların densizliği, ülkeyi NATO'yla bütünleştirecek, ortaya 'komünizm düşmanlığına' ağırlık veren, yeni bir **'Soğuk Savaş Atatürkçülüğü'** çıkacaktır; elbette, **'küçük Amerika olmak'** hayali, tekelci devlet kapitalizminden, kozmopolit (yabancı sermayeci) bir liberalliğe geçişi zorunlu kılıyor.

Yeni model, bir öncekinden farklı; onun tersyüz edilmiş biçimi: altyapıda ne kadar kozmopolit ve liberalse, üstyapıda o kadar 'milliyetçi ve muhafazakâr' görünüyor: laiklik, Müslümanlık lehine yorumlanmaya başlamıştır, öte yandan 'ecnebi sermayeye' yaltaklanıyoruz; 'tam bağımsızlık' ilkesi tedavülden kaldırılmış çünkü efendim yüzyılımız bağımsızlıklar yüzyılı değil, karşılıklı bağımlılıklar yüzyılıymış da, estek köstek...

Daha da müthişi, ikisinin de kökenleri, gizli sömürge **Osmanlı** döneminde olan, son iki modelin; aralarında **'Atatürkçülüğü'**, bir türlü paylaşamayışlarıdır: kim unutabilir, 60'lı yıllardan itibaren, her askeri müdahale seçim iktidarlarını böyle suçlamış, uygulamada 1920'lerin anti/emperyalist devrimciliğine değil, 1940'ların faşizan totaliterliğine heveslenmiştir; her 'ara rejim' sonrasında ise inanılmayacak derecede yeni **Tanzimat**'çı liberallikler yaşarız; ortalıkta bir **'Ulu önder'** edebiyatıdır, gider; nedense hiç kimse, **Milli Mücadele** döneminde yapılanları ve söylenenleri hatırlamaz ve hatırlatmak istemez.

Görünen nedir? İktidarı ve muhalefeti –dönüşümlü

olarak– ikinci ve üçüncü dönemi **'Atatürkçülük'** sayanların oluşturduğu, dört dörtlük bir **Filipin demokrasisi** modeli!

('Sistem' yarım yüzyılda maksadına nail olmuş, **Ankara Hükümeti**'ni nihayet evcilleştirmiştir.)

REKLAM NEYİ SÖYLER?

6 Mayıs 1990

Elbette bir hatırlayan çıkacaktır.

O söyleşimizde, şöyle bir saptama yapmıştım: **"inanılmayacak şekilde 'yabancı' nitelikler gösteren reklam sektörü; ulusal tabanı kesinlikle bulunmayan, lüks ve konfor özlemlerini kışkırtmaktadır."** ('Nefes Nefese', 11 Şubat 1990)

Eşref saatine denk gelmiş: Geçen gün, *Güneş*'de bir haber: **"Reklamlara TSE Standardı Getiriliyor"**. TSE Genel Sekreteri **İsmailoğlu** demiş ki: **"... reklamlar artık manevi değerlere, gelenek, görenek ve toplumsal yaşayışımıza aykırı olmayacak! Reklamlarda halk ve çevre sağlığı, trafik ve savunma gibi konuların önemini azaltıcı tutum ve davranışlara ait mesajlar verilmeyecek."** (*Güneş*, 22 Nisan 1990)

Dahası, 'toplumsal örf ve âdetlerimizi korumaya yönelik kriterleri, 'TRT, basın ve üniversite öğretim üyelerinden oluşan bir komite, belirleyecek'miş!

Haber de, ortam da, son derece elverişli: 'reklamlara da sansür uygulanacak!' diye, isteyen yaygarayı basabilir; çoğumuzun işine gelir bu; iyi de külahımızı önümüze koyup, bir nebze düşünmeyelim mi?

Bilmez değilsiniz ya, turizm, reklamcılık, 'alelûmum' ihtiyat, tabiatları icabı 'işbirlikçi' sektörler: Bismillah der demez, müşterinin ağzıyla konuşmaya başlar, 'müşterinin' arzularını yerine getirmeye çalışır, 'müşteriyle' içli dışlı olur, kısacası 'müşteri' ile özdeşleşirsiniz! İşin bok tarafı, bu sektörde 'müşteri' genellikle 'yabancı'dır, yani 'ecnebi sermaye'si!

XIX. yy.'da, deniz nakliyat şirketlerinin, misyonerlik örgütlerinin, o uzak kahve, kakao, kauçuk ve hindistan cevizi ülkelerinde oynadığı 'hınzırca' rolü; XX. yy.'da turizm şirketleri, reklam ajansları oynuyor; eskiden uzak diyarlara önce ticaret gemileri ve misyoner okulları gider, 'yerlileri' metropolün isteğine göre biçimlendirirdi, direniş filan olursa, arkadan elbet savaş gemileri gönderiliyor, askerler, birlikler, vs.

O dönem geçti, artık 'çevre ülkelerini' barışçı yollardan 'evcilleştiriyorlar'; önce **media**'larla (sinema, video, TV, basın) **sistem**'in hayat tarzı yansıtılıp, 'yerli halk' etkileniyor; sonra reklam kampanyalarıyla, o hayat tarzına özlemler kışkırtılıyor, nihayet turizmle somut örnekler gözler önüne serilip, sergileniyor: yeme de yanında yat!..

Reklam, hele görsel reklam, dolaysız etkilendiğinden; başta o sektörün çalışanları olmak üzere, hemen herkesi –bilhassa gençleri ve çocukları– hızla yozlaştırıp, 'yabancılaştırır':

Örnek mi, çok kolay! Bizim kuşak **Coca-Cola**'sız büyümüştür, acı sarı yaz sıcaklarını **Olimpos, Çamlıca** ya da **Uludağ** gazozu (**İzmir'de 'Çeşmeli Hasan'**) serinletirdi; **Coca-Cola**'yı sadece **Hollywood** filmlerinde seyrediyor, gazete ve dergilerde methini işitiyoruz. Ülkemizde **Kola-Koka** ismiyle, sanırım **Kızılay**'ca ilk defa üretildi, 1950'ler, o tarihte **Spor ve Sergi Sarayı** çevresinde düzen-

lenen **İstanbul Fuarı**'nda satışa arzediliyor; ben görgü tanığıyım, **Kola-Koka** standının önündeki meraklı kuyruğu, Allah sizi inandırsın, **Radyoevi**'ne kadar uzamıştı.

Artık **Coca-Cola** ve **Pepsi-Cola** ülkemizde yemekte bile içiliyor. Oysa, ayran gibi tuzlu içecekleri olan **Türk Mutfağında** şekerli içecekler, (hoşaflar) ancak 'üstlük' olarak kullanılırdı.

Peki, 'göreneğin' içine eden kim? Kalkıp, **Coca-Cola** reklamlarını, yasak mı edeceğiz?

Hadi 'Komite' kuruldu diyelim, 'kriterleri' neye göre saptayıp, reklamlara 'TSE' damgasını vuracak?

Biz bu konuda 'sabıkalı'yız: ister 'bilirkişi', ister 'uzmanlar', ister 'denetleme', ister 'sansür' kurulu olsun; kurullarımız 'olaya' her açıdan bakar da, asıl bakılması gereken 'estetik' açısından bakmayı ihmal eder; kanıtı: yasaklanmış, toplatılmış onca kitap; kesilip kuşa döndürülmüş yüzlerce film, gösterilmeyen TV dizileri, son olarak da, **Eurovision** kurbanı, **Velasquez!**

'Manevi değerler' denildi mi, 'dini değerleri' anlayışımız, ayrı dert! 'Manevi değerler' toplumun 'ideolojik üstyapısıdır; din bunun öğelerinden birisi, ayrıca hukuk var, ahlak var, felsefe var, sanat var, var oğlu var; ne hikmetse ülkemizde 'manevi değerler' –ne sihirdir ne keramet– 'dini değerlere' dönüşüvermektedir; o zaman nerede kaldı laik ahlak, hür düşünce, serbest fikir?

'Dini değerleri' doğru değerlendirebilseler, yüreğim yanmaz: geçen gün, Müslüman bir aydın grubuyla söyleşiyoruz; ortalıkta bir 'kutsal aile' lafıdır gidiyor ya, dedim ki: "— ... hangi aile bu? Siz, ana, baba, ve çocuktan oluşan 'çekirdek ailenin' iffetini mi savunmaktasınız? Yahu **Şeriat** ailesi o mu? **Osmanlı**'da bir koca, helalinden dört karı alırdı, bakabildiği kadar da cariye, ha-

layık vs... böyle kalabalık bir ailenin namus ve ahlak anlayışı, ona göreydi elbet: 'Çekirdek aile' **Tanzimat**'tan 'müdevver. Üstelik iffet ve namus anlayışı, hayli Hıristiyan.' Şaşırdılar, ne diyeceklerini bilemediler.

Şimdi bakın, o iş komiteyle, kuralla yürümez: önce **'kültür emperyalizmi' ile 'çağdaş uygarlık düzeyini' ayırmayı bilecek; ulusal, laik ve demokratik bir kültür sentezi gerçekleştireceksiniz; merak etmeyin, o sentez, ecnebi sızma, yozlaştırma ve yabancılaştırmalara karşı, otomatik savunma mekanizmalarını, handiyse organik olarak geliştirecektir.**

Acaba hangi bakanlığın kulaklarını çınlatmış olduk?

SEN KENDİNE AĞLA MR. JOSH!

13 Mayıs 1990

Pınar Türenç'in, röportajında okudum:

Amerika'lı doktor, **Mr. Josh C. Tunca**, **'İstanbul**'un en iyi ihtisas hastanesinin halini görünce ağlamış; ayrıca Türk hekimlerini beğenmiyor, demiş ki: 'Doktorlar belki okutuluyorlar ama, bence sıhhat memurluğundan öteye donatılmıyorlar'. İşin garibi, meslekdaşlarını 'sağlık memuru' düzeyinde gören, **Mr. Josh** eski bir Türk, **Türkiye**'ye çok da 'borçlu', çünkü 'devlet onu bedava okutmuş, doktor çıkarmış'; gel gör ki borcunu ödemek için **Türkiye**'ye dönmeyi düşünmüyor', bürokrasi türlü engel çıkarıyormuş da, sınavdan geçirmek istiyorlarmış da, falan filan; hiç olur muymuş canım, 'hangi doktor, **Amerika**'daki doktordan, daha çok bilgili ve eğitimliymiş?. (*Güneş*, 3 Mayıs 1990)

Üstünden çok geçmedi, şöyle bir şeyler demiştim: "... İngiliz aydını, İngiliz halkından, ancak 'derece' itibariyle 'yüksek'te durur, 'mahiyetleri' değişmez: ikisi de Batı'lı! Türk aydını, Türk halkından 'mahiyet' itibariyle 'yüksek'te duruyor: o, Batı'dadır, Batı'lı geçinir: halkı ise Doğu'da, en azından Ortadoğu'da: halk kendi tarihini ve kültürünü yaşar, aydınlar ise 'sistem'in ona biçtiği tarihi ve kültürü!" (Aydınların Affedilmez Kopukluğu, 25 Şubat 1990)

Ne alakası var? Yabancı takımlara karşı kötü oynadığımız maçlarda; tribünleri saran o büyük uğultu, kulaklarımda yankılanıyor:

"Ruhsuzlar! Ruhsuzlar! Ruhsuzlar!"

Milli Eğitim düzenimizin, bunda hiç dahli yok mu?

Avni Akyol, ağzını açmasın, bu düzenin bozukluğundan yakınır; ezberciymiş, yaratıcı yetiştirmezmiş, kurumsalmış, estek köstek! ne kadar 'yabancılaştırıcı' olduğuna hiç değinmedi, yoksa ben mi duymadım?

Cumhuriyet 'Maarifi', **'Çağdaş Uygarlık Düzeyi'** ile **'Kültür emperyalizmi'**ni karıştırdığı anda, uçuruma ilk adımı atmıştı: Bilinmez kaç öğrenci kuşağı, milliyetçiliği **'hamaset'** sanmıştır, çağdaşlığıysa **'tatlısu frenkliği!'** Ecnebi değerleri aşıladığımız aydınları, ulusal –ne ulusal be–, düpedüz feodal değerlerin cirit attığı **Anadolu** içlerinde, elbette tutamayacaktık: ipini koparan gidiyor! **Beyin göçü**'nün gizemli temeli, **media**'ların yabancılaştırıcı baskından çok, öğretim sistemimizin kozmopolitliğinde gizlidir.

Bu yetmezmiş gibi, yabancı dille öğretim ayıbına düştük ilkokuldan itibaren, yabancı bir dil ortamında büyüyen çocuğun, değer tercihlerini 'ulusal' yapacağına, ancak ahmaklar inanır; aksi halde metropoller, sömür-

gelerini 'adam etmek' için onlara önce kendi 'maarifetlerini' dayatır, kendi dilleriyle öğretime mecbur ederler miydi? **Ankara**, imparatorluğu çökertmek amacıyla, zamanında **Düvel-i Muazzama**'nın 'mülkün' her yanında açtığı 'ecnebi dille öğretim yapan' okulları, gönüllü olarak açınca, ipi boğazına kendi eliyle geçirmiştir.

Bence **Anadolu Liseleri, Anadolu**'nun 'ruhunu' siliyor.

(Mayıs, 1335/**Dersaadet**! Mütareke karanlığı, 'payitahtı' sarmıştır. **Düvel-i Muazzama**, iki yüzyıllık muradına erdi: **Devlet-i Aliyye**, yelkenleri parça parça, köhne ve hantal bir kadırga gibi, batmaktadır.

CIA'dan **Graham Fuller**'in, Türklere, '— Artık Unutunuz' dediği **Mustafa Kemal** yok mu; *Nutuk*'taki, o her okuyuşumda yüreğimi oynatan 'girizgâhında', 'manzara-i umumiye'yi nasıl da anlatır:

"... ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta... İtilaf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile itilaf donanmaları ve askerleri, İstanbul'da! Adana vilayeti, Fransızlar, Urfa, Maraş, Ayıntab, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya da İtalyan kıtaat-ı askeriyesi; Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta, ecnebi zabit ve memurları ve hususi adamları, faaliyette! Nihayet 15 Mayıs 1919'da, İtilaf Devletleri'nin muvaffakatıyla, Yunan Ordusu İzmir'e ihraç ediliyor..."

"... bundan başka, memleketin her tarafında anasır-ı Hıristiyaniye hafi, celi hususi emel ve maksatlarının temini istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine, sarf-ı mesai ediyorlar..."

O koşullar altında bir 'münevverin', ya da 'zabitin' **Anadolu**'ya 'iltihakı', ne gibi tehlikeler içeriyordu, düşündünüz mü? Umutsuz bir kavganın kayıp neferi ol-

mak, işten değil! Ailenizden kopacak, işinizden olacak, öleceksiniz! Sadece **Mustafa Kemal**'e reva görülenleri hatırlamak, akıbet hakkında fikir vermez mi? Azledilmiş, ihanet-i vataniye töhmeti altında bırakılmış, idamına fetva verilmiştir.

Ama onlar, –**Mustafa Kemal** de, öteki sivil aydınlar da–; 'işte o ahval ve şerait altında dahi! akla durgunluk veren **'feda-yı nefs'** yetenekleriyle, gözlerini kırpmaksızın **Anadolu**'ya geçmişlerdir; çünkü ruhları **Kuva-yı Milliye Ruhu**'dur, nefsini feda edebilmek yeteneği ise, **Kuva-yı Milliye Ruhu**'nun itici gücü!..

Sen kendine ağla, **Mr. Josh**: Bu gücü kaybetmişsin!

Acaba kaybeden, sadece o mu?)

AYDINLAR NİYE 'TEKLİYOR?'

17 Haziran 1990

İsmi lazım değil!

'Seçkinlik' züppesi olmadığından, **'listebaşı'** romanları umursamaz; ne de olsa **Babıali çocuğu**, işin perde arkasını biliyor. O 'kendi' yazarlarının peşindedir: geçen gün, uzun aramalardan sonra, **Sahaflar**'da **Pierre Schoendoerffer**'in *Kral'a Veda*'sını bulmuştu, bir bayram etmediği kaldı. Şu günlerde **Aldous Huxley**'i okuyor; dikkatini çekmiş, gözlük camlarında, akşam güneşi kırılmaları, dedi ki:

"Aydınların, somut sorunları soyuta aktarıp, çözümlediklerini saptamış; bunun, işin kolayına kaçmak olduğunu söylüyor; düşündüm, doğru, üstelik soyuttan gelen öneriler, somut düğümleri çözemiyor..."

Yönetimi sağlam olursa, aydın, somut gerçekten yola çıkıp, soyut genellemelere ulaşabilir; bunda yanlış yok, hatta fikir üretiminin temeli de, galiba budur; ama asıl marifet, 'belirli zaman ve yerdeki' somut sorunları, 'nesnel' olarak gözlemleyip, 'o zaman ve yere mahsus' çözümler getirebilmek; getirmekle de kalmayıp, aynı etkililikte onları uygulayabilmek!

Soyuta aktarmak, fikirde olduğu kadar, sanatta da işin kolayına kaçmaktır; şu farkla ki, estetikle **'gerçeğin sınavı'** gecikebiliyor; oysa, büyük bir şehrin şu problemini **"soyutta"** çözmüş olsanız da, gündelik 'gerçeğin sınavı', sizi o dakika perişan edebilir. Bunu önlemek aydının, boğazına kadar gerçeğin içinde olması, orada yaşaması ile mümkündür.

Aksi halde, örneğine pek bol rastladığımız, bizdeki **'sosyal demokrat'** belediye başkanlarına dönerdi: kötü gerçeği, iyisiyle değiştirmeyi kıvıramayınca; o işin, neden dolayı 'bilimsel olarak' başarılamayacağını, sayıp dökü-yorlar. Kulakları çınlasın, **Ecevit** de öyle yapardı.

Bu da öyle soyut, bir teselli işte!

(Kânunusâni, 1336, **Maraş**'da şiddetli çarpışmalar: **Kuva-yı Milliye**, Fransızlar'a kök söktürüyor. Süt mavisi bir mehtap, bozkırı sanki kalaylamış: ılgın çalılıklarında gizli ayazın ince ışığı; 'dağlarda tek tek çoban ateşleri', uzaktan uzağa gece böceklerinin çıtırtısı!

Hadi canım, kış ortasında gece böceği ne gezer; işitilen **Kuva-yı Milliye** telgrafçılarının, direkten direğe aktardığı, o büyük fakat gizli gizli bir yangının çıtırtılarına benzer, maniplelerin tıkırtısı; imza, daima aynı: **Heyet-i Temsiliye Namına, Mustafa Kemal!**

Müdafaa-i Hukuk, 'düşmanı vatanın harim-i ismetinde boğmak'ta halkıyla özdeşleşmiştir; o yıllarda çe-

kilmiş, (Ah ne kadar soluk!) o fotoğraflarda, hareketin liderleri, halkla el ele, gönül gönüle dururlar: torba sakallı, ayağı poturlu Kürt aşiret beyleri; toz toprak içindeki deveci esnafı; yorgun kağnıları, inanılmaz irilikteki çıplak ayaklarıyla, çamurlu yollara düşmüş, köylü kadınlar; bıyıkları salkım saçak **Bektaşi** 'babaları', bıçakçılar arastası, demirciler çarşısı, vs! Somut ve yakın gerçek, öylesine sıcak, o kadar yakıcıdır ki, kimse hiçbir şeyi, hiçbir şekilde soyuta aktarmaz; soyuta aktarmak, hem ayıptır, hem lüks; pahalı, bir o kadar da tehlikeli bir lüks)

Ne vakit ki 'rejim', eski payitahttan devraldığı (**Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk** 'çıkışlı') **Meşrutiyet** bürokratlarıyla 'yeniden yapılanmaya' yöneliyor. **Tanzimat**'tan 'müdevver' o eski lüks düşkünlüğü depreşiyor: Artık, en ciddi, en önemli ulusal sentez sorunlarını, onlar, eski alışkanlıklarıyla soyuta aktarıp, 'buud-u mücerrette' güya çözüyorlar. **Anadolu**'nun somut gerçeklerine hayli uzak, epeyce de yabancı bu çözümler, şaşırtıcı tepkilere yol açınca, gelsin 'yasaklar'!

Hikayenin sonunu hep biliyoruz: **'Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir'** şiarıyla yola çıkan **Anadolu İhtilali**; milletin hakimiyetine çeşit çeşit 'kayıt ve şart koyan' kötü bir 'münevver istibdadına' yozlaşmıştı.

Bu bile başlıbaşına bir ders!)

Çünkü sorun, Türk aydınlarında, katmerlidir.

Batılı aydın aslında beğenmediği, ama içinden de çıkamadığı sorunu soyuta aktarıp, 'kafadan' çözer; ama dikkat isterim, soyut kendi soyutudur.

Aydınımız, hanidir 'ecnebi' bir kültürün ülkedeki 'acentası' geçindiğinden, bütün referansları 'ecnebi': soyutu bile! İçinden çıkmadığı, toplumsal ya da ekonomik

bir düğümle mi karşılaştı, şipşak soyuta aktaracaktır ya, hangi soyuta? Şüphesiz, güvendiği 'ecnebi'ninkine!

Anadolu'nun – ne Anadolu'su be, mesela Karadeniz Bölgesi'nin yöresel bir sorununa çözüm mü aranıyor; 'gelişmiş' Türk aydını, çareyi, o sorunu İngiliz'in ya da Alman'ın, 'soyutuna aktarmakta bulur: uzmanlarımızın çoğu, (bize, bize göre, bizim için) gerçekçi çözümler önereceklerine; sık sık İngiltere'de ya da Almanya'da, 'heriflerin bu işi nasıl hallettiklerini' anlatmazlar mı?

O zaman, 'yeni' Türkiye'ye Medeni Kanun gerektiğinde, İsviçre'den; Ceza Kanunu gerektiğinde, İtalya'dan aktarılmış olmasına şaşılır mı? Hadi hadi, 'solculuk' ya da sağcılık arasına saklanıp, bütün suçu Kemalistler'e yükleyerek, kendimizi aklayamayız: solcularımız Türkiye'nin sorunlarını, yetmiş yıldır nerede çözüyorlar? Moskova'nın, Pekin'in, hatta Tiran'ın soyutunda! Ararsanız, liberal 'sağcılarımızı' ya İngilizler'in, ya Amerikalılar'ın soyutunda bulursunuz. 'Maneviyatçı ve muhafazakârlar' derseniz, Arap'ın ya da Acem'in soyutuna sığınırlar.

Çare mi? Aklın, sağduyun ve bilimsel yönteminle; o sıcak, o acı, o kahredici; fakat ele avuca sığmaz, 'Türkiye gerçeğinin' içinde olacaksın!

MEDİA'LARIN 'ÖNLENEBİLİR' YOKSULLUĞU

1 Temmuz 1990

O eski at arabaları, İç Anadolu'nun sıcak güneşiyle sapsarı parıldayan tozlu yollarda, acaba hâlâ yürümekte midir?

(1937 yazı, Ilgın (Konya); çocuğum, en büyük hayranlıklarımdan birisi; evimizin civarındaki bir araba atölyesinde, ustaların; renk renk boyalarıyla, araba kasalarını bir çiçek bahçesine çevirmeleri: ilk bakışta birbirine benzer, belki de aynı görünen pırıltılı yıldız çiçekleri, dikkatlice bakıldı mı, inanılmaz bir nüans zenginliğine bürünür; görünüşteki tekdüzeliğin, aslında geniş bir hayal gücünün, uçsuz bucaksız çeşitlemelerini gizlediği farkedilirdi.

Sonraları, ben bunun, Türk sanatının en önemli zenginliklerinden birisi olduğunu düşünmüşümdür.)

Alın **Türk Musikisi**'ni! Yabancı bir kulak, hangi makamdan hangi şarkıyı dinlerse, bir öncekinin aynı sanmaz mı? Şarkı içindeki melodilerin ince ayrıntılarını farkedemez, o yüzden de tek sesli musikiyi küçümser; peki, öyle midir? Aşina kulak, yabancının farkedemediği ne incelikler, ne ustalıklar bulur bestelerimizde: siz hiç **Emin Ağa**'nın **Acemaşiran Saz Semaisi**'ni dinlediniz mi? Hemen dinleyin, öyleyse!

Divan Şiiri, başka türlü mü? Derinlemesine sokulmadın mı, aynı mazmunlar, aynı vezinler içinde dönüp duruyor sanırsın; sanki **Osmanlı** şairleri, yüzyıllar boyunca hiçbir özgünlük getirememişler, belirli temaların çevresinde, kısa bağlanmış danalar gibi, dönüp durmuşlar; oysa, içine dalmayagör, o görünüşteki yeknasaklığın, devirden devire, şairden şaire değişen, ne yeniliklerle dolu olduğunu görürsün: **Baki**'yi oku, **Fuzuli**'yi oku, **Nedim**'i oku; birbiriyle karşılaştır!

Bakın, Batılı için, aynı şeyi söylemek zordur.

(1961 yazı, **Paris**'den beni ziyarete gelmiş **Claude**'a, **Mahmutpaşa**'yı gezdiriyorum: etrafımız gürültü kıyamet, çarşının her zamanki dağdağası; yaptığı en ilginç saptamalardan, birisi şu:

"— Halk için yapılmış, ucuz ve kullanışlı şu plastik kaplar var ya, renk ve biçim zenginliğine şaşmamak mümkün değil! Fransa'da olsa bunlar, pek pek iki renk, iki üç biçimde üretilirdi."

Doğrudur: onlar kullanış değerini düşünür, bir de tabii, ceplerine girecek parayı; oysa bizde yapılan işin, göze ve gönüle yatkınlığı, basbayağı önemseniyor.)

Aslında işi kilim ve yün çorap desenlerinden, manav sergilerinin al mor yeşil, renk renk düzenlenişine kadar yaydırmak var ya, sanırım ana fikir anlaşıldı, bu kadar yetsin!

Peki bu halk, öyle yeknesak görünen kalıplar içinde, bunca biçim ve içerik zenginliğini vermeye muktedir de, bu halka hitap eden media'ların, içinde debelendikleri yavanlık nedir?

Farkında mısınız, hemen hiç kimse; yeni fikir üretmiyor: çıldırmak işten değil! Televizyon'da 'eğlence programı' izler misiniz? Kendi hesabıma, ne zaman böyle bir şeye kalkışsam; aynı şeylerin aynı biçimlerde, yıllardır tekrarlanıp durduklarını görmekten, hasta oluyorum. Sunucuların, sanatçılara soracakları sorulara kadar, her şey aynı; hiçbir şey değişmiyor. Bir Allahın kulu çıkıp da, 'yenilik getirmeyen program antenden geçemez' demiyor.

Ya basınımız? O çok mu farklı? Hadi canım! Gazetelerimiz, belirli formüllerde donmuşlardır: röportajlarda aynı üslüp, aynı sorular, aynı cevaplar: haberlerde ve resimlerde, bezdirici ve bıktırıcı bir benzerlik! Hiç mi orijinal adam yok, olmaz olur mu, var elbet, büsbütün umutsuzluğa düşmemizi önleyen zaten onlar; onların yüzü suyu hürmetine, geleceğimize inanmakta devam edebiliyoruz; ama bu, yaygın kısırlığı ve yavanlığı; ne gizleyebilir, ne de mazur gösterebilir.

Türk sanat hayatı, edebiyatla okuru arasında, temas

imkânı olarak, **şiir matinesi** ile **imza günü**'nden başka, hiçbir şey bulamamıştır. Fikir hayatımız ise, çoğu izzetinefis savaşına dönüşen **'açık oturumlar'** çevresinde döner: işin kötüsü, tartışılan fikirlerin de yıllardır herkesin kanıksadığı fikirler olması!

Politika başka türlü mü? Ne münasebet! Ülkenin, dünyadaki değişiklikler göz önüne alınırsa, tartışılacak ne çok sorunu var; her sorun üzerinde, kimbilir ne çok fikir üretilebilir, eleştiri getirilebilir. Elinizi kalbinize koyun, öyle söyleyin; dünden bugüne, değişik bir fikir, özgün bir eleştiri getiren var mı?

Daha da kötüsü ne? Kısırlığımıza ve yavanlığımıza öylesine alışmış, bunu öylesine olağan saymaya başlamışız ki, birisi çıkıp da farklı bir şey söylese, adamı ya hain sayıyoruz, ya da deli; hiçbirimizin aklımıza, kendimizi hımbıl ve yaratıcılıktan yoksun saymak gelmiyor.

Yazık! Çünkü bu halk, böyle bir üstyapıdan, daha iyisine layıktır; bunun kanıtını, bakmasını bilen bir göz, –araba kasalarındaki çiçek motiflerinin zenginliğinden, şarkılarımızdaki ezgilerin çeşitliliğine– her yerde görebilir.

Ama, onlara bakar mı, o bahs-i diğer!

HANİ 'BİZİM' PERESTROİKA!

15 Temmuz 1990

Yoksa yazmış mıydım?

Soyadı kanunu çıkarıldığında, **Mustafa Kemal**'in seçtiği soyadı, **'Öz'**dü; ona **'Atatürk'** adını, Meclis yakıştırmıştır; **'Atatürkçülüğü'**, halkçı, laik ve anti-emper-

yalist bir 'öz' olmaktan çıkarıp; yarı korporasyoncu, yarı faşizan, 'alafranga' bir bürokrat totaliterliğine yozlaştıranlarsa, 'Milli Şef' döneminin 'seçkinleri'!

Biz, ilk cumhuriyet nesilleri, ona 'Gazi' diyorduk. Hiçbir unvan ona, –hele o kapaklı, kumral bıyıklı, 'sarışın kurt' fotoğrafı– bu kadar uygun düşmez. O yıllarda 'Halaskâr' sayılsa da, Mustafa Kemal 'putlaştırılmamıştı', kongreler olsun, ilk meclisler olsun, son derece demokratik, 'katılımcı ve tartışmacı', halk meclisleridir. Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk, yoksul ama mağrur, sıradan ama azimli, insanların eseri; hem de bu nail güzellik, marşlarına bile yansımaz mı: "Sakarya dağlarında çiçekler açar. vs."

Müdafaa-i Hukuk ortamını, Mazhar Müfit şöyle anlatıyor:

"... Odaya geldiğim zaman, (Mustafa Kemal) Paşa'yı mangal kenarında, elinde küçük bir maşa ile kömürü bitmek üzere olan mangalı karıştırmaktayken gördüm. (...) Hüsrev Sami Bey de geldi, mangalın kenarında toplandık. Emirber Ali'ye kahve ısmarlattı, Paşa gülerek: — Ali inşallah şekerimiz var, değil mi? diye sordu; Ali de: — Var efendim, dün iki okka şeker alınabildi. Mazhar Müfit Bey, beş okka aldırmış olsa daha iyi olacak efendim' deyince güldük. Çünkü beş okka şeker alacak paramızın olup olmadığını, Ali ne bilecekti. Paşa, yine işi latifeye dökerek: — Yarın bir çuval şeker alacağız, Mazhar Müfit Bey kesenin ağzını açacak, merak etme! dedi. Hatta, Ali odadan çıktıktan sonra; — Aman kesenin ağzını birdenbire açma, paralar dökülmesin! dedi ve hepimiz güldük..." (*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le*, cilt II, s. 449)

İşte Gazi Mustafa Kemal budur, buralardan gelmiştir; ondan, 'her yere hazır ve nazır', 'her derde deva' bir

'Büyük Önder' ya da 'Ebedi Şef' görünüsü çıkaran 'resmi ideoloji' hâlâ sorgulanmayacak mı?

Türk perestroika'sı kırk yıl gecikti!

Falih Rıfkı'nın ünlü kitabına koyduğu ad, Türkiye'nin, son derece 'iştirakçi' Müdafaa-i Hukuk döneminden, nasıl olup da bürokrat bir totaliterliğe geçtiğini pek güzel açıklar: 'Moskova/Roma'

Geçen yıl, daha ayrıntılı olarak, olayı şöyle yazmıştım:

"... Birinci Dünya Savaşı'ndan demokrasi yenik çıkmıştı; iki savaş arasında itibarı metelik etmez: o yıllarda Avrupa'da geçerli siyasi eğilim, demokrasi filan değil, düpedüz 'totaliterlik' hemen de somutlaşıyor: İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler, Faşizm ve Nazizm olarak iktidarı ele geçirirler; Rusya'da Bolşeviklerin hükümet darbesi, kısa sürede totaliter bir parti oligarşisine yozlaşmıştır; çok geçmeden, İspanya'da Franco, Portekiz'de Salazar, Macaristan'da Amiral Horthy, Romanya'da Antonescu, Yunanistan'da Metaksas vb... 'tek şef, tek parti, tek millet' prensibini uygulamaya geçiren, totaliter diktatörlükler kuracaklardır. 'Çürümüş, ahlakı bozuk, kokuşmuş' demokrasilere karşı, 'zinde, genç ve dinç' Yeni Nizam'ın zaferidir bu."

"... kısacası, dış konjonktür, anti-emperyalist bir demokratik devrim karakteri taşıyan müdafaa-i hukuk doktrinini, kısmen Sovyetler'in kısmen III. Reich'in etkisiyle, açık açık totaliterliğe doğru itiyordu; iç konjonktür de, bu gidişe elverişsiz sayılmazdı doğrusu..." ('O karanlıkta Türkiye', *Gösteri* dergisi, Eylül 1989)

Onun içindir ki Kuva-yı Milliye'ci Gazi Mustafa Kemal, önce Atatürk, sonra 'Ebedi şef', sonunda 'Büyük Önder' oldu. Yaşadığımız 'ara rejimler' de, başları sıkıştı mı, kürsülerde hemen 'Büyük Önder'e sığınan

'kurtarıcılar', 'Şef' ya da '**Önder**' kelimelerinin Almancasını acaba hiç mi merak etmemişlerdir? Hangi Türkçe-Almanca sözlüğü açsanız, aynı kelimeyi görürsünüz '**Führer!**' XX. yy.'da bir tek **Führer** biliyoruz **III. Alman Reich**'ının '**Büyük Şansölyesi, Adolf Hitler!**

'Resmi ideolojinin', **Gazi Mustafa Kemal Paşa**'ya layık gördüğü etiket bu mudur?

Vah bize!

Son kırk yıl, aynı çelişkinin karşıtlıkları arasında, bocalamakla geçti.

Bir kere '**Önder**' (**Führer**) kavramı, 'demokratik' değil; ancak 'totaliterlik'te, totaliterliğin 'jargon'unda yaşayabiliyor! Demokraside '**Hakimiyet bilâ kayd-u şart milletindir**'. Öyleyse, hem insan haklarına saygılı, katılımcı ve özgürlükçü bir 'demokrasi' oluşturmak isteyeceksin; hem de toplumunu, o dönemde 'totaliterleştirilmiş' bir **Büyük Önder**'in, 'dokunulmaz buyrukları' çerçevesinde tutmaya; handiyse 'dondurmaya' çalışacaksın, hiç olur mu? Hele o buyruklar, 30'lu, 40'lı yıllarda, düpedüz '**dogmatik**' hale getirilmiş bir '**kalıp**'sa? Altyapısı, üstyapısı değiştirilmeden, Türk demokrasisi, o '**kalıp**'ın daracık saksısı içinde, nasıl büyüyüp serpilecek?

Evirip çevirmenin alemi yok, açık ve dürüst olalım: **Türkiye**, gerçek bir demokrasi olacaksa, önce **Gazi Mustafa Kemal**'e '**totaliterce**' yaklaşmayı bırakmalı, ona '**demokratça**' yaklaşmayı öğrenmelidir; çünkü 'bizzat' o demiştir ki, "**Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet yenileşmeye bağlıdır: içtimai hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için, tek gelişme ve yükselme yolu budur. Hayat ve maişete hakim olan hükümlerin, zaman ile değişmesi, gelişmesi ve yenileşmesi zaruridir.**" (*İkdam*, 1 Eylül 1924)

Türk **perestroika**'sının tam sırası!

KOLEJLERİN FİYASKOSU

12 Aralık 1990

Babam, bizi **Mekteb-i Sultani**'de okutamadığına, pek hayıflanırdı; o, **Mercan İdadisi**'ni bitirip, **Mekteb-i Hukuk**'a yazılmış, ama bütün o nesil gibi, yüreğinde yatan aslan, '**Mektebi Sultani**', yani **Galatasaray Lisesi**! Nedenini anlamak için, **Tevfik Çavdar**'ın şu satırlarına şöyle bir göz atmak yeter:

"... XX. yy.'ın başına Osmanlı İmparatorluğu, birçok ülkenin kültürel etkisine açık bir ortam görünümündeydi. Özellikle dört ülke bu konuda büyük kurumlara sahipti. Bu ülkeler İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika'dır." (*Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, 1970, s. 85)

Tanzimat aydını, 'garba açılan pencereler'den emperyalizmin, hiç değilse kültür emperyalizminin gireceğini, anlamamıştır. Gizli sömürge ülkelerin 'cahil' toplumunda, öğretim, sivil topluma bağımsız aydınlar değil; siyasi/resmi topluma memurlar/bürokratlar üretir: **Mekteb-i Sultani**'yi ya da bu 'ecnebi mekteplerden' birini bitirmiş **Osmanlı** genci, ya **Hariciye Nezareti Tercüme Kalemi**'ne, ya da **Osmanlı**'yı yiyip bitiren ecnebi kumpanyalar'dan birine kapağı attı mı, istikbali kurtulmuş olurdu: nasıl anlasın?

Epeyce oluyor, yönetimde görevli bir aydınla söyleşiyoruz.

Yabancı dil öğrenilmesine yandaş, yabancı dille öğretime karşıyım ya, bir ara dedim ki: **Mustafa Kemal**, ulusal kurtuluşun askeri ve idari kadrosunu, **Payitahtın** dudak büktüğü sıradan maarif mekteplerinin, (o köhne, kalın duvarları rutubetli, sobaları yanmaz **rüştiye**'lerin,

idadi'lerin) mezunlarından oluşturdu; sebebi çok basit, ecnebi kolejleri bitirenler, haşa huzurdan, 'işbirlikçi'ydi: ya 'Amerikan Mandası'nı savunuyor, ya da İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi! (istisnalar kaideyi bozmaz)

Bugün farklı mıdır? Memleketi yerinde yöneten bütün kadrolar, emektar taşra liselerinin, (ip kravatlı, pantolonu buruşuk, kasketinin laciverdi solmuş, çoğu da 'parasız yatılı' ama,) 'mangal yürekli' öğrencileri oluşturmuştur: pekâlâ başarılı da oluyorlar!

Ya 'ayrıcalıklı kolejlerin, o bir örnek ceketli, üst cepleri 'arma'lı, parlak öğrencileri? Onlar nerede? Eğer Wisconsin, Oklahoma ya da New York'da, çoktan 'Amerikan vatandaşı' değillerse; mutlaka Paris, Londra, Münich ya da Roma'da 'öteki hayatlarını' yaşamaktadırlar; ya da 'ecnebi' holdinglerin, nasıl edip de Türkiye'den daha çok kâr transfer edebileceklerini araştırıyorlar. (İstisnalar kaideyi bozmaz).

Batı güdümlü, kırk yıllık 'milliyetçi ve muhafazakâr' milli eğitim politikasının, bizi getirdiği yer budur.

Yoo, yalnız bu değildir, haberi aynen aktarıyorum:

"... Üniversitede ikinci basamak sınavı sonrasında, ortaya çıkan en çarpıcı sonuç, gerek Milli Eğitim Bakanlığı, gerekse veliler tarafından gözardı edilen ve üvey evlat muamelesi yapılan klasik devlet liselerinin başarısı oldu.

Velilerin yıllardır çocuklarını yarış atı gibi yetiştirerek sokmaya çalıştıkları, uğruna onmilyonlarca lira harcadıkları Robert Lisesi, Işık Lisesi, Galatasaray Lisesi, Alman Lisesi, Fransız Liseleri ilk on içine öğrenci sokamazken, beğenilmeyen klasik liseler tam 6 öğrenci soktular... (*Milliyet*, 3 Ağustos 1990)

Bundan ne mi çıkar, şu: adam olacak çocuk bokundan belli olur, okulundan değil!

NASIL BİR KOMPLEKS?

9 Eylül 1990

Sepp Piontek, doğrusu nüfuz-u nazar sahibiymiş: Mustafa Denizli'nin hanidir belirttiği hastalığa, hemen teşhisini koydu: "Türk futbolcusu kompleks içinde, 'Avrupalı'nın yaptığını biz yapamayız' saplantısı, adeta yerleşmiş..." (*Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1990)

İyi de, bu 'kompleks' münhasıran futbolda mı? Daha geçen gün Hıncal Uluç, ecnebi pop yıldızlarını dilinden düşürmeyen basının, Türk Hafif Müziği'ni es geçmesine takılırken, şöyle demedi mi? "Sezen Aksu niye İzmir'de doğdu ki? Yunanistan'da doğsa, Yunan Sirtakisi söylese, İstanbul'a her gelişinde, ayağının altına kırmızı halılar serer, konserini yazacak yer bulamazdık. Niye kendi insanımıza bu kadar cimri, bu kadar hain oluyoruz? Niye bu yabancı hayranlığımızın inanılmaz boyutları?" (*Güneş*, 1 Eylül 1990)

Dahası var, DİE'nin verilerine göre 'Türk seyircisi, yerli filmden çok, yabancı film izlemeyi seviyor'muş; 1988'de, 'sinemaya giden 20 milyon kişiden yaklaşık 13 milyonu yabancı film seyretmeyi tercih etmiş.' (*Milliyet*, 2 Eylül 1990)

Bir de kişisel saptama: genç sanatçılarla, 'Körfez'deki durumu tartışıyoruz; hayretle gördüm ki bunların çoğu Türkiye'yi, –öz ülkelerini– zayıf, yoksul, eli ayağı tutmaz; çevresindeki komşularından bile geri kalmış görüyorlar:

Neden böyle oluyor?

(J.M. Albertini, açık ya da gizli emperyalizmin, üçüncü dünya ülkelerindeki 'tahribatını' anlatırken demiştir ki:

"... Ekonomik ve 'politik egemenliğin ötesinde, sömürgecilik, üçüncü dünya halkının kişiliğini derinliğine hedef alan, geniş bir beyin yıkama kalkışımı olmaktadır. Sömürgeleştirilmiş ülke, sömürgeciyi taklit etmesi gerektiğine inandırılmak istenmektedir. (...) Sömürge halkının sanatı, felsefesi ve dini yok sayılmakta, giderek bu halkın kişiliği yok edilmektedir..."

Özellikle şu satırlara dikkat isterim: "... Bu sosyokültürel darbe şüphesiz üçüncü dünya ayaklanmasının, niçin her şeyden önce 'milliyetçi' bir ayaklanma olduğunu açıklayan bir olgudur..." ama "... bağımsızlık elde edildiği zaman bile, özellikle kültürel alanda, sömürgecinin taklit edilmesi süregelir, (...) yönetim sistemi, eski metropollere göre biçimlendiğinden, yerli koşullara uyma çabaları engellenir." (*Azgelişmişliğin Mekanizması*, 1974, s. 141, 142)

Mübarek sanki Türkiye için söylemiş! Hangi okula gitsen, İngilizce öğretim; hangi sinemaya girsen, İngilizce bir film; radyoda hangi ulusal istasyonu çevirsen, adını bile bilmediğin ecnebi pop şarkıcıları; toplulukları; televizyonda hangi kanala yönelsen, ecnebi bir dizi; adamın komplekse kapılmaması mümkün mü?

Üstelik bunlar, 'milliyetçi ve muhafazakâr' yönetimler döneminde oluyor.)

Yok ama, Türk halkı ve ülkenin iç dinamikleri, Türkiye'yi 'kompleksli' aydınların sandığından, çok daha ileride bir yerlere taşıyor. Aklınıza pek yatmadı mı? Öyleyse, Romanya'da yayınlanan *Ade Varu*'da, ülkemizi gezmiş 'Viroyel Selecyan' yazdıklarını okumalısınız:

"... Hiçbirimiz böylesine modern bir Türkiye ile karşılaşmayı beklemiyorduk. Türkiye ileriye yönelmiş ama, geçmişine sadık kalmayı da bilmiş. (...) Türkler yal-

nız bizden değil, Bulgarlar'dan, Sırplar'dan, Arnavut'lardan, Çekoslovaklar'dan hatta Ruslar'dan da daha ilerdeler. İşte böyle beklemediğim bir Türkiye görmek, hayatımın en büyük şokunu oluşturdu..." (*Milliyet*, 1 Eylül 1990)

Romen'in adlarını bir bir saydığı ülkeler yok mu, yakın zamanlara kadar, çoğumuzun bunlar Türkiye'den fersah fersah ilerde, çağdaş ve gelişmiş ülkeler saydığını hatırlıyorum da, güleceğim geliyor.

Fakat hayır, o 'aşağılık kompleksimiz' öylesine güçlü ve köklüdür ki: Allah bilir, hâlâ daha öyle sayanlar aramızda mevcuttur.

İKİ 'LİBERAL': GORBAÇOV İLE ÖZAL

21 Eylül 1990

(Söz dönüp dolaşıp, elbet Özal'ın 'Cumhuriyet' bürokrasisini 'takmayışına' bağlanacak ama, biraz dolaşacağız.)

Sosyalizme, işçi sınıfının 'şiddeti de örgütleyerek' iktidarı ele geçirmek yolunu açan George Sorel'i (1847-1922), Türkiye hiç tanımadı; kimilerine göre, XX. yy. totaliterliğinin ikinci 'babasını', Mussolini ile Lenin'i, aslında onun ünlü kitabı etkilemiştir: *Reflexions sur la Violence/Şiddet Üzerine Düşünceler* (1908).

Şûra (konsey) sosyalizminin karşıtı bu tavır, Rusya gibi işçi sınıfının azınlıkta kaldığı bir ülkede, Bolşevikler'in imdadına yetişiyordu: Voslenskiy'e göre, 'profesyonel devrimci' kesiminin yaratılması, gelecekteki ayrıcalıklı Sovyet 'nomenklaturasının' oluşmasına çanak tutmuştur.

Devrimin ilk yıllarında, bir yandan **Rosa Luxemburg**, bir yandan **Komün** geleneğini sürdürmek taraflısı **Mattick, Korsch vb...** Sovyet devriminin, 'merkeziyetçi bir bürokrasi diktasına' dönüşen, 'yeni tür bir jakobenlik' olduğunu, ileri sürmemişler midir? (**İnternational Council Corr. Aralık, 1934**).

İddialarının mantığı, basite indirgenirse şudur: Endüstrileşmemiş, işçilerin nicel ve nitel olarak ağır basmadığı bir ülkede; onun 'adına' hareket ettiğini söyleyen bir 'aygıt' iktidarı ele geçirirse, bir şûralar yönetimi, gerçek bir işçi demokrasisi doğmaz; tam tersine, –işçiler de dahil– herkes üzerinde, totaliter bir bürokrasi, acımasız bir dikta kurmuş olur: arkasında proleterya olmazsa, sosyalizm bir etiketten ibarettir; iktidarı bürokrasi kullanır, aşılması gereken bir bürokrasi...

Gerek **İnternational Council**, gerekse **Troçkiy: Sovyetler**'de **Gorbaçov** ve takımının bugün sürdürdüğü, bürokrasiye karşı savaşı, daha 30'lu yıllarda gündeme getirmişlerdi; çünkü, yeni konjonktüre uyum sağlayamayan, kemikleşmiş bürokrasi; 'devleti' koruma bahanesiyle, ayrıcalıklarını ve avantajlarını korumak için, etmediğini komaz: Belki bu yüzden onlara artık Rusya'da 'muhafazakâr' deniliyor.

Türkiye'deki aklıbaşındaki solcu aydınlar da, her boydan ilericiler de, Gorbaçov ve takımının savaşını can-ü-gönülden destekliyorlar.

Ha bakın, **Anadolu ihtilali** sosyalist bir devrim değildir: **Halide Edip**, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nda sanırım, **Mustafa Kemal**'in bir ara sosyalizmi ciddi ciddi incelediğini, fakat '**Türkiye**'de işçi sınıfı mevcut olmadığından, uygulanamayacağı' fikrine vardığını yazmıştır.

Anadolu İhtilali, ulusal demokratik bir devrimdir;

Fransız Devrimi'ni model edinmiştir; şu farkla ki, 'Fransa'da o devrimi oluşmuş ve gelişmiş ulusal burjuvazi gerçekleştiriyor; Türkiye'de ancak işbirlikçi bir komprador burjuvazisi oluşabildiğinden, devrimi aynen Rusya'da olduğu gibi aydınlar, sivil ve asker bürokrat öncülüğünde, 'halk adına' devrimci bir aygıt' yapıyor: Kısacası, Rusya'da proletaryasız sosyalist devrim, Türkiye'de burjuvazisiz demokratik devrim; sonuç ikisinde de aynıdır: 'devlete sahip' bir bürokrasinin merkeziyetçi diktası!

TBMM hükümeti döneminde bürokrasi yoktur, bakanları bile Meclis seçerdi; 1924 Anayasası, daha direkt bir demokrasi anayasasıydı, ağırlık irade-i milliye'de, yani Meclis'dedir; 30'lardan itibaren (özellikle Milli Şef döneminde) 'Cumhuriyet' bürokrasisi, totaliter niteliklerıyle oluşmuş, 1946'dan sonraki demokratik liberalleşmeyi, oldum olası hazmedememiştir: Türkiye, o günden bugüne, yeni konjonktüre uyum sağlayamayan, kemikleşmiş bir bürokrasi ile, oluşmakta olan burjuvazinin çatışmasını yaşıyor: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, bahaneleri ne olursa olsun, aslında bürokrasinin ülkenin kaderini elde tutma gayretidir.

İşin tuhafı nedir bilir misiniz? Sovyetler Birliği'nde adı muhafazakâra çıkmış bürokrasiye karşı, 'liberal' Gorbaçov'un yürüttüğü çetin mücadeleyi, yürekten destekleyen 'solcu' ya da 'ilerici' Türk aydınları; iş Türkiye'ye gelince, inanılmaz bir şiddet ve hakaretle, bürokrasiden yana çıkıyorlar.

Nedendir acaba? Aydınlarımız da o bürokrat totaliterliğin, gayr-i kaabil-i tecezzi birer parçasıdırlar da, yoksa ondan mı?

'SİVİLLEŞME'YE EVET!
'YABANCILAŞMA'YA, HAYIR!

16 Aralık 1990

Gündemde, 'sivil toplum'!

İçinde gizli bir 'melal', yüreğim dolu; üç yıl kadar önce söylediklerimi hatırlıyorum: "... genç bir aydınla, Türk toplumunun 'sivilleşmesini' söyleşiyorduk; söyleşi koyulaştırdıkça dehşetle farkettim ki, çiçeği burnundaki genç aydın (kendini 'ilerici' bellemiş) Türk toplumunun 'sivilleşmesini', devlet yönetiminin askeri bürokrasiden sivil bürokrasiye devredilmesi sanıyor; son otuz yılda üç askeri müdahale, bunun tabii neticesi olarak, üç 'ara rejim' yaşamadık mı; belki de bundan. Silahlı Kuvvetler, yönetime getirdiği disiplini sivil bürokrasiye devretti mi, dava bitermiş; böylece sivil topluma geçmiş oluyoruz öyle mi? Boşversenize!.. (*Milliyet*, 4 Ekim 1987)

İçimizden birçoğunun, durumu hâlâ böyle değerlendirdiğini görüyorum ya, içimdeki gizli 'melalin' sebebi bu; çünkü buradan bakarsanız, gittikçe yaygınlaşıp yoğunlaşan 'sivilleşmeyi' toplumun 'yozlaşması' sanıp, 'ara rejimler'in disiplinine, özlem duymak bile mümkündür.

İyisi mi, i'lerin noktalarını, yerli yerine koyalım.

Önce, şaşmaz bir gerçek: 'Sivil toplum'un ilk aşaması, burjuva değer sistemini içeren, liberal toplumdur! Gramsci, ne demiş: Sivil Toplum'un anası, liberal kapitalizm!"; Marks ne diyor: "... bizatihi sivil toplum, ancak burjuvaziyle birlikte oluşur; ancak doğrudan doğruya üretim ve ticaretin sonucu olan toplumsal örgütlenme, her zaman bu adla anılmıştır." Dikkat isterim, 'doğru-

dan doğruya üretim ve ticaretin sonucu olan toplumsal örgütlenme' demiş, bu 'piyasa'nın tarifidir, yani öteki adı; Gramschi'de, siyasi toplumdan (devlet'ten) sivil toplumun farkını belirtirken, 'denetim, yaptırım ve zorlama mekanizmalarının olmayışına' işaret etmiyor mu?

Öyleyse kafamıza dank etmesi gereken ilk şey, Özal ve takımının ülkemizde gerçekleştirmeye çabaladıkları sürecin, merkeziyetçi bürokrat bir 'siyasi toplum' düzeninden, kapitalist liberal bir 'sivil toplum' düzenine geçiş süreci olduğu! Buna karşı çıkmak, 'ilericilik' midir, hele 'sosyalistlik' midir, hiç sanmıyorum; çünkü sosyalizmin gerçek ve nihai gayesi, üretimi ve dağıtımı bürokrasinin değil, üreticinin denetimine vermek, sonunda 'devlet' eritmektir; siz bakmayın az gelişmişler" sosyalizminin, artık iflas etmiş bürokrat ve merkeziyetçi uygulamalarına; totaliterliktir onların yaptıkları; sosyalizm, önce elbet liberal burjuva 'sivil toplum'dan yana olacaktır; arkasından özgürlükçü, katılımcı ve özyönetimci sosyalist 'sivil topluma' özenir; yani, ikinci sıçramaya!

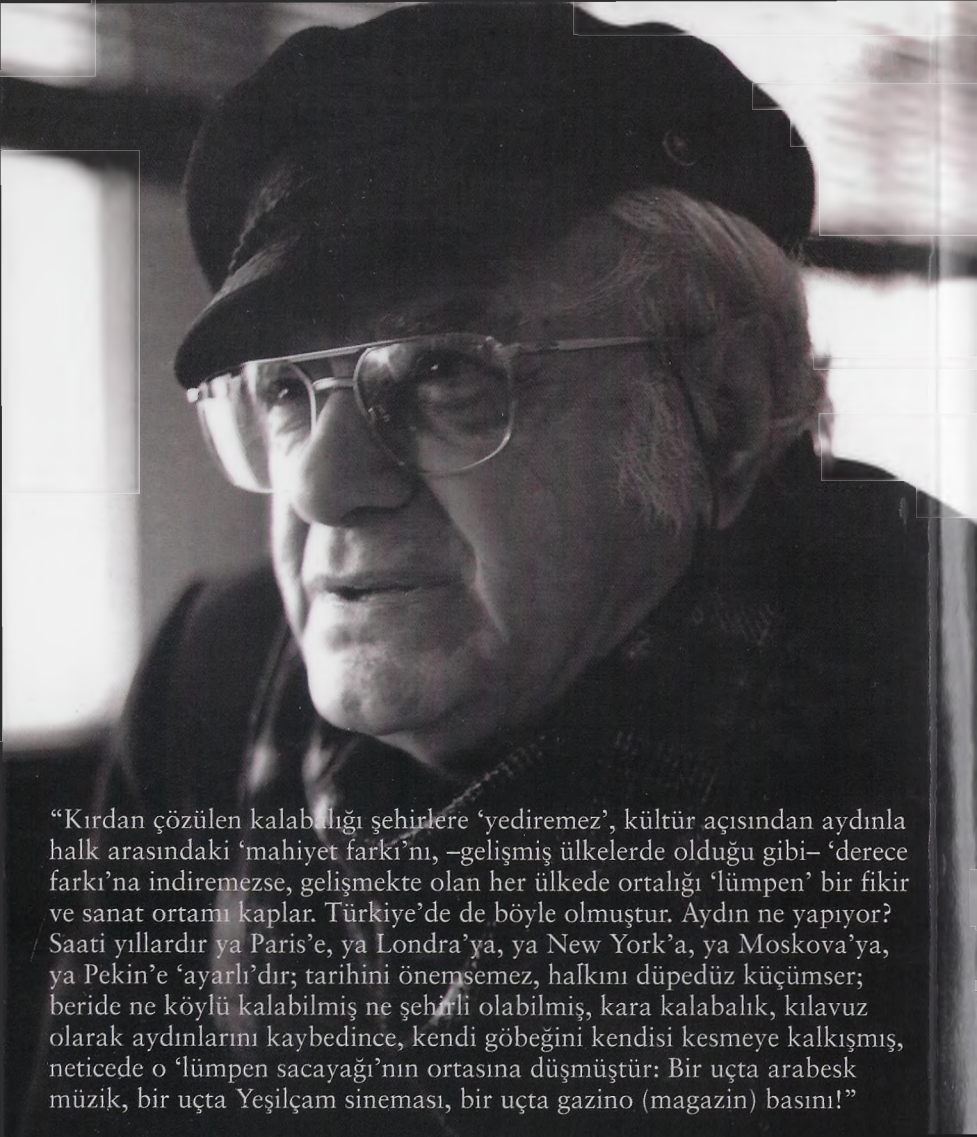
Türkiye'de düzenin sivilleşmesi, 'ilerici' kesimden çok insanı tedirgin ediyor, çünkü onların 'sivil toplum'dan anladığı, 'denetim, yaptırım ve zorlama mekanizmalarından' vazgeçmek değil, onları' ele geçirmek'; böylelikle, halkın üzerinde hüküm sürmektir; aynen Milli Şef döneminde olduğu gibi!

Hazin olmasına bu da hazindir ama, insanı asıl üzen Özal ve takımının, Türkiye'de sağlamaya uğraştığı sivilleşme sürecinin, aslında 'Sistem'e entegrasyon olarak gerçekleşmesi! Başka deyişle, uluslararası liberal kapitalist sistem, ülkemizdeki 'gizli totaliterlikten' –çıkarına elverince onu kullansa da– rahatsızdı, hanidir 'dışa açılmamızı' ister durur; aslında bu 'denetim mekanizmalarının' onun çıkarları lehine gevşetilmesi, hatta devre

dışı bırakılması anlamına geliyor; öyle ki, 'Sistem'in kontrolündeki bir 'sivilleşme', sonuçta toplumun ulusal kimliğini kaybetmesine, sivil ama bağımlı, sivil ama yabancılaşmış bir topluma dönüşmesine yol açacaktır: 'yozlaşma tehlikesi' işte burada yatıyor, çünkü 'dışa açılma', dışardan telkin edilen değer ve karşı değerleri benimseme, kendi değer ve karşı değerlerinden vazgeçme anlamına geliyor artık: Türk tütünü yerine Virginia tütünü içmekten başlar bu, Allah bilir, Türk toplumu yerine 'Sistem'in çıkarlarını savunmaya kadar gider.

'İlerici' Türk aydını, bir kere haysiyetli bir sivilleşme projeksiyonu önermediği için, buna çanak tutmuştur ya; ayrıca, yine peçetelerle havluları birbirine karıştırıyor: sivil topluma geçmek, toplumsal ilerlemenin olmazsa olmaz bir aşamasıdır, mutlaka savunulmalı; karşı çıkması gereken, sivilleşme sürecinin 'Sistem'in vesayeti altında, bir 'teslimiyet' süreci haline dönüştürülmesidir.

⇔

"Kırdan çözülen kalabalığı şehirlere 'yediremez', kültür açısından aydınla halk arasındaki 'mahiyet farkı'nı, –gelişmiş ülkelerde olduğu gibi– 'derece farkı'na indiremezse, gelişmekte olan her ülkede ortalığı 'lümpen' bir fikir ve sanat ortamı kaplar. Türkiye'de de böyle olmuştur. Aydın ne yapıyor? Saati yıllardır ya Paris'e, ya Londra'ya, ya New York'a, ya Moskova'ya, ya Pekin'e 'ayarlı'dır; tarihini önemsemez, halkını düpedüz küçümser; beride ne köylü kalabilmiş ne şehirli olabilmiş, kara kalabalık, kılavuz olarak aydınlarını kaybedince, kendi göbeğini kendisi kesmeye kalkışmış, neticede o 'lümpen sacayağı'nın ortasına düşmüştür: Bir uçta arabesk müzik, bir uçta Yeşilçam sineması, bir uçta gazino (magazin) basını!"

– ATTİLÂ İLHAN

9 789754 585445

KDV dahil fiyatı
12 TL